

UCHWAŁA Nr LX.467.2024
RADY GMINY CHRZĄSTOWICE

z dnia 7 lutego 2024 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrząstowice

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2023 r. poz. 40, 572, 1463 i 1688) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 1688 i 1904), po uzyskaniu pozytywnej opinii Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Chrząstowice uchwała, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Chrząstowice.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Opolskiego.

Przewodniczący Rady Gminy

Krzysztof Warzecha

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrzęstowice

Sporządzający
Wójt Gminy Chrzastowice
ul. Dworcowa 38
46-053 Chrzastowice

Chrzastowice, lipiec 2023

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Podstawa prawna opracowania	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce	7
3.1 Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi	7
3.2 Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	12
3.3 Dalsze istotne uregulowania prawne	12
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	15
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	15
4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami	15
4.1.2 Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030”. Trzecia fala nowoczesności	15
4.1.3 Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030) i Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	16
4.1.4 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030	17
4.1.5 Zagospodarowania Kraju 2030	17
4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa opolskiego i powiatu opolskiego	18
4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego Opolskie 2030	18
4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego	19
4.2.3 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023	23
4.2.4 Program Regionalny Fundusze Europejskie dla Opolskiego na lata 2021-2027	24
4.2.5 Strategia Rozwoju Aglomeracji Opolskiej do 2030 roku	25
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	28
5.1 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	28
5.1.1 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego	28
5.1.2 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego	30
5.1.3 Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” 2023-2027	34
5.1.4 Strategia Rozwoju Gminy Chrząstowice na lata 2014-2024	35
5.1.5 Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Chrząstowice	35
5.1.6 Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	36
5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	36
5.2.1 Charakterystyka gminy	36
5.2.2 Zarys historii obszaru gminy	38
5.2.3 Architektura sakralna	45

5.2.4 Zabytki techniki.....	49
5.2.5 Układy ruralistyczne	51
5.2.6 Zabudowania wiejskie.....	54
5.2.7 Zabytki ruchome	57
5.2.8 Zabytki archeologiczne	58
5.2.9 Dziedzictwo niematerialne	58
5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.....	64
5.3.1 Zabytki nieruchome	65
5.3.2 Zabytki ruchome	69
5.3.3 Zabytki archeologiczne	70
6. Działalność gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego.....	73
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	74
8. Założenia programowe.....	76
9. Zasady oceny gminnego programu opieki nad zabytkami	80
10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami.....	81
11. Wykaz wykorzystanych źródeł.....	86

1. Wstęp

Dziedzictwo kulturowe stanowi niezwykle istotny element działalności człowieka, określa jego tożsamość i jest jednym z elementów tworzących świadomość społeczności. Obiekty zabytkowe wraz z elementami przyrodniczymi i innymi wytworami oraz osiągnięciami człowieka, w tym dziedzictwem niematerialnym, współtworzą krajobraz kulturowy i tym samym kształtują przestrzeń, w której żyje człowiek. Zauważone i umiejętnie wykorzystane stanowi, jeden z zasadniczych elementów rozwoju gospodarczego i społecznego, w tym rozwoju i specjalizacji regionów.

Przedmiotem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (dalej GPOnZ) dla Gminy Chrzastowice na lata 2024-2027 jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się w granicach gminy. Jest to kolejny GPOnZ Gminy Chrzastowice, ostatni sporządzony w 2019 r. obowiązywał w latach 2019-2022. Program został opracowany w oparciu o art. 87 ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tj. Dz.U. z 2022 poz. 840, z 2023 r. poz. 951) oraz na podstawie poradnika metodycznego opracowanego w 2009 r. przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków (obecnie Narodowy Instytut Dziedzictwa) pn. „Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny”. Program sporządzony został przez Wójta, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (dalej WKZ) w Opolu, został przyjęty do realizacji uchwałą Rady Gminy jako podstawowy element polityki samorządu w obszarze dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ jest to dokument uzupełniający do innych dokumentów strategicznych i aktów planowania w gminie. Ma za zadanie inicjowanie, wspieranie oraz koordynowanie działań w obszarze ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechnianie i promowanie dziedzictwa kulturowego. Priorytety GPOnZ nie ograniczają się wyłącznie do zadań realizowanych przez samorząd i jego organy, bowiem ich wpływ na właścicieli obiektów zabytkowych jest ograniczony. Z uwagi na ten fakt kierunki działań oraz zadania zostały tak przewidziane, aby na polu ochrony dziedzictwa niematerialnego i szczególnie materialnego, zaktywizować właścicieli i użytkowników zabytków, mieszkańców, instytucje i organizacje społeczne, a także osoby przejawiające zainteresowanie zabytkami i dziedzictwem kulturowym, które ostatecznie mają się stać beneficjentami Programu.

Podstawowym założeniem GPOnZ jest osiągnięcie odczuwalnej poprawy stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych, a także uświadomienie społeczności lokalnej potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego i jego znaczenia dla regionu, w tym również jako szansy i czynnika zrównoważonego rozwoju Gminy Chrzastowice. Niemniej ważnymi celami jest upowszechnianie wiedzy i promocja dziedzictwa kulturowego, co w założeniu winno się przełożyć na rozwój ekonomiczny i społeczny gminy.

2. Podstawa prawna opracowania

Sporządzenie programu ochrony zabytków jest obowiązkiem jednostek samorządu terytorialnego na wszystkich szczeblach, który wynika z przepisów prawa. W oparciu o art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (dalej uoozionz) oraz art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tj. Dz.U. z 2023 r., poz. 40, 572) wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 87 ust. 2 uoozionz, program ma w szczególności na celu:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Po uzyskaniu opinii WKZ program w drodze uchwały przyjmuje rada gminy. Następnie program podlega ogłoszeniu w dzienniku urzędowym województwa opolskiego. Za realizację programu odpowiada wójt, który co 2 lata sporządza sprawozdanie z jego realizacji, a następnie przedkłada je radzie gminy. Sprawozdanie rada przyjmuje w formie uchwały.

3. Uwarunkowania prawne ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa, który regulują artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Zgodnie z ich treścią „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” oraz „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju. Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.” W dalszej części ustawy zasadniczej tj. w art., 73 czytamy, że „zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury”. Ponadto zgodnie z brzmieniem art. 86 „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”. Zarysowane w Konstytucji obowiązki doprecyzowane są na poziomie ustawodawstwa zwykłego, które określa kompetencje poszczególnych organów administracji państwowej i samorządowej oraz pozostałych instytucji państwowych.

3.1 Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi

Podstawowym aktem regulującym zasady ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z uzupełniającymi ją aktami wykonawczymi. Organami odpowiedzialnymi za realizację zadań związanych z ochroną zabytków jest przede wszystkim administracja rządowa. Odpowiedzialność ta spoczywa również na jednostkach samorządu terytorialnego. Ustawa powierza gminie określone zadania, nakłada na ten organ także obowiązki i nadaje uprawnienia. Akt ten niezwykle istotną rolę przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi zabytku. Nakłada nie niego określone obowiązki, ale również daje także liczne uprawnienia.

Art. 3. Daje definicje podstawowych pojęć użytych w ustawie. Zgodnie z ust. 1, zabytkiem jest „nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową”. W kolejnych punktach podano definicje zabytku nieruchomego, którym jest nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości (ust. 2), ruchomego, którym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych (ust. 3), archeologicznego, będącego powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem (ust. 4).

Pozostałymi formami zabytków, których definicje daje ust. 1 to:

- historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne to przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg (ust. 12),
- historyczne zespoły budowlane to powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi (ust. 13),

- krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka (ust. 14),
- otoczenie zabytku to teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych (ust. 15).

Art. 4. Określa zadania podejmowane w szczególności przez organy administracji publicznej mające na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. W przepisie tym wskazano na czym w szczególności polega opieka nad zabytkiem sprawowana przez właściciela lub posiadacza, który jest zobowiązany do zapewnienia warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 6. W artykule tym określono jakie zabytki podlegają opiece i ochronie bez względu na stan zachowania:

- zabytki nieruchome - krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości i instytucji,
- zabytki ruchome - dzieła sztuk plastycznych rzemiosła artystycznego i sztuki żywej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych, numizmaty, pamiątki historyczne, wytwory techniki, materiały biblioteczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- zabytki archeologiczne – pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 7. Wymienia formy ochrony zabytków:

- wpis do rejestru zabytków,
- wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
- uznanie za pomnik historii,
- utworzenie parku kulturowego,
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii

kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpisu do rejestru zabytków zabytku nieruchomego dokonuje właściwy terytorialnie WKZ na wniosek właściciela zabytku, użytkownika wieczystego gruntu, na którym zabytek się znajduje lub z urzędu. Do rejestru może być także wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Objęcie tą formą ochrony układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wpisania do rejestru zabytku nieruchomego wchodzącego w skład tych układów lub zespołu. Wraz z wszczęciem postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru, do dnia w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, obiekt będący przedmiotem wpisu objęty jest ochroną tymczasową. Po uprawomocnieniu się orzeczenia o wpisie do rejestru zabytków, na wniosek WKZ wpis do rejestru zabytków ujawnia się w księdze wieczystej nieruchomości. Do powinności urzędu konserwatorskiego należy również zawnioskowanie o ogłoszenie informacji o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Skreślenie zabytku, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru, nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, następuje w drodze decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (dalej MKiDN), na wniosek właściciela zabytku, użytkownika wieczystego gruntu, na którym się znajduje zabytek lub z urzędu. W przypadku zabytku ruchomego, jego wpis następuje na wniosek właściciela, a jedynie w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej, wpisu można dokonać z urzędu.

Wpisu na Listę Skarbów Dziedzictwa dokonuje wyłącznie minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, do którego wyłącznych kompetencji należy prowadzenie Listy. Wpis taki następuje z urzędu lub na wniosek właściciela zabytku. Na Liście znajdują się wyłącznie zabytki ruchome, o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego.

Uznanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub parku kulturowego za pomnik historii następuje w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, który przed złożeniem wniosku zasięga opinii Rady Ochrony Zabytków.

W celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej, rada gminy w formie uchwały może utworzyć park kulturowy, po wcześniejszym zasięgnięciu opinii WKZ.

Ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (dalej MPZP) albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji z zakresu lotniska użytku publicznego, dotyczą przede wszystkim zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych oraz otoczenia zabytków wpisanych do rejestru lub ewidencji. W MPZP w celu ochrony zabytków, mogą być wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej, w granicach których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy.

Art. 16. Przepis określa zasady tworzenia parku kulturowego, który po wcześniejszym uzyskaniu opinii WKZ może utworzyć rada gminy w drodze uchwały. W uchwale określa się nazwę parku kulturowego,

jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia. Wójt w uzgodnieniu z WKZ, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który podlega zatwierdzeniu przed radę gminy. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, obligatoryjnie sporządza się MPZP.

Art. 17. W artykule tym wymieniono zakazy i ograniczenia, które mogą być ustanowione na obszarze parku kulturowego lub jego części. Związane są one przede wszystkim z prowadzeniem robót budowlanych, działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury, składowania lub magazynowania odpadów, zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomości, umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1 ustawy.

Art. 18. Przepis ten wskazuje, że *„Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego”*. W wymienionych powyżej opracowaniach uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu, ustala się również przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Art. 19. Przepis ten stanowi, że w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w MPZP uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu również należy uwzględnić w studium i planie. W studium oraz MPZP ustala się strefy ochrony konserwatorskiej. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, oraz innych zabytków nieruchomości znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Art. 20. Przepis ten wskazuje, że projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz MZPZ w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu, podlegają uzgodnieniu z WKZ.

Art. 21. Artykuł ten określa, że podstawą do sporządzania wojewódzkich, powiatowych i gminnych programów opieki na zabytkami jest ewidencja zabytków.

Art. 22. Wymienia organy właściwe do prowadzenia krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków, którymi jest odpowiednio Generalny Konserwator Zabytków (dalej GKZ), WKZ oraz wójt (burmistrz, prezydent). Dalej wskazuje, że ewidencja zabytków prowadzona jest w formie kart adresowych i powinna obejmować: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome

znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchomości wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta) w porozumieniu z WKZ.

Art. 32. Przepis ten wskazuje, że odkrywca przedmiotu odkrytego w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, ma obowiązek powiadomić właściwego terytorialnie WKZ, a jeżeli nie jest to możliwe właściwego terytorialnie wójta. Po powzięciu takiej informacji wójt przekazuje zawiadomienie niezwłocznie WKZ, jednak nie dłużej niż w terminie 3 dni.

Art. 33. Analogicznie jak w przepisie powyższym, artykuł ten określa powinności również w stosunku do odkrywcy przedmiotu odkrytego przypadkowo, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem archeologicznym.

Art. 71. Sprawowanie opieki nad zabytkiem, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (dalej JST) jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81. Organ stanowiący gminy może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Art. 87. Przepis ten nakłada na wójta obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami, który w drodze uchwały przyjmuje rada gminy, po uzyskaniu uprzednio opinii WKZ.

Realizacja przepisów ustawy odbywa się również na podstawie rozporządzeń, które wydawane są w oparciu o delegacje zawarte w jej treści. Do najważniejszych rozporządzeń należą:

Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu (dalej MKDNiS) z dnia 29 września 2022 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2022, poz. 2053). Akt ten określa szczegółowe warunki i tryb udzielania dotacji celowej przez organy, o których mowa w art. 74 uoozionz.

Rozporządzenie MKiDN z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2019, poz. 1886). Akt ten rozszerza rozporządzenie z 2011 r. i precyzuje zasady prowadzenia gminnej, wojewódzkiej i krajowej ewidencji. Ponadto wprowadza nowy wzór karty adresowej zabytku nieruchomości.

Rozporządzenie MKiDN z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2018, poz. 1609). Rozporządzenie określa tryb wydawania pozwoleń konserwatorskich o których mowa w art. 36 ust. 1 uoozionz, wskazuje co powinien zawierać wniosek o wydanie pozwolenia, jakie należy przedłożyć wraz z wnioskiem dokumenty i dokumentacje, a także jakie elementy powinno zawierać pozwolenie konserwatorskie.

Rozporządzenie MKiDN z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. 2014, poz. 110). Określa ono warunki i tryb udzielania oraz rozliczania dotacji na badania archeologiczne.

Rozporządzenie MKiDN z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych

lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011, nr 113, poz. 661). Akt ten określa sposób prowadzenia rejestru zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, a także formę księgi rejestru i jej zawartość.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004, nr 212, poz. 2153). Zgodnie z treścią aktu podstawowym narzędziem do realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu uratowanie zabytku przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem, jest opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. W planie ujmuje się stan zasobu podlegającego ochronie, określa zagrożenia, a także wskazuje działania, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Plan sporządzają jednostki organizacyjne, w których władaniu znajdują się zabytki, wykonuje się go także na poszczególnych stopniach administracji.

3.2 Zadania i kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Samorząd gminny jest niezwykle istotnym elementem w systemie ochrony zabytków, któremu ustawodawca, w licznych aktach normatywnych nadał określone kompetencje w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym w art. 7 określiła katalog zadań własnych gminy związanych z zaspokajaniem zbiorowych potrzeb wspólnoty. W ust. 1 pkt 9 zaliczył do nich sprawy „kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. W pkt. 15 z kolei wskazał, że należy do nich także utrzymanie gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych. Zadania i kompetencje gmin w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są określone przede wszystkim w przepisach ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Korzystając z narzędzi jakie daje w art. 16 i 17 ww. ustawa, Rada Gminy posiada kompetencje do utworzenia na jej terenie parków kulturowych, które powoływane są na mocy uchwały tego organu. Bardzo ważnym zadaniem jakie w myśl art. 22 spoczywa na wójcie, jest obowiązek założenia i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków (dalej GEZ). Kolejnym istotnym uprawnieniem, które wynika z treści art. 81, jest możliwość udzielania przez samorząd dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub ujętym w gminnej ewidencji zabytków.

3.3 Dalsze istotne uregulowania prawne

Poza przywołanymi powyżej aktami prawnymi, uregulowania dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się również w innych ustawach. Do najistotniejszych należy zaliczyć:

1. ustawę z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tj. Dz. U. z 2020, poz. 194). W myśl przepisów ustawy, działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury. Mecenat państwa nad działalnością kulturalną, sprawowany przez MKiDN, polega m.in. na wspieraniu i promocji opieki nad zabytkami. Realizowany jest on poprzez dotowanie zadań związanych z polityką kulturalną państwa, prowadzonych przez instytucje kultury i inne podmioty nienależące do sektora finansów publicznych. JST organizują i zapewniają środki na działalność kulturalną w tym m.in. muzea, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach, w tym także takie, które posiadają w zadaniach statutowych również te z zakresu opieki nad zabytkami;
2. ustawę z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (tj. Dz. U. z 2023, poz. 682, poz. 553, poz. 967). Jest to jeden z najistotniejszych aktów prawnych, spośród tych mających wpływ na ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Ustawa reguluje w jakim trybie i zakresie działają organy

- administracji budowlanej w stosunku do obiektów objętych ochroną konserwatorską. Jej zapisy w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, nie naruszają przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
3. ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tj. Dz. U. z 2023, poz. 344, poz. 36). Jest to akt określający zasady gospodarowania nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa i JST. Jednym z celów publicznych wymienionych w treści ustawy jest opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
 4. ustawę z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tj. Dz.U. z 2023, poz. 977). Jest to kolejny niezwykle istotny akt, który określa zasady kształtowania polityki przestrzennej m.in. przez JST, a także zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczenia terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym organ samorządowy zobowiązany jest do uwzględnienia wymogów ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W procesie planistycznym JST jest zobowiązana przepisami do dokonywania określonych uzgodnień z WKZ Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na obszarze gminy, realizowane jest poprzez uchwalanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, MPZP oraz decyzji o warunkach zabudowy. Ponadto ustawa daje możliwość sporządzenia uchwały reklamowej, która jest dokumentem ustalającym zasady i warunki lokalizowania małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń. Pozwala na określenie ich gabarytów, standardów jakościowych oraz rodzajów materiałów budowlanych, z jakich mogą być wykonane. Akt ten przed wejściem w życie podlega uzgodnieniu z WKZ;
 5. ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tj. Dz. U. z 2022, poz. 916, 1726, 2185, 2375). Jest to akt ,w którym określa się cele, zasady i formy ochrony przyrody żywej, nieożywionej oraz krajobrazu. W ustawie zawarte są również regulacje dot. usuwania drzew z nieruchomości zabytkowych;
 6. ustawę z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku z wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (tj. Dz. U. z 2015, poz. 774, 1688). Akt ten wprowadził nowe regulacje w kilku ustawach, w tym w prawie budowlanym, ustawie o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, ustawie o ochronie przyrody oraz w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W zamyśle ustawodawcy regulacje te są przede wszystkim instrumentami służącymi do ograniczenia chaosu reklamowego, zjawiska degradującego przestrzeń miejską. Ustawa nakłada na samorząd wojewódzki obowiązek wykonania audytu krajobrazowego, którego celem jest zidentyfikowanie krajobrazów priorytetowych na terenie województwa. W dokumencie tym sejmik może określić katalog norm dot. kształtowania krajobrazu kulturowego w tym kształtowania architektury. Ustawa daje także możliwość uchwalenia przez samorząd kodeksu reklamowego. Narzędzie to ma na celu ustalenie zasad umieszczania nośników reklam w przestrzeni publicznej.

Szczególnym rodzajem zabytków są te znajdujące się na stanie lub w zasobie bibliotek i muzeów. Zasady ochrony tych obiektów określone zostały w następujących aktach:

Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (tj. Dz.U. z 2022, poz. 385). W myśl przepisów ustawy celem muzeum „...*jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach*

i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.”. Muzea mogą być tworzone także przez JST, które są zobowiązane zapewnić środki potrzebne do utrzymania i rozwoju jednostki, zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom oraz sprawować nadzór. Muzea swoje cele realizują poprzez:

- gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie,
- katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów,
- przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomości oraz innych nieruchomości obiektów kultury materialnej i przyrody,
- urządzanie wystaw stałych i czasowych,
- organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych,
- prowadzenie działalności edukacyjnej,
- popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę,
- udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych,
- zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji,
- prowadzenie działalności wydawniczej.

Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (tj. Dz.U. z 2022, poz. 2393). Akt ten określa ogólne zasady działania bibliotek, wskazuje, że biblioteki oraz ich zbiory stanowią dobro narodowe i służą zachowaniu dziedzictwa narodowego, a także organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrząstowice jest dokumentem zgodnym z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Założenia GPOnZ nie kolidują z dokumentami opracowanymi na poziomie ogólnokrajowym, których przedmiotem jest m.in. problematyka ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.1.1 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

W oparciu o art. 84 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami „*W celu stworzenia warunków niezbędnych do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami minister właściwy do spraw kultury i dziedzictwa narodowego inicjuje i opracowuje, przy pomocy Generalnego Konserwatora Zabytków, krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.*”. Dalsze przepisy wskazują, że w krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określa się cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposób finansowania planowanych działań, a także harmonogram ich realizacji. Ostatni obowiązujący Program został przyjęty uchwałą nr 82 Rady Ministrów w dniu 13 sierpnia 2019 r. i był realizowany w latach 2019-2022. Jako główny cel Programu określono *Stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami.*

W momencie sporządzania niniejszego GPOnZ brak jest informacji nt. założeń nowego Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami oraz tego kiedy planowane jest jego przyjęcie.

4.1.2 Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030”. Trzecia fala nowoczesności

Dokument ten został przyjęty uchwałą nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r. Jest to akt o charakterze analitycznym i rekomendacyjnym, podstawą powstania którego jest ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (tj. Dz. U. z 2023, poz. 225, 412). Dokument ten określa główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju.

W ramach określonego w Strategii Celu nr 3 pn. *Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki* wśród kierunków interwencji wskazano m. in. *Wzmacnianie wykorzystania potencjału kreatywnego poprzez rozwój sektora kreatywnego i przedsiębiorstw kreatywnych.* Kierunek ten ma obejmować:

- wspieranie dywersyfikacji źródeł finansowania sektora kultury i sektora kreatywności,
- wspieranie edukacji artystycznej,
- wsparcie postaw przedsiębiorczych w sektorze kultury,
- współpracę z podmiotami z innych sektorów.

Z kolei w ramach Celu nr 11 pn. *Wzrost społecznego kapitału rozwoju*, wśród kierunków interwencji wskazano m. in. *zwiększenie obecności kultury w życiu codziennym ludzi poprzez stałe zwiększanie dostępności zasobów kultury i kształcenie nawyków kulturowych.* Kierunek ten ma obejmować:

- uzupełnienie programów szkolnych o zajęcia dotyczące kultury, sztuki (rozszerzenie zajęć plastycznych, muzycznych) oraz wprowadzenie projektów współpracy między szkołami a instytucjami kultury – muzeami, ośrodkami kultury, bibliotekami, teatrami, kinami i galeriami sztuki; promocję modelu kształtowania przestrzeni publicznej (rzeźby, wystawy publiczne, konkursy talentów, itd.),

- promocję czytelnictwa, teatrów, kina; wprowadzanie nowoczesnych metod obcowania z kulturą i sztuką do przestrzeni publicznej (prezentacje multimedialne, video-walls, audiobooks w komunikacji miejskiej, itd.),
- poprawę jakości i rozwój edukacji kulturalnej i artystycznej w systemie edukacji formalnej i innej niż formalna,
- wykorzystanie i rozwój infrastruktury instytucji kultury w zakresie edukacji i animacji kulturalnej oraz realizacji funkcji społecznych przez instytucje,
- wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Drugim z kierunków w ramach Celu nr 11, który może mieć znaczenie w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego jest kierunek pn. *Modernizacja infrastruktury oraz rozszerzenie ról społecznych instytucji kultury, w tym bibliotek i ośrodków kultury*. Kierunek ten ma obejmować:

- modernizację i rozwój infrastruktury bibliotek lokalnych i ośrodków kultury przede wszystkim na terenach wiejskich i w małych miastach,
- realizację programów i szkoleń podnoszenia kompetencji i kwalifikacji dla pracowników tych instytucji i organizacji w zakresie przede wszystkim edukacji cyfrowej, kulturalnej, medialnej i prawnej,
- wyposażenie bibliotek i ośrodków kultury w sprzęt informatyczny,
- digitalizację zasobów i tworzenie sieci współpracy między instytucjami kultury,
- promocję czytelnictwa, uczestnictwa w kulturze, korzystania z zasobów i usług instytucji kultury oraz innych podmiotów aktywnych w obszarze kultury,
- usprawnienie modelu zarządzania i funkcjonowania instytucji kultury.

4.1.3 Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030) i Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju została przyjęta uchwałą nr 8 Rady Ministrów z 14 lutego 2017 r. Jest to kluczowy dokument państwa polskiego, mający służyć do zarządzania polityką gospodarczą Polski w okresie średnio- i długofalowym. Oczekiwanym efektem Strategii będzie stworzenie warunków do wzrostu dochodów mieszkańców Polski, przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym oraz terytorialnym. Osiągnięcie celów zaplanowano poprzez realizację zadań, wśród których ochrona zabytków i opieka nad zabytkami została uwzględniona w dwóch obszarach tj. w obszarze *E-państwo* oraz *Kapitał ludzki i społeczny*.

W obszarze *E-państwo* jednym z kierunków interwencji jest *Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe*. Priorytetowym zadaniem w tym obszarze jest udostępnienie jak najszerszego zakresu usług publicznych świadczonych elektronicznie, umożliwiających obywatelowi załatwienie danej sprawy na odległość. Osiągnięcie celu zaplanowano poprzez realizację projektów strategicznych m.in. projektu *Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej*. Jego przedmiotem jest kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

W obszarze wpływającym na osiągnięcie celów Strategii pn. *Kapitał ludzki i społeczny*, jednym z kierunków interwencji jest *Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej*. W ramach działań zaplanowanych do 2030 r. uwzględniono:

- ochronę i promocję dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO);
- wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Osiągnięcie celu zaplanowano poprzez realizację sześciu projektów strategicznych tj.: Rozwój czytelnictwa; Kultura obywatelska; Niepodległa 2018; Dziedzictwo buduje wspólnotę; Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota; Kolekcje.

4.1.4 Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Strategia ta jest rozwinięciem postanowień Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), określonych w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony. Jest ona podstawowym dokumentem strategicznym polityki regionalnej państwa w perspektywie do 2030 r. Przyjęto go uchwałą nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. W oparciu o analizę, badania i ewaluację sytuacji społeczno-gospodarczej kraju określono 7 głównych wyzwań polityki regionalnej w perspektywie do 2030 r. oraz cel główny i 3 cele szczegółowe.

Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Jednym z zadań, służących realizacji celu jest *Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów*. Głównym obszarem oddziaływania polityki regionalnej w tym zakresie będzie poprawa dostępności przestrzeni publicznej oraz usług publicznych m.in. w aspekcie architektonicznym. Poprawa dostępności obejmie obiekty turystyczne, sportowe, tereny rekreacyjne oraz zabytki i miejsca kultury.

Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Jednym z zadań poprzez realizację którego planowane jest osiągnięcie celu, jest *Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego*. W treści celu wymieniono m. in. potrzebę pełniejszego wykorzystania zasobów kultury i dziedzictwa narodowego przez np. promocję i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr.

4.1.5 Zagospodarowania Kraju 2030

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (dalej KPZK 2030) jest najważniejszym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego Polski. Została opracowana w oparciu o przepisy ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, a następnie przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych 20 lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady i mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Celem strategicznym KPZK 2030 jest *„Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie*

zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia ogólnych celów rozwojowych - konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym w długim okresie”. Drogą do realizacji celu strategicznego jest sześć celów polityki przestrzennej, które są ze sobą ściśle powiązane i dopełniają się wzajemnie:

- podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności;
- poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;
- poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;
- kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;
- zwiększenie odporności struktury przestrzennej na zagrożenia naturalne i utrat bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa;
- przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.

W dokumencie tym szczególnie nacisk położono na budowanie i utrzymanie ładu przestrzennego, który ma decydujący wpływ na warunki życia obywateli, funkcjonowanie gospodarki i pozwala wykorzystać szanse rozwojowe. Uwzględniono także uwarunkowania wynikające z ochrony dziedzictwa kulturowego i wskazano cele polityki przestrzennej w tym obszarze tj.: ograniczenie presji urbanizacji na obszary dziedzictwa kulturowego; wprowadzenie standardów zabudowy i zagospodarowania na terenach o niższym reżimie ochrony; wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na obszarach ze znacznymi ograniczeniami konserwatorskimi; wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni poprzez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa opolskiego i powiatu opolskiego

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrząstowice jest spójny z dokumentami, które wyznaczają główne kierunki i cele rozwoju regionu, sporządzonymi na szczeblu wojewódzkim i powiatowym. Zasadnicze zadania polityki województwa i powiatu, w kontekście ochrony dziedzictwa kulturowego, zostały uwzględnione przede wszystkim w następujących dokumentach:

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego Opolskie 2030

Obowiązująca Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego Opolskie 2030 przyjęta została uchwałą Nr XXXIV/355/2021 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2021 r. Zgodnie z wizją rozwoju województwa, Opolskie w 2030 r. to region cenionej jakości życia wynikającej z unikalnego i uniwersalnego łączenia różnorodności: dynamiki i równowagi, nowoczesności i tradycji oraz otwartości i integracji.

W oparciu o analizę potencjałów społecznego, środowiskowego i gospodarczego województwa oraz czynników zewnętrznych, określono politykę rozwoju regionu w dwóch wymiarach tj. w wymiarze

społeczno-gospodarczym i w wymiarze przestrzennym. Struktura celów strategii składa się z dwóch poziomów tj. z celów (strategiczne i operacyjne) oraz kierunków działań. Cele strategiczne określono w trzech obszarach:

- Cel 1. Człowiek i relacje - mieszkańcy gotowi na wyzwania i tworzący otwartą wspólnotę
- Cel 2. Środowisko i rozwój – środowisko odporne na zmiany klimatyczne i sprzyjające rozwojowi
- Cel 3. Silna gospodarka – gospodarka inteligentna wzmacniająca konkurencyjność regionu

Powyższe cele zostały uszczegółowione i sprecyzowane za pomocą 11 celów operacyjnych, z których jedno bezpośrednio, a inne pośrednio wpływają na dany cel strategiczny a także oddziałują na siebie. Wśród kierunków działań w ramach celu pn. „Wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe” przewidziano m. in. dbałość o zachowanie dziedzictwa kulturowego, która realizowana powinna być poprzez: działania na rzecz zachowania i przystosowania zabytków do nowych funkcji użytkowych, w szczególności służących kulturze, turystyce, edukacji; sporządzenie wojewódzkiego katalogu dóbr kultury współczesnej, wymagających ochrony; digitalizacja zasobów; wsparcie dla stanowienia parków kulturowych. Wśród kierunków działań w ramach kolejnego celu pn. *Ceniona marka regionu*, przewidziano m. in. rozwój tożsamości regionalnej, która realizowana powinna być poprzez: popularyzację wiedzy o regionie i jego mieszkańcach pochodzących z różnych kręgów kulturowych, m.in.: niemieckiego, śląskiego, kresowego, czeskiego i romskiego; promowanie dziedzictwa niematerialnego regionu w tym: tradycji wyróżniających region, kulaarów, etosu pracowitości i solidności; upamiętnianie ważnych wydarzeń z historii regionu).

W terytorialnym wymiarze strategii, wśród celów polityki przestrzennej i rekomendacji dla Obszaru Strategicznej Interwencji Subregionu Aglomeracji Opolskiej wskazano wzmocnienie funkcji kulturowych poprzez:

- ochronę zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych.

4.2.2 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego

Na poziomie regionu podstawowym dokumentem w zakresie polityki przestrzennej jest Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego przyjęty do realizacji przez Sejmik Województwa uchwałą nr VI/54/2019 z 24 kwietnia 2019 r. Plan jako dokument strategiczny wskazuje główne uwarunkowania, kierunki, cele, zasady i priorytety w zakresie przestrzennego rozwoju Opolszczyzny. W dokumencie wskazano jego cel strategiczny, którym jest kształtowanie struktury przestrzennej odznaczającej się wysokim poziomem ładu przestrzennego, która będzie umożliwiała wykorzystanie jego zróżnicowanych terytorialnie potencjałów, zapewniała konkurencyjność w stosunku do otoczenia zewnętrznego i eliminowała niekorzystne różnice w warunkach życia wewnątrz regionu.

Naczelną zasadą przy realizacji celu strategicznego jest zasada zrównoważonego rozwoju, polegającą na prowadzeniu rozwoju społeczno-gospodarczo-przestrzennego, z zachowaniem równowagi przyrodniczej i kulturowej w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb mieszkańców – tak obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Wśród szczegółowych zasad gospodarowania przestrzenią wskazano zasadę budowania tożsamości regionalnej poprzez zachowanie dziedzictwa kulturowego – polegającą na pielęgnowaniu tradycji kulturowych regionu, dbaniu o materialną spuściznę historyczną, eksponowaniu krajobrazu kulturowego i przyrodniczego i zacieśnieniu więzi społeczności lokalnych.

Zadaniem planu jest m. in. określenie organizacji struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu. Kształtowanie tejże struktury wymagać będzie realizacji opisanych w 9 punktach polityk przestrzennych. Jedną z polityk przestrzennych dotyczy opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa

kulturowego i dobrami kultury współczesnej. Celem tej polityki jest ochrona dziedzictwa kulturowego poprzez odpowiednie i świadome kształtowanie zrównoważonego rozwoju, ładu przestrzennego i tożsamości kulturowej. W ramach ww. polityki w Planie ustalone zostały kierunki działań w zagospodarowaniu przestrzennym zdefiniowane w sposób następujący:

- zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego,
- umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego,
- kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

Dla realizacji ww. kierunków opracowano 6 zasad, które dodatkowo zostały uzupełnione o rozpisane szczegółowo działania spójne z daną zasadą. Do zasad tych należą:

- poszanowanie dla wartości zasobu kulturowego struktur zurbanizowanych,
- podporządkowania działań inwestycyjnych w historycznych terenach zurbanizowanych i ich otoczeniu ochronie wartości zasobu i jego ekspozycji,
- harmonizowania zabudowy i zagospodarowania w otoczeniu obiektów zachowanego dziedzictwa kulturowego z cechami architektoniczno-urbanistycznymi tych obiektów,
- porządkowania zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych (eliminowanie obiektów niezgodnych z charakterem obszaru zabytkowego),
- zwiększania dostępności do zabytków dla mieszkańców, turystów i inwestorów,
- podnoszenia świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej,
- umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego.

Wymienione uprzednio kierunki działań w zagospodarowaniu przestrzennym w ramach polityki opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej realizowane będą poprzez:

Kierunek 1. zachowanie ciągłości dziedzictwa regionalnego:

- ochronę i przywracanie wartości dziedzictwa materialnego o wyrazistej tożsamości, w tym rewitalizację i rewaloryzację zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych,
- eksponowanie w strukturze przestrzennej najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszarów uznanych za pomniki historii),
- podniesienie rangi obiektów o wysokich walorach historycznych, architektonicznych i kulturowych,
- ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi poprzez ochronę panoram i eksponowanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych,
- kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,
- kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość i walory tradycyjnego krajobrazu wiejskiego,
- ochronę dziedzictwa archeologicznego,
- zachowanie różnorodności kulturowej regionu: pielęgnowanie tradycji i tożsamości regionalnej w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego,
- popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa, w tym wprowadzanie nowych form zwiedzania zabytków, wykorzystanie nowych technologii.

Ilustracja nr 1 Polityka opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej (źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, Tom 1 Polityka przestrzenna, str. 101)

Kierunek 2. Umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego:

- wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych dla wyznaczenia szlaków turystyki kulturowej,
- adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji,
- kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne,
- zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych,
- tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki kulturowej.

Kierunek 3. Kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego:

- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (obszary, miasta i wsie historyczne i zabytkowe),
- stymulowanie partycypacji społecznej w podejmowaniu działań dotyczących zarządzania dziedzictwem kulturowym i służących ochronie obiektów zabytkowych,
- propagowanie korzyści płynących z zachowania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz typowych dla regionu form budownictwa tradycyjnego,
- promowanie najlepszych przykładów działań związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowego,
- wspieranie podmiotów działających w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego regionu.

Dziedzictwo kulturowe znalazło się również w centrum kolejnej z polityk planu tj. polityki kształtowania atrakcyjności przestrzeni województwa. W polityce tej wymieniono szereg obiektów i terenów istotnych dla rozwoju województwa w zakresie turystyki. Wśród kierunków działań w zagospodarowaniu przestrzennym służących realizacji ww. polityki wymieniono również kierunek pn. Zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz walorów przyrodniczych i krajobrazowych oraz ich wykorzystanie dla rozwoju turystyki. Realizację tego kierunku przewidziano poprzez:

- poprawę stanu technicznego, modernizację, konserwację, odbudowę zabytków i ich zespołów oraz pozostałych obiektów kultury,
- rozwój nowych funkcji komercyjnych w obiektach zabytkowych, w szczególności w pałacach i zamkach (m.in. noclegowej, gastronomicznej itp.),
- rozwój turystyki w oparciu o regionalne tradycje, imprezy kulturalne,
- poszanowanie funkcji ochronnej oraz uwzględnienie ograniczonej chłonności turystycznej terenu na obszarach o najwyższej atrakcyjności turystycznej – zagospodarowanie zgodne z obowiązującymi planami ochrony parków krajobrazowych oraz obszarów Natura 2000,
- udostępnianie rezerwatów przyrody dla ruchu turystycznego wyłącznie po oznakowanych szlakach pieszych, trasach rowerowych i ścieżkach przyrodniczo-edukacyjnych – zagospodarowanie zgodne z obowiązującymi planami ochrony rezerwatów przyrody,
- utworzenie Opolskiego Ogrodu Botanicznego.

Kolejnym kierunkiem w przywołanej polityce, który służy jej realizacji jest kierunek pn. Wykorzystanie terenów wiejskich dla rozwoju turystyki. Realizację tego kierunku przewidziano poprzez:

- rozwój agroturystyki oraz innych rodzajów turystyki – wykorzystanie potencjału turystycznego obszarów wiejskich w szczególności na obszarach objętych ochroną prawną (parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu), a także na pozostałych obszarach województwa posiadających lokalne walory przyrodniczo-krajobrazowe (zbiorniki wodne, lasy) i kulturowe (obiekty zabytkowe, tradycje kulturowe),
- podnoszenie estetyki i ładu przestrzennego wsi (m.in. dbałość o zachowanie historycznego układu przestrzennego wsi oraz lokalnych elementów regionalnego stylu architektonicznego).

4.2.3 Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023

Przedmiotem ustaleń programu są wszystkie zabytki na obszarze województwa niezależnie od formy ochrony konserwatorskiej oraz stanu zachowania. Program został przyjęty do realizacji uchwałą nr XX/190/2020 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 28 lipca 2020 r. i stanowi kontynuację podstawowych założeń, celów i priorytetów polityki Samorządu Wojewódzkiego w stosunku do dziedzictwa kulturowego regionu. W wyniku analizy mocnych i słabych stron Opolszczyzny i związanych z tym szans i zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego w programie na lata 2020-2023 założono realizację dwóch celów strategicznych. Każdy z celów strategicznych realizowany będzie poprzez cztery priorytety, które zostały podzielone na kierunki. Z kolei dla każdego z kierunków autor dokumenty zaproponował przykładowe zadania poprzez które:

Cel strategiczny 1. Skuteczna ochrona i opieka nad regionalnym dziedzictwem kulturowym

Priorytet 1. Utrzymanie i poprawa stanu zachowania regionalnego dziedzictwa kulturowego

- zachowanie obiektów i zespołów zabytkowych i ich otoczenia w dobrym stanie technicznym i estetycznym,
- systemowe działania na rzecz zabytków stanowiących wyróżnik regionu oraz obiektów zagrożonych,
- działania na rzecz utrzymania tradycyjnej zabudowy oraz stosowania tradycyjnych materiałów i form architektonicznych.

Priorytet 2. Badanie, dokumentowanie i monitoring zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego

- weryfikacja i uzupełnienie rejestru zabytków oraz wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zwiększanie roli środowisk naukowych w działaniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- monitorowanie stanu zachowania zabytków ruchomych województwa opolskiego,
- opracowanie listy dóbr kultury współczesnej Opolszczyzny.

Priorytet 3. Ochrona krajobrazu regionu uwzględniającego wartości kulturowe i przyrodnicze

- wdrażanie narzędzi dedykowanych ochronie krajobrazu kulturowego,
- realizacja świadomej ochrony krajobrazu kulturowego,
- integracja działań ochrony krajobrazu w obszarze dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego.

Priorytet 4. Profesjonalna i nowoczesna ochrona i zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego

- zwiększanie aktywności samorządów w obszarze dziedzictwa kulturowego,
- rozwój opieki instytucjonalnej nad dziedzictwem kulturowym,
- wdrażanie nowoczesnych narzędzi ochrony zabytków.

Cel strategiczny 2. Zasoby dziedzictwa kulturowego jako źródło tożsamości i wyznaczania kierunków rozwoju województwa opolskiego

Priorytet 1. Zachowanie wielokulturowości regionu oraz tożsamości lokalnej i regionalnej

- wzmacnianie znaczenia dziedzictwa niematerialnego,

- wspieranie działalności twórców ludowych i rzemieślników,
 - popularyzacja wielokulturowego dziedzictwa Śląska Opolskiego.
- Priorytet 2. Rozwijanie współpracy regionalnej i integracji w obszarze dziedzictwa kulturowego
- rozwijanie współpracy regionalnej w obszarze dziedzictwa kulturowego,
 - integracja osób i środowisk związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
- Priorytet 3. Edukacja na rzecz aktywnej odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe
- zwiększanie aktywności społecznej w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - opracowanie kompleksowej oferty edukacyjnej dotyczącej dziedzictwa kulturowego.
- Priorytet 4. Świadome wykorzystywanie walorów dziedzictwa kulturowego w rozwoju regionu
- rozwój oferty spędzania czasu wolnego w oparciu o wartości krajobrazu kulturowego,
 - wspieranie inicjatyw związanych z tworzeniem lokalnych usług i produktów wykorzystujących zasoby materialne i niematerialne dziedzictwa,
 - tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym.

4.2.4 Program Regionalny Fundusze Europejskie dla Opolskiego na lata 2021-2027

Projekt programu dla nowej perspektywy finansowej Funduszy Europejskich dla Opolskiego na lata 2021-2027 został skierowany przez Zarząd Województwa Opolskiego do konsultacji społecznych uchwałą nr 5575/2021 z dnia 27 września 2021 r. W strategii programu wśród głównych wyzwań w zakresie rozwoju i odnośnych rozwiązań politycznych, wymieniono m. in. „Walory kulturowe, atrakcyjność turystyczna”. Wielokulturowość oraz związane z nią bogactwo dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wymieniona jest jako jeden z największych atutów woj. opolskiego. Ten niewątpliwy atut oraz istotne podłoże kształtowania się regionalnej społeczności, charakteryzuje niska aktywność kulturalna mieszkańców oraz utrudniona dostępność do infrastruktury kulturowej. Jako równie istotny element rozwoju województwa w aspekcie turystyki uznano zróżnicowane walory przyrodniczo-krajobrazowe. Zdaniem autorów dokumentu potencjał województwa w tym zakresie jest mniejszy w stosunku do otaczających regionów, dlatego należy wyszukiwać i eksponować innowacyjne oraz niszowe produkty i usługi w sektorze turystycznym, komplementarne z działaniami ukierunkowanymi na udostępnianie atrakcyjnych przestrzeni aktywnego wypoczynku dla mieszkańców województwa, a także turystów odwiedzających region.

Wśród pięciu głównych polityk programu dziedzictwo kulturowe uwzględniono przede wszystkim w celu nr 5 pn. *Europa bliższa obywatelom dzięki wspieraniu zrównoważonego i zintegrowanego rozwoju wszystkich rodzajów terytoriów i inicjatyw lokalnych*. Polityka ta została uszczegółowiona w dwóch celach szczegółowych:

- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach miejskich,
- wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie.

W dniu 19 czerwca 2023 r. Zarząd Województwa Opolskiego przyjął uchwałą nr 9835/2023 dokument pn. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027. Wśród 12 priorytetów i przypisanych do nich działań na szczególną uwagę zasługuje Priorytet FEOP.02 pn. Fundusze Europejskie dla czystej energii i ochrony środowiska naturalnego w województwie opolskim. W Działaniu FEOP.02.01 przewidziane zostały znaczne środki m.in. na kompleksową modernizację energetyczną obiektów użyteczności publicznej wraz z instalacją urządzeń

OZE oraz wymianą/modernizacją źródeł ciepła albo podłączeniem do sieci ciepłowniczej; kompleksowa modernizacja wielorodzinnych budynków mieszkalnych, w tym będących w zasobach gminnych wraz z instalacją urządzeń OZE oraz wymianą/modernizacją źródeł ciepła albo podłączeniem do sieci ciepłowniczej. Wsparcie w tym zakresie będzie możliwe również z funduszy Działania FEOP.02.07. W kontekście ochrony krajobrazu kulturowego istotne jest Działanie FEOP.02.06 w ramach którego przewiduje się m.in. wsparcie przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, dziedzictwa naturalnego i zasobów naturalnych

4.2.5 Strategia Rozwoju Aglomeracji Opolskiej do 2030 roku

Aglomeracja Opolska powstała na mocy Porozumienia w sprawie utworzenia Aglomeracji Opolskiej (dalej AO) zawartego przez 20 gmin położonych w obszarze funkcjonalnym Opola. Obecnie w skład Stowarzyszenia Aglomeracja Opolska (dalej STO) wchodzi miasto Opole, 7 gmin miejsko-wiejskich oraz 13 gmin wiejskich. Jednym z członków STO jest gmina Chrzastowice. Strategia Rozwoju Aglomeracji Opolskiej do 2030 r. przyjęta została uchwałą Walnego Zgromadzenia STO z dnia 9 maja 2023 r., zgodnie z przepisami prawa stanowi ona strategię o rozwoju ponadlokalnym.

W dokumencie tym dokonano charakterystyki społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru AO, w oparciu o którą opracowano wnioski z diagnozy i rekomendacje w obszarze czterech problemów głównych (wyzwań strategicznych). Jednym z wyzwań strategicznych jest dziedzictwo i kultura. Jako zidentyfikowany problem w tym obszarze wymieniono nieefektywne wykorzystanie zasobów AO tj.:

- niedostateczne wykorzystanie zasobów kultury i zabytków materialnych oraz niematerialnych,
- niedostateczna ochrona dziedzictwa kulturowego,
- niskie wykorzystanie narzędzi cyfrowych do budowania oferty kulturalnej i promocji dziedzictwa kulturowego,
- nieodpowiedni stan infrastruktury kultury i wyposażenia w tym zakresie,
- niewystarczająca integracja w zakresie promocji oferty kulturalnej, turystycznej i spędzania wolnego czasu,
- słaba rozpoznawalność aglomeracyjnych produktów turystycznych,
- niedostateczne wykorzystanie potencjału Odry i jej dopływów,
- niedostateczna promocja działalności Stowarzyszenia AO,
- brak integracji w zakresie planowania przestrzennego na terenie AO,
- niedostateczne wsparcie procesów rewitalizacyjnych.

Efektem diagnozy i jej analizy w kontekście dokumentów unijnych, krajowych i regionalnych jest obraz przyszłości AO do 2030 r., wizja ta brzmi „Aglomeracja Opolska to wielokulturowa wspólnota mieszkańców równych szans i bogatego potencjału odrzańskiej doliny”. Misja AO nawiązuje do wizji, przywołuje najważniejsze cele, z którymi będą się identyfikować członkowie STO oraz ich partnerzy. „Misją Aglomeracji Opolskiej jest wykorzystanie potencjałów do zapewnienia poprawy jakości życia mieszkańców poprzez partnerską i zgodną współpracę”. Realizację założeń w perspektywie do 2030 r. przewidziano w czterech obszarach odpowiadających zdefiniowanemu problemom głównym tj. mieszkańcy; mobilność; środowisko; dziedzictwo i kultura. Dla każdego z wyzwań strategicznych wyznaczono cele strategiczne, realizacja których z kolei odbywać będzie się poprzez cele szczegółowe i działania.

Tabela 1 Cele szczegółowe i kierunki działania wyzwania strategicznego Dziedzictwo i Kultura

Cele strategiczne	Cele szczegółowe i działania
VIII. Atrakcyjna Aglomeracja Opolska	VIII.1 Rozwój turystyki – kreowanie aglomeracyjnych produktów turystycznych, – tworzenie warunków do rozwoju turystyki, w tym tematyczne szlaki turystyczne, – sieciowanie współpracy na rzecz rozwoju turystyki weekendowej, – zwiększanie atrakcyjności oferty sportowej i rekreacyjno-wypoczynkowej
	VIII.2 Wykorzystanie potencjału dziedzictwa i kultury – szlaki i produkty turystyczne w oparciu o obiekty dziedzictwa kulturowego, – renowacja i ochrona obiektów materialnego dziedzictwa kulturowego; – rozwój instytucji kultury i oferty kulturalnej, w tym rozwój infrastruktury i wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, – wykorzystanie potencjału, wsparcie i promocja środowisk kultury AO, – zintegrowana promocja oferty kulturalnej w oparciu o najnowsze narzędzia informacyjno-komunikacyjne, w tym cyfrowa mapa zasobów kultury AO; – wykorzystanie wielokulturowości i różnorodności do promocji AO.
	VIII.3 Wykorzystanie potencjału Doliny Odrzańskiej – działania zintegrowane na rzecz promocji Doliny Odrzańskiej, – produkty turystyczne oparte o walory Doliny Odrzańskiej, – rewitalizacja terenów nadrzecznych, w tym inwentaryzacja i przygotowanie przestrzeni do prowadzenia działalności gospodarczej, – przygotowanie bazy i organizacja wypoczynku nad wodą, – promocja i upowszechnianie zawodów związanych z infrastrukturą wodną.
IX. Aglomeracja Opolska zorientowana na przyszłość	IX.1 Wzmocnienie marki AO – promocja działalności i efektów pracy samorządów AO, – budowanie strategii marki AO, – katalog dobrych praktyk AO.
	IX.2 Inteligentne zarządzanie w samorządach – podnoszenie jakości świadczonych usług publicznych, poprzez profesjonalizację oraz podnoszenie kwalifikacji kadr jst, – budowanie współpracy międzysektorowej, – unowocześnianie oferty usług publicznych, w tym cyfryzacja zasobów.
	IX.3 Integracja planowania przestrzennego – integrowanie działań w obszarze planowania przestrzennego, – wsparcie systemów informacji przestrzennej, w tym wykorzystujących technologie cyfrowe.
	IX.4 Rewitalizacja obszarów zdegradowanych – aglomeracyjne forum rewitalizacyjne, – sieciowanie i identyfikacja procesów rewitalizacyjnych na obszarze AO,

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrzastowice

	<ul style="list-style-type: none">- wsparcie samorządów i mieszkańców w działaniach rewitalizacyjnych, w tym wsparcie edukacyjne i eksperckie,- kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych.
--	---

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Chrzastowice jest zgodny z podstawowymi dokumentami opracowanymi na szczeblu gminnym.

5.1.1 Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest opracowaniem o charakterze strategicznym. Określa politykę przestrzenną gminy, kompleksowo odnosząc się do wszystkich istotnych problemów związanych z gospodarką przestrzenną. Obowiązujące studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice zostało opracowane w 2000 r. Od tego czasu dokument trzykrotnie uległ zmianie, a obowiązująca treść uchwalona została Uchwałą Nr XXX.220.2014 Rady Gminy Chrzastowice z dnia 5 lutego 2014 r. Z zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego obowiązujący dokument jest anachroniczny, nie uwzględnia bowiem dóbr kultury współczesnej, tym niemniej odnosi się do ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu (studium zostało opracowane przed wejściem w życie przepisów regulujących zakres i przedmiot studium, co nastąpiło w 2003 r.).

W rozdziale I studium pn. Uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy w pkt. 3.2 zostały omówione formy ochrony zabytków występujące na terenie gminy, wymieniono również zasób dziedzictwa materialnego zlokalizowany w jej granicach. W rozdziale II pn. Kierunki zagospodarowania przestrzennego gminy wyznaczona została wizja długofalowego procesu zmian struktury przestrzennej gminy. Zagadnienia z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego zostały poruszone w pkt. 2.3.2 pn. Obszary szczególnej ochrony środowiska w ppkt. B pn. Ochrona środowiska kulturowego i krajobrazu. W punkcie tym zdefiniowanych zostało pięć kierunków, każdorazowo określono cel ochrony oraz zasady ochrony.

Tabela 2 Wizja procesu zmian struktury przestrzennej w zakresie Ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu

Kierunek nr I. Historyczne układy ruralistyczne:	
- zabytkowe układy ruralistyczne w Niwkach, Dębju i Dębskiej Kuźni; - układy ruralistyczne z cechami zabytkowymi we wszystkich pozostałych wsiach.	
Cel ochrony	Zasady ochrony
Zachowanie lokalnych wartości kulturowych, historycznych i estetycznych układów ruralistycznych, decydujących o tożsamości kulturowej gminy.	Dla wskazanych układów ruralistycznych w Niwkach, Dębju i Dębskiej Kuźni, ujętych w gminnej ewidencji zabytków, projektuje się strefy ochrony konserwatorskiej do objęcia ochroną prawną (ustalenie ochrony w MPZP); w strefach należy chronić: – układy przestrzenne zespołów, w tym układy dróg, zabudowy i zieleni, – podziały parcelacyjne, – tradycyjną skalę, formę i charakter zabudowy, Dla pozostałych układów ruralistycznych ustala się ochronę w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego poprzez odpowiednie ustalenia zasad zagospodarowania terenów i kształtowania zabudowy uwzględniające: – zachowanie układów przestrzennych zespołów, w tym podstawowego układu dróg, zieleni i zabudowy,

	<ul style="list-style-type: none">– zasady lokalizacji zabudowy, w tym określenie linii zabudowy i orientacji budynków do ulicy (ustawienie kalenicowe lub szczytowe),– tradycyjną skalę i formę zabudowy.
Kierunek nr II. Zabytki objęte ochroną prawną (ujęte w rejestrze zabytków): obiekty budowlane, stanowiska archeologiczne, park z aleją dojazdową w Zbicku. Pozostałe zabytki: <ul style="list-style-type: none">– obiekty budowlane ujęte w ewidencji zabytków (budynki, kapliczki i krzyże przydrożne oraz pomniki pamięci)– park przy zespole <i>Kuriatowia</i> w Dębju– stanowiska archeologiczne (zewidencjonowane, nie ujęte w rejestrze).	
<p>Cel ochrony Zachowanie i należyte utrzymanie elementów środowiska kulturowego mających znaczenie dla dziedzictwa i rozwoju kulturowego ze względu na ich wartość historyczną, naukową lub artystyczną.</p>	<p>Zasady ochrony Obowiązują zasady określone w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w tym nakazy:</p> <ul style="list-style-type: none">– uwzględniania prawnej ochrony zabytków wpisanych do rejestru zabytków województwa opolskiego, w szczególności nakaz uzyskania pozwolenia właściwego organu do spraw ochrony zabytków na prowadzenie robót budowlanych przy zabytku i w jego otoczeniu,– objęcie ochroną prawną zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz zabytkowego parku poprzez ustalenie ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wraz z zasadami ochrony zapewniającymi zachowanie ich cech zabytkowych, dostosowanymi do faktycznych walorów historycznych, estetycznych i naukowych poszczególnych zabytków,– objęcie ochroną prawną zewidencjonowanych zabytków archeologicznych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego poprzez ustalenie ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego wraz z zasadami ich ochrony, w szczególności ustalenie nakazu wyprzedzającego zgłoszenia i uzgodnienia z organem właściwym do spraw ochrony zabytków wszelkich prac ziemnych podejmowanych w rejonach stanowisk archeologicznych oraz zakazu zabudowy grodzisk w Lędzinach i Dańcu.
Kierunek III. Teren kulturowy wymagający rehabilitacji – zespół Kuriatowia w Dębju (teren wydzielony, oznaczony na rysunku zmiany studium symbolem B)	
<p>Cel ochrony Przywrócenie wartości użytkowych, kulturowych i estetycznych terenów kulturowych zdegradowanych.</p>	<p>Zasady ochrony Ustala się ochronę w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego poprzez ustalenie rewaloryzacji istniejącej zabudowy i zagospodarowania terenu, w tym parku, zgodnie z przeznaczeniem terenu (preferowana funkcja – gospodarstwo agroturystyczne).</p>
Kierunek IV. Widoki panoramiczne. Tereny o wyróżniających się walorach krajobrazowych	
<p>Cel ochrony Ochrona szczególnych walorów krajobrazowych.</p>	<p>Zasady ochrony Ustala się następujące wytyczne do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego: nakazy:</p> <ul style="list-style-type: none">– szczegółową lokalizację oraz zasady kształtowania nowej zabudowy ustalać w oparciu o studium krajobrazowe (jako obowiązkowy materiał planistyczny na potrzeby planów zagospodarowania przestrzennego sporządzanych dla tych terenów),

	<ul style="list-style-type: none">– nowa zabudowa powinna tworzyć jednorodne architektonicznie, wkomponowane w krajobraz zespoły o uporządkowanych układach zabudowy, zakaz: <ul style="list-style-type: none">– lokalizacji obiektów dysharmonijnych, w szczególności dominujących w krajobrazie obiektów infrastruktury, z zastrzeżeniem ustaleń uzupełniających.
Kierunek V. Droga historyczna – trakt solny	
Cel ochrony Ochrona tożsamości kulturowej gminy.	Zasady ochrony Ustala się ochronę w MPZP poprzez nakaz zachowania traktu oraz jego oznakowanie.

5.1.2 Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są podstawowymi dokumentami w zakresie planowania przestrzennego w gminie. Określają m.in. zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, a ustalenia w nich zwarte są jedną z form ochrony konserwatorskiej, o których mowa w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gmina Chrzastowice, której łączna powierzchnia to 82,4 km², należy do nielicznego grona gmin pokrytych MPZP w 100%. Obecnie obowiązują 24 dokumenty z których 12 to MPZP a kolejne 12 to zmiany MPZP

Tabela 3 Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego

Lp.	Nazwa miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego	Numer i data uchwały Rady Gminy Chrzastowice	Dziennik Urzędowy
1	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu budownictwa jednorodzinnego wsi Suchy Bór	nr XLIII/220/2002 z dnia 28 lutego 2002 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 32, poz. 479 z dnia 17 kwietnia 2002 r.
2	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Dębie	nr XXIV/157/2009 z dnia 5 lutego 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 17, poz. 257 z dnia 13 marca 2009 r.
3	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Dąbrowice	nr XXIV/156/2009 z dnia 5 lutego 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 20, poz. 326 z dnia 27 marca 2009 r.
4	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Fالميrowice	nr XXIV/158/2009 z dnia 5 lutego 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 21, poz. 354 z dnia 31 marca 2009 r.
5	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Niwki	nr XXVI/180/2009 z dnia 23 kwietnia 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 37, poz. 664 z dnia 4 czerwca 2009 r.
6	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Daniec	nr XXVII/185/2009 z dnia 18 czerwca 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 62, poz. 1020 z dnia 12 sierpnia 2009 r.
7	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmujący obszar wsi Dębska Kuźnia	nr XXXI/229/2009 z dnia 25 listopada 2009 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 2, poz. 30 z dnia 14 stycznia 2010 r.
8	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Suchy Bór	nr XLI/305/2010 z dnia 27 października 2010 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 148, poz. 1751 z dnia 15 grudnia 2010 r.
9	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmującego obszar wsi Suchy Bór	nr IV.26.2011 z dnia 30 marca 2011 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego nr 50, poz. 637 z dnia 16 maja 2011 r.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrzastowice

10	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Niwki	nr XX.146.2012 z dnia 27 grudnia 2012 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 1 lutego 2013 r. poz. 365
11	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Suchy Bór	nr XXVI.184.2013 z dnia 28 sierpnia 2013 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 06 września 2013 r. poz.1915
12	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Dębska Kuźnia (część północna)	nr XXXIV.277.2014 z dnia 10 września 2014 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 22 września 2014 r. poz. 2078
13	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Dębie	nr X.68.2015 z dnia 18 listopada 2015 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 9 grudnia 2015 r. poz. 2867
14	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Chrzastowice	nr X.69.2015 z dnia 18 listopada 2015 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 9 grudnia 2015 r. poz. 2868
15	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Chrzastowice	nr VII.45.2019 z dnia 29 maja 2019 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 25 czerwca 2019 r. poz. 2165
16	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Fالميrowice	nr VII.44.2019 z dnia 29 maja 2019 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 25 czerwca 2019 r. poz. 2164
17	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego części obszaru wsi Dębie i Fالميrowice	nr XVIII.130.2020 z dnia 10 czerwca 2020 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 5 sierpnia 2020 r. poz. 2188
18	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego Niwki-2	nr XXIII.179.2021 z dnia 3 lutego 2021 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 11 lutego 2021 r. poz. 412
19	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Daniec	nr XXV.195.2021 z dnia 14 kwietnia 2021 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 06 maja 2021 r. poz. 1260
20	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmującego obszar wsi Niwki	nr XXIX.234.2021 z dnia 22 września 2021 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 29 września 2021 r. poz. 2391
21	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice obejmującego obszar wsi Suchy Bór	nr XXXIX.315.2022 z dnia 23 czerwca 2022 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 30 czerwca 2022 r. poz. 1854
22	Zmiana miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego wsi Chrzastowice	nr XLIII.331.2022 z dnia 28 września 2022 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 4 października 2022 r. poz. 2654
23	Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego wsi Lędziny	nr LIV.419.2023 z dnia 21 czerwca 2023 r.	Dz. Urz. Województwa Opolskiego z dnia 27 czerwca 2023 r. poz. 2035

W każdym z wymienionych planów określone zostały zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej¹. Z uwagi na fakt, że obowiązujące plany powstawały na przestrzeni 20 lat, a także ze względu na zmieniający się w tym czasie zasób dziedzictwa kulturowego,

¹ Wyjątek stanowi MPZP gminy Chrzastowice terenu budownictwa jednorodzinnego wsi Suchy Bór przyjęty w 2002 r.

zapisy dot. obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską w poszczególnych dokumentach są zróżnicowane.

W MPZP wyznaczone zostały strefy ochrony konserwatorskiej „B”, ochrony archeologicznej „W”, obserwacji archeologicznej „OW”, a także strefy ochrony układów ruralistycznych. Dla każdej ze stref ustalono nakazy, zakazy i dopuszczenia. W treści planów wymieniono obiekty figurujące w ewidencji zabytków, w tym również zabytki wpisane do rejestru zabytków. Dla przykładu w rozdziale 4 MPZP sporządzonego dla wsi Dębie uchwalonego uchwałą nr XXIV/157/2009 z dnia 5 lutego 2009 r. ustalenia te są następujące:

„§ 14

1. Wskazuje się, chronione na mocy planu, obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków, zaznaczone w rysunku planu szrafem oraz symbolem tożsamym z numerem ewidencyjnym obiektu:

- 1) OE-30 – kapliczka św. Jana Nepomucena z końca XIX wieku, położona na skrzyżowaniu ulic Raszowskiej i Wiejskiej;
- 2) OE-31 – kościół parafialny p.w. Narodzenia Najświętszej Panny Marii z lat 1909-1910, położony pomiędzy ulicami Wiejską i Kościelną;
- 3) OE-32 – plebania z przełomu XIX i XX wieku, położona przy ul. Wiejskiej 6;
- 4) OE-33 – dworek z połowy XIX wieku, położony przy ul. Chrzastowickiej 5;
- 5) OE-35 – dom z końca XIX wieku, położony przy ul. Parkowej 1;
- 6) OE-36 – Dom Myśliwski Górniczego Koła Łowieckiego w Zabrze z 1 ćwierci XX wieku, położony przy ul. Parkowej 1;
- 7) OE-37 – aleja parkowa (dębowa) z końca XIX wieku położona pomiędzy Dębem a Dąbrowicami;
- 8) OE-38 – obora z końca XIX wieku, położona przy ul. Parkowej 1;
- 9) OE-40 - dom z 1906 roku, położony przy ul. Wiejskiej 21;
- 10) OE-41 – młyn wodny z 1897 roku, położony przy ul. Wiejskiej 25;
- 11) OE-42 – spichlerz z połowy XIX wieku, położony przy ul. Wiejskiej 25;
- 12) OE-43 – dawna piekarnia ze sklepem z końca XIX wieku, położona przy ul. Wiejskiej 10;
- 13) OE-44 - dom z 1911 roku, położony przy ul. Wiejskiej 16;
- 14) OE-45 - dom z 1913 roku, położony przy ul. Wiejskiej 50a;
- 15) OE-87 - dom z 1922 roku, położony przy ul. Wiejskiej 27;
- 16) OE-88 - dom z 1 ćwierci XX wieku, położony przy ul. Wiejskiej 28;
- 17) OE-89 - dom z 1908 roku, położony przy ul. Wiejskiej 29; 18). OE-90 - dom z 1928 roku, położony przy ul. Wiejskiej 71.

2. Dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków ustala się:

1) Nakazy:

- a) zachowania, konserwacji i ochrony,
- b) utrzymania w dobrym stanie technicznym,
- c) utrzymania historycznej kompozycji elewacji, skali otworów okiennych i drzwiowych, ich rozmieszczenia, detalu architektonicznego oraz materiałów elewacyjnych,

2) Zakazy:

- a) przebudowy, rozbudowy i dobudowy oraz zmiany wyglądu elewacji w sposób zacierający cechy stylistyczne historycznego obiektu,
- b) wykonywania częściowego remontu elewacji, np. części mieszkalnej w celu dostosowania do usług handlu, w sposób dekomponujący całościowy układ elewacji, dopuszcza się taki remont,

jeżeli część elewacji ulegnie zniszczeniu w sposób zagrażający bezpieczeństwu lub wyraźnie szpecący,

- c) usuwania historycznego detalu architektonicznego oraz historycznych elementów budynku takich jak: rysunek muru ryglowego, układ okładziny drewnianej, nisza kapliczkowa w murze itp.,

w przypadku ich zniszczenia ustala się konieczność odtworzenia w tej samej formie,

- d) lokalizacja reklam wolnostojących na działce, na której znajduje się budynek OE;

3) Dopuszczenia:

- a) przebudowy, rozbudowy i dobudowy w polu wyznaczonym zapisami planu, przy utrzymaniu stylu budynku oraz, w części dobudowywanej, skali, wysokości, spadków dachu.

3. Wyznacza się strefy pośredniej ochrony konserwatorskiej B:

- 1) Strefa B1 – ochrony owalnicowego układu ruralistycznego,
- 2) Strefa B2 – ochrony zespołu parkowo dworskiego;

4. Dla strefy B1 ustala się:

1) Nakazy:

- a) utrzymanie istniejących zasadniczych elementów układu ruralistycznego, historycznej sieci dróg, układu zabudowy,
- b) utrzymanie obiektów zabytkowych w możliwie niezmienionym kształcie architektonicznym,
- c) dostosowania nowej lub rozbudowywanej zabudowy do istniejącej sąsiedniej zabytkowej w zakresie linii zabudowy, wysokości, ilości i wysokości kondygnacji, wysokości kalenicy, sposobu kształtowania dachu oraz wielkości rzutu,
- d) kształtowanie zabudowy o podłużnym rzucie w proporcjach szerokości do długości 2:1 lub bardziej podłużnej,
- e) nawiązanie do historycznego układu zabudowy poprzez lokalizowanie zabudowy przy drodze publicznej,
- f) nawiązanie do historycznego rozplanowania funkcji zabudowy przez lokowanie funkcji mieszkalnej od strony drogi publicznej,
- g) stosowanie dachów dwuspadowych przy drodze publicznej w układzie szczytowym, w głębi działki w układzie kalenicowym,
- h) dla zabudowy usługowej związanej z funkcją sakralną oraz straży pożarnej: przy rozbudowie, dobudowie nowych obiektów nawiązanie skalą, kubaturą, wysokością i ilością kondygnacji, geometrią dachu do zabudowy ewidencyjnej występującej na tej samej działce;

2) Zakazy:

- a) umieszczanie wolnostojących reklam wielkogabarytowych,
- b) dla działki kościoła p.w. Narodzenia Najświętszej Panny Marii w Dębku budowa nowych obiektów kubaturowych poza obiektami małej architektury związanymi z funkcją sakralną lub infrastrukturą techniczną;

3) Dopuszczenia:

- a) zmiany funkcji z mieszkaniowej na usługową i z gospodarczej na mieszkaniową lub usługową przy zachowaniu zewnętrznej formy zabudowy zabytkowej,
- b) zabudowa w granicy działki.

5. Dla strefy B2 ustala się:

1) Nakazy:

- a) przywrócenia dobrego stanu technicznego obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków,
 - b) odtworzenia lub nawiązania do zasadniczych elementów historycznego układu parkowego, zwłaszcza układu komunikacyjnego, lokalizacji obiektów kubaturowych i grup zieleni, w przypadku braku wystarczających materiałów ikonograficznych rewaloryzacja układu w formie założenia krajobrazowego,
 - c) przy rewaloryzacji założenia parkowego stosowanie gatunków zgodnych z trendami panującymi w czasie jego powstania.
6. Wskazuje się stanowisko archeologiczne SA -3, dokumentujące lokalizację osady i cmentarzyska z okresu wpływów rzymskich, wpisane do rejestru zabytków decyzją nr A-275/70.
7. Dla stanowiska archeologicznego wpisanego do rejestru ustala się, wyznaczoną graficznie w rysunku planu, strefę „W” – ochrony stanowiska archeologicznego, dla której obowiązują:
- 1) Nakazy:
 - a) poprzedzenia wszelkich prac ziemnych, również inwestycji liniowych związanych z przeprowadzaniem sieci instalacji, badaniami ratowniczymi, których zakres określi każdorazowo Wojewódzki Konserwator Zabytków.
8. Wskazuje się pozostałe stanowiska archeologiczne:
- 1) SA – 4, dokumentujące punkt osadniczy produkcyjny z okresu pradziejów oraz punkt osadniczy z XIV – XV wieku;
 - 2) SA – 2, dokumentujące punkt osadniczy z okresu pradziejów oraz osadę produkcyjną z okresu późnego średniowiecza;
9. Dla wymienionych stanowisk archeologicznych ustala się, wyznaczoną graficznie w rysunku planu, strefę „W” – ochrony stanowiska archeologicznego, dla której obowiązują:
- 1) Nakazy:
 - a) poprzedzenia wszelkich prac ziemnych, również inwestycji liniowych związanych z przeprowadzaniem sieci instalacji, badaniami ratowniczymi, których zakres określi każdorazowo Wojewódzki Konserwator Zabytków.
10. Wskazuje się występujące w obszarze gminy stanowisko archeologiczne o nieustalonej w pełni lokalizacji: SA – 1, dokumentujące punkt osadniczy.
11. Dla stanowiska archeologicznego SA - 1 ustala się, wyznaczoną graficznie w rysunku planu, strefę „OW” – ochrony archeologicznej, dla której obowiązują:
- 1) Nakaz:
 - a) poprzedzenia wszelkich prac ziemnych, również inwestycji liniowych związanych z przeprowadzaniem sieci instalacji, uzgodnieniem z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, który określi każdorazowo zakres wyprzedzających badań archeologicznych lub nadzoru archeologicznego.”

5.1.3 Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Kraina Dinozaurów” 2023-2027

Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania (dalej LGD) „Kraina Dinozaurów” zostało powołane w 2008 r., w oparciu o powołaną przez gminy Kolonowskie i Ozimek w 2005 r. Fundację Kraina Dinozaurów. Obecnie członkami stowarzyszenia jest siedem samorządów należących administracyjnie do powiatów opolskiego, oleskiego i strzeleckiego, a także 38 podmiotów gospodarczych, 30,

podmiotów społecznych, 27 osób fizycznych i 3 instytucje kultury. Istotą działań LGD jest wskazanie kierunków rozwoju obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju (dalej LSR), który to dokument jest opracowywany przez LGD w ramach szerokich konsultacji społecznych. W trakcie tych konsultacji identyfikowane są potrzeby lokalnego środowiska, a także uwarunkowania przestrzenne, geograficzne, przyrodnicze, które wytyczą kierunki rozwoju obszaru objętego LSR. Wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju jest finansowane przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Aktualnie trwają prace nad analizą potencjału obszaru objętego LGD, która posłuży opracowaniu planu strategicznego rozwoju obszaru na lata 2023-2027. Aktualne informacje publikowane są na stronie internetowej stowarzyszenia www.krainadinozaurow.pl.

5.1.4 Strategia Rozwoju Gminy Chrzastowice na lata 2014-2024

Dokument został przyjęty uchwałą Nr XXXIII.271.2014 Rady Gminy Chrzastowice z dnia 25 czerwca 2014 r. W strategii określono wizję i misję rozwoju, przewidziano wyzwania, cele i zadania służące realizacji założeń dokumentu. Głównym wyzwaniem postawionym w strategii jest „Poprawa warunków życia w gminie”, co zaplanowano poprzez realizację pięciu wyzwań. Zadania z zakresu dziedzictwa kulturowego zawarte zostały wyłącznie w wyzwaniu nr III Stymulowanie rozwoju społecznego oraz pielęgnowanie tradycji i kultury lokalnej. Związane są one wyłącznie z dziedzictwem niematerialnym, które w oparciu o diagnozę i analizę przeprowadzoną przez autorów dokumentu, uznano za mocną stronę gminy. Realizację wyzwania nr III przewidziano m.in. poprzez:

- szerokie promowanie historii lokalnej poprzez pielęgnowanie tradycji (udostępnianie dla turystów izb pamięci, miejsc kultu),
- zachęcanie nowych mieszkańców do aktywności w charakterystycznych dla gminy inicjatywach np. wspólne pieczenie pierników.

Zarówno w treści diagnozy jak i analizy autorzy dokumentu zasadniczo nie odnieśli się do dziedzictwa materialnego, w strategii nie znalazły odniesienia więc wyzwania i zadania uwzględniające ten rodzaj dziedzictwa kulturowego.

5.1.5 Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Chrzastowice

Lokalny Program Rewitalizacji (dalej LPR) Gminy Chrzastowice został przyjęty do realizacji uchwałą nr XXVII.203.2017 Rady Gminy Chrzastowice z dnia 22 listopada 2017 r. Celem LPR jest identyfikacja obszarów zdegradowanych oraz wskazanie samorządowi narzędzi służących do poprawienia ich funkcjonalności i stworzenia warunków do rozwoju. Głównym celem działań rewitalizacyjnych jest dążenie do poprawy sytuacji w pięciu sferach tj. społecznej, technicznej, przestrzenno-funkcjonalnej, gospodarczej i środowiskowej, poprzez kompleksowe i interdyscyplinarne przemiany, ukierunkowane na wyprowadzenie zdefiniowanych obszarów zdegradowanych z kryzysu poprzez realizację celów i kierunków działań dla obszaru rewitalizowanego w Gminie Chrzastowice.

W toku prowadzonych prac autorzy opracowania wyodrębnili pięć podobszarów rewitalizacji, które cechują się największym stopniem degradacji, kumulacją negatywnych zjawisk i problemów, a przy tym dysponują znacznym potencjałem rozwojowym. Podobszary rewitalizacji obejmują łącznie 28,72% powierzchni gminy, tworząc obszar rewitalizacji. Zostały one zdefiniowane w obrębie wsi Chrzastowice, Daniec, Dąbrowice, Łędziny i Suchy Bór.

Wśród głównych projektów rewitalizacyjnych uwzględnione zostały zadania, które pośrednio mogą mieć wpływ na dziedzictwo kulturowe. Do takich zaliczyć należy zadania zaplanowane w ramach projektu nr 1 pn. „Dostępna, nowoczesna i dostosowana do potrzeb ochrony środowiska zabudowa mieszkaniowa, usługowa i użyteczności publicznej”. Jego realizację zaplanowano poprzez

termomodernizację budynków użyteczności publicznej, mieszkaniowych i oświatowych, a także poprzez modernizację źródeł ciepła. Również zdania związane z budową ścieżek rowerowych zaplanowane w ramach projektu nr 2 pn. „Zrównoważony, bezpieczny i dostępny transport”, należy uznać za takie, które wpłynąć mogą na wiele aspektów dziedzictwa kulturowego. Kolejny projekt główny pn. „Atrakcyjna, dostępna i bezpieczna przestrzeń publiczna” przewiduje m.in. remonty, modernizację i adaptację budynków użyteczności publicznej; odtworzenie ścieżki parkowej z Dębina do Dąbrowic; remont budynków sakralnych. Ostatni z projektów rewitalizacyjnych odnoszących się do dziedzictwa kulturowego dotyczy dziedzictwa niematerialnego i jest zorientowany na promocję lokalnego dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego celem zwiększenia świadomości mieszkańców w kwestii miejsca zamieszkania.

5.1.6 Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Podstawowym aktem wykonawczym dotyczącym planowania i ochrony zabytków, jest rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 roku o organizacji i sposobie ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153). Delegację do wydania przepisów znajdujemy w treści art. 88 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych jest dokumentem określającym zamiar działania, sposób realizacji, niezbędne siły i środki oraz czas i koszty wykonania. Przedsięwzięcia te mają na celu uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem obiektów zabytkowych. Organizację i sposób ochrony planuje się na poszczególnych stopniach administracji i w jednostkach organizacyjnych z uwzględnieniem sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

Dla Gminy Chrzastowice dokument taki został sporządzony w 2005 r. i posiada uzgodnienia z wymaganymi organami. Części planów, których ujawnienie mogłoby przynieść szkodę chronionym zabytkom, podlegają ochronie na podstawie przepisów ustawy z dnia 22 stycznia 1999 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz. U. nr 11, poz. 95, z późn. zm.).

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Charakterystyka gminy

Gmina Chrzastowice położona jest w centralnej części województwa opolskiego, nieco na północny-wschód od Opola. Zgodnie z podziałem fizycznogeograficznym znajduje się na terenie makroregionu Niziny Śląskiej, w obrębie mezoregionu Równiny Opolskiej, na obszarze mikroregionów Równiny Jemielnickiej i Wzgórz Dębskich. Od zachodu gmina graniczy z miastem Opole, od północy z gminą Turawa, od wschodu z gminą Ozimek, od południowego wschodu z gminą Izbicko, od południa natomiast z gminą Tarnów Opolski.

Pod względem administracyjnym gmina Chrzastowice wchodzi w skład powiatu opolskiego. Jest jedną z 13 gmin powiatu, spośród których 4 są gminami miejsko-wiejskimi (Niemodlin, Ozimek, Prószków, Tułowice), a 9 wiejskimi (Chrzastowice, Dąbrowa, Dobrzeń Wielki, Komprachcice, Łubniany, Murów, Popielów, Tarnów Opolski, Turawa). Zajmuje obszar 82,4 km², co stanowi 5,3% powierzchni powiatu. Ośrodkiem administracyjnym są Chrzastowice. W skład gminy wchodzi 9 sołectw tj. Chrzastowice, Daniec, Dąbrowice, Dębie, Dębska Kuźnia, Falmirowice, Lędziny, Niwki oraz Suchy

Ilustracja nr 2 Gmina Chrzastowice na tle województwa opolskiego (źródło: www.opole.stat.gov.pl)

Bór. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego na dzień 31 grudnia 2022 r. gminę zamieszkiwało 7 080 osób, z czego 50,5% stanowią kobiety, a 49,5% mężczyźni. Gęstość zaludnienia wynosi 85 osoby na km², co jest liczbą nieznacznie wyższą od średniej gęstości zaludnienia powiatu.

Ukształtowanie terenu gminy jest mało urozmaicone, równinny teren przecinają rzeki Jemielnica, Cienka, Sucha i Swornica. Tym niemniej pod względem morfologicznym wyróżniają się dwie jednostki tj. wysoczyzna plejstoceniowa występująca w części północno-wschodniej i południowo-wschodniej, a także dolina Jemielnicy. W części północno-zachodniej, środkowej i południowej dominują użytki rolne, które ogółem stanowią, aż 52% powierzchni gminy, z czego ok. 28% to grunty orne. Część zachodnia, północno-wschodnia i wschodnia zdominowana jest przez kompleksy leśne. Lesistość wynosząca 41,2% jest poniżej średniej dla powiatu wynoszącej blisko 46%, natomiast znacznie

przekracza średnią dla województwa wynoszącą niespełna 27%. Tereny zabudowane i zurbanizowane stanowią z kolei nieco ponad 5,0%.

Gmina jest bardzo dobrze skomunikowana zewnętrznie, przez jej obszar przebiegają bowiem dwie drogi krajowe. Droga nr 46 wiodąca z okolic Kłodzka na Dolnym Śląsku do Szczekocin w województwie Śląskim przecina gminę na osi wschód – zachód. Droga nr 94 stanowiąca alternatywę dla autostrady A4, mająca swój początek w Zgorzelcu a koniec w Korczowej, przebiega przez gminę na osi północ-południe. Istotną rolę w komunikacji zewnętrznej odgrywa także linia kolejowa nr 144 łącząca Opole – Tarnowskie Góry. Skomunikowanie wewnętrzne zapewnia gminie stosunkowo dobrze rozwinięta sieć dróg powiatowych oraz dróg o statusie gminnym.

5.2.2 Zarys historii obszaru gminy

Pierwsze ślady bytności człowieka w okolicy Opola odnotowano w starszej epoce kamienia. Znaleźsk z okresu późnego paleolitu (od ok. 13 tys. do ok. 8 tys. p. n. e.) oraz środkowej epoki kamienia zwanej mezolitem (od ok. 10 tys. do ok. 3500 tys. p.n.e.) brak jest jednak na obszarze gminy Chrzastowice, gdzie najstarsze stanowiska datowane są na okres neolitu tj. młodszą epokę kamienia (od ok. 5400 do ok. 1800 p.n.e.). Epoka kamienia był okresem w dziejach, który charakteryzował się przez większość jej trwania koczowniczym trybem życia ludzi oraz gospodarką o charakterze zbieracko-myśliwsko-łowieckim. Przełom, związany najpewniej ze zmianami klimatu, nastąpił w okresie neolitu, kiedy to udomowione zostały zwierzęta i rozpoczęto uprawę zbóż. Przejście do gospodarki hodowlanej oraz wytwórczej było stopniowe i sprzyjało osiadłemu trybowi życia. Rewolucja neolityczna skutkowała zmianami o charakterze społecznym i gospodarczym, oprócz rolnictwa i hodowli, pojawiły się handel i usługi, wynaleziono garncarstwo i tkactwo, utworzona została hierarchia społeczna czy też zwiększyła się gęstość zaludnienia. Z tego okresu na terenie gminy udokumentowanych zostało 7 śladów osadnictwa oraz 3 punkty osadnicze (Daniec, Dębska Kuźnia, Falmirowice). Mniej liczne są odkrycia z epoki brązu (od ok. 2300 do ok. 1700 p.n.e.), czyli okresu w historii cechującego się opanowaniem i upowszechnieniem obróbki metali. Z tego okresu archeologowie udokumentowali jedynie 3 stanowiska. Są to 2 osady kultury łużyckiej z obszaru sołectw Daniec i Dębska Kuźnia oraz punkt osadniczy zlokalizowany w Dańcu. Skromna ilość stanowisk z tego okresu nie tylko w obrębie gminy, ale również w rejonie Opola, dowodzi, że teren ten był w epoce brązu znacznie słabiej zaludniony niż np. Płaskowyż Głębczycki.

Znacznie liczniej reprezentowane są znaleziska z epoki żelaza (od 700 p.n.e. 800 n.e.), których jest łącznie 18. Z wyjątkiem jednego stanowiska z okresu wędrowek ludów (od ok. 375 do 800 n.e.), pozostałe stanowiska datowane są na okres wpływów rzymskich (od ok. 200 p.n.e. do 20 n.e.). Dominującym rodzajem stanowisk są osady oraz punkty osadnicze, mniej licznie występują osady produkcyjne i ślady osadnictwa, pojedyncze stanowiska archeologowie określili jako cmentarzysko, cmentarzysko ciałopalne, osadę hutniczą oraz skarb. Część z tych stanowisk związana jest kulturą przeworską, która pojawiła się na tych terenach po upadku kultury łużyckiej spowodowanej przez najazd Scytów w V w p.n.e. Niektóre z tych stanowisk posiadają wysoką wartość zabytkową co potwierdza fakt, że wśród 4 wpisanych do rejestru zabytków stanowisk, aż 3 są stanowiskami z okresu wpływów rzymskich. W VII w n.e. na terenie Górnego Śląska pojawili się Słowianie, z których obecnością wiąże się powstanie systemu administracyjno – obronnego, którego elementami były obronne osady (grodziska). Na terenie gminy odnotowano dwa tego typu stanowiska, tym niemniej domniemane grodzisko w Dańcu wymaga przeprowadzenia badań archeologicznych, które rozstrzygnęłyby jego status. Drugie z grodzisk położone na gruntach sołectwa Lędziny było

przedmiotem badań archeologicznych, w rezultacie których ustalono, że jest to zabytek wczesnośredniowieczny, datowany na VIII-IX w.

Ilustracja nr 3 Zdjęcie lotnicze grodziska w Lędzinach (źródło: www.mapy.opolskie.pl)

Pod koniec X w. terytorium plemienia Opolan jak i cały Śląsk znajdowały się pod panowaniem władców polańskich. Ich ośrodkiem była m.in. strażnica, a następnie warownia na Ostrówku. W miarę stabilizacji władzy Piastów warownia najprawdopodobniej utraciła swój pierwotny charakter, przekształcając się w ośrodek administracyjno-handlowy. W 1138 r. na mocy testamentu Bolesława III Krzywoustego (1086-1138) państwo uległo podziałowi na dzielnice. Śląsk przypadł w udziale najstarszemu synowi Bolesława Władysławowi II Wygnańcowi (1105-1159). Decyzja Bolesława wywołała niesnaski pomiędzy dziedzicami, które z kolejnym pokoleniem narastały, osłabiając dzielnicę i prowadząc do ich dalszego podziału. Efektem rozbicia dzielnicowego było utworzenie najpewniej w 1172 r. księstwa opolskiego, które przypadło Jarosławowi (pomiędzy 1143 a 1160-1201) synowi Bolesława I Wysokiego (1127-1201). Spór pomiędzy piastowiczami o pozostawione bez potomka księstwo opolskie rozstrzygnął na swoją korzyść książę raciborski Mieszko I Płatonogi (pomiędzy 1131 a 1146-1211), tak powstało w 1202 r. księstwo opolsko-raciborskie.

Pierwsze wzmianki w źródłach pisanych o miejscowościach położonych w granicach dzisiejszej gminy Chrzastowice pochodzą z II połowy XIII w. Jako pierwsze, bo już w 1259 r. wymienione są Chrzastowice (*Cranztowicz*). Kolejna wzmianka o tej osadzie pochodzi 1295 r. i pochodzi z aktu fundacyjnego wystawionego przez księcia Bolesława I opolskiego. Miejscowość występuje w nim pod nazwą *Chrunstowitz*. Dokument wspomina, że wieś powstała na polach należących do niejakiego Chansto. Akt ten jako pierwszy wymienia też inną miejscowość, a mianowicie Lędziny (*Ledzynyce*). Pozostałe osady posiadające średniowieczną metrykę zostały wymienione w dokumencie wystawionym w 1297 r. przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego przyłączone do parafii w Raszowej zostały m.in. osady Daniec (*Mokrodaniecz*), Dąbrowice (*Dambrowice*), Dębie (*Dobredambie*) i Falmirowice (*Falmirow*). Wymienione miejscowości były ściśle związane ze stolicą księstwa. Z tego samego dokumentu dowiadujemy się bowiem, że książę Bolesław I nadał Daniec

rycerzowi Albertowi Barchowi, natomiast Dębnie znajdowało się w rękach rycerzy Adama de Thulecz oraz Gierka.

Po śmierci Mieszka I Piłtonogiego tron opolski przeszedł w ręce jego syna Kazimierza (1180-1230) z którym wiąże się rozwój miasta oraz wzmocnienie rangi Opola jako siedziby władz politycznych i administracyjnych, a także kościelnych. Wraz ze śmiercią młodszego z synów Kazimierza Władysława Opolskiego (ok. 1225-1281/2) księstwo opolsko-raciborskie uległo podziałowi na cztery dzielnice: bytomską, cieszyńską, opolską i raciborską. Dzielnice opolską w granicach którego znalazły się Chrząstowice wraz z pobliskimi osadami objął Bolesław I (pomiędzy 1254 a 1258-1313), protoplasta opolskiej linii Piastów. Pomimo zmian terytorialnych jakim podlegało terytorium księstwa na przestrzeni XIV i XV w., obszar dzisiejszej gminy Chrząstowice pozostawał przez cały ten okres w granicach księstwa opolskiego a jego wsie należały do dworu opolskiego. W 1521 r. ostatni książę z linii piastowskiej Jan II Dobry (ok. 1460-1532) zdołał zjednoczyć pod swoim panowaniem dużą część terenów dzielnicy śląskiej w granicach z 1172 r. Bezpotomna śmierć ostatniego Jana II Dobrego była wydarzeniem przełomowym. Na mocy układu praskiego z 1531 r. księstwo opolsko-raciborskie przeszło w ręce Jerzego Hohenzollerna-Ansbach (1484-1543). W tym samym roku po raz pierwszy wzmiankowana jest osada hutnicza Dębska Kuźnia, której założenie poszerzyło sieć osadniczą interesującego nas obszaru. We władaniu monarchii austriackiej księstwo pozostawało aż do 1742 r. Okres ten cechuje się zacofaniem gospodarczym i ludnościowym prawobrzeżnej części współczesnego Śląska Opolskiego, gdzie dominowały gęste lasy o nieurodzajnych piaszczystych glebach. Nieliczne osady zlokalizowane były w dolinach rzek, które oferowały żyzne gleby. W osadach zazwyczaj znajdowały się młyny, ludzie trudnili się rzemiosłem i prymitywnym hutnictwem, wzmiankowane są również karczmy.

Wynikiem tzw. Wojen Śląskich toczonych w latach 1740-1763 pomiędzy Austrią Habsburgów a Prusami Hohenzollernów, Śląsk przeszedł pod władanie Pruskie. Okres panowania pruskiego króla Fryderyka Wielkiego (1712-1786) przyniósł ze sobą reformy, które wpłynęły zasadniczo na krajobraz kulturowy Śląska, w tym również w okolicy Chrząstowic. Regulacje w zakresie budownictwa spowodowały odejście od drewna jako podstawowego budulca i upowszechnienie architektury murowanej. W ukształtowanych jeszcze w średniowieczu układach przestrzennych wsi powszechnie zaczęto budować zagrody w typie frankońskim. Były to regularne zagrody wznoszone na wąskich działkach. W ich froncie znajdowała się zabudowa mieszkalna, następnie gospodarcza i inwentarska, całość domykała stodoła. Zabudowa w tym typie utrzymała się w zasadzie do początku XX w., tym niemniej ulegała ona w czasie korektom. W dobie panowania Fryderyka pojawił się jeszcze jeden typ zabudowy związany z prowadzoną przez króla akcją kolonizacyjną, nazywaną od jego imienia fryderycjańska. Zajęcie Śląska w latach 1740-1741 postawiło przed Prusami zadanie utrzymania tych ziem w granicach państwa. Wymagało to produkcji materiałów wojennych do których niezbędne było żelazo. To co było czynnikiem zacofania ziem prawobrzeżnej Odry wnet stało się przyczynkiem do rozwoju. W terenie bogatym w rudę darniową, lasy i rzeki zakładano huty (Ozimek, Zagwiździe), na rzecz których pracowały mniejsze zakłady jak np. w Dębskiej Kuźni. Do obsługi całego procesu produkcyjnego, począwszy od wydobycia rudy, niezbędna była siła robocza, o którą trudno było w posiadającym słabo rozwiniętą sieć osadniczą terenie. Do obsługi hut sprowadzano specjalistów, w terenie zaś prowadzona była akcja kolonizacyjna w ramach której na obszarze dzisiejszej gminy Chrząstowice założone zostały 4 kolonie: Dębska Kuźnia (kolonia położona nieco na północny wschód od wsi Dębska Kuźnia, ok. 1783), Lędziny (1800-1803), Niwki (1773) i Suchy Bór (1773). Organizację kolonii powierzono Urzędowi Leśnym w Krasiejowie oraz Bolko. Były to ulicówki składające się w początkowym okresie z 20 zagród rozlokowanych symetrycznie po obu stronach drogi, zamieszkałe przez ok. 100 osób. Ich mieszkańcy trudnili się głównie wyrębem lasu i wypalaniem węgla drzewnego

na potrzeby hut. W tym czasie największymi miejscowościami w interesującym nas obszarze były Chrzastowice i Dębska Kuźnia. W 1784 r. w tej pierwszej wsi znajdował się młyn, 9 zagród kmiecych, 10 zagrodników oraz 11 chałupników. Łączna liczba ludności wynosiła 299 mieszkańców. W tym samym czasie w Dębskiej Kuźni funkcjonował folwark z browarem i gorzelnią, były tu 33 domy, a także młyn zakupiony przez Wyższy Urząd Górniczy i przebudowany na fryszernię, która była filią huty w Ozimku. Miejscowość zamieszkiwało wówczas 278 osób.

Wiek XIX pomimo burzliwego początku i przetaczających się przez obszar Śląska wojsk napoleońskich, był okresem spokoju i prężnego rozwoju. Osiągnięcia XVIII wiecznej rewolucji przemysłowej dotarły również na prowincję, oprócz rozwijającego się w Dębskiej Kuźni hutnictwa we wsiach pojawiły się parowe tartaki czy młyny. Okres pokoju i prosperity sprzyjał wzrostowi demograficznemu, czego dowodem jest znaczny przyrost liczby mieszkańców w większości miejscowości. Dla przykładu wg danych statystycznych w Dańcu w 1784 r. zamieszkiwało 358 osób, w 1830 r. było tu już 548 mieszkańców, a w 1864 r. liczba ludności wynosiła 679 osób. Wzrost liczby ludności i wspomniane już zmiany w zakresie budownictwa, wpłynęły na całkowitą zmianę sylwety wsi, z której wyparte zostało budownictwo drewniane. Intensywny wyręb lasów spowodował, że zmianie uległ również krajobraz, który w większym stopniu stał się krajobrazem rolniczym. Rolnictwo z czasem stało się dominującym zajęciem miejscowej ludności, rozwijał się również drobny handel i usługi. Przemysł hutniczy w mniejszych ośrodkach z czasem stał się anachroniczny i tym samym nieopłacalny, stąd w latach 60. XIX w. zapadła decyzja o zamknięciu huty w Dębskiej Kuźni. Istotnym czynnikiem rozwojowym było pojawienie się kolei żelaznej. Jedną z pierwszych linii kolejowych poprowadzonych na Śląsku była pierwszorzędna linia Opole – Tarnowskie Góry. Bezpośredni dostęp do kolei zyskali mieszkańcy Chrzastowic, Dębskiej Kuźni oraz Suchego Boru, gdzie zlokalizowano dworce i przystanki kolejowe. Rozwój wsi, który zaobserwować można porównując źródła kartograficzne, wyhamował w końcu XIX w., wówczas również znacznie spowolnił także przyrost ludności.

W wyniku reform administracyjnych państwa pruskiego w 1818 r. dokonane zostały korekty powiatu ziemskiego Opole (*Landkreis Oppeln*), który utworzono w 1743 r. Na czele powiatu wchodzącego w skład utworzonej 1815 r. rejencji opolskiej (*Regierungsbezirk Oppeln*) stał landrat, który był najwyższym przedstawicielem władzy wykonawczej na terenie powiatu, a jego kompetencje bliskie były tym jakie posiadał prezydent rejencji. Mniejszymi jednostkami administracyjnymi były gminy wiejskie (*Landgemeinde*). Według podziału z 1874 r., obrazującego stan po reformach administracyjnych z 1872 r., obszar obecnej gminy Chrzastowice, dzielił się na gminy wiejskie Chrzastowice, Dębie i Dębska Kuźnia oraz okręg urzędowy (*Amtsbezirk*) Zbicko. W 1899 r. z obszaru powiatu wyłączone zostało miasto Opole, któremu nadano status powiatu miejskiego (*Stadtkreis*). W granicach państwa pruskiego, a od 1871 r. zjednoczonych Niemiec, Śląsk pozostawał do 1945. Działania wojenne, a przede wszystkim ofensywa styczeniowa prowadzona przez wojska radzieckie, nie odcisnęły zasadniczo piętna na miejscowościach położonych w granicach gminy Chrzastowice.

Chrzastowice. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1259 r. jako *Cranztowicz*, następnie w 1295 r. jako *Chrunstowitz* w akcie fundacyjnym wystawionym przez księcia Bolesława I opolskiego. Dokument wspomina, że wieś powstała na polach należących do niejakiego Chansto. W 1534 r. wymieniona została jako jedna z 68 miejscowości należących do dworu opolskiego. Chrzastowice należały do niewielkich miejscowości, w 1618 r. zamieszkiwało ją 8 kmieci i 7 zagrodników. W 1784 r. we wsi znajdował się młyn, 9 zagród kmiecych, 10 zagrodników oraz 11 chałupników. Łączna liczba ludności wynosiła 299 mieszkańców. Wieś rozwijała się powoli, w 1830 r. liczyła 60 domów i 446 mieszkańców. W 1865 r. w Chrzastowicach istniały 2 kuźnie, leśniczówka, karczma oraz katolicka

szkoła dla 110 dzieci. We wsi było 9 kmieci, 10 zagrodników, wzrosła ilość chałupników, których było 31. W 1858 r. po południowej stronie wsi poprowadzono linię kolejową łączącą Tarnowskie Góry z Opolem. Pierwszy kościół wzniesiono w latach 1896-7, parafię erygowano w 1920 r., w 1932 r. założono klasztor. Wcześniej bo już w końcu XVIII w. we wsi istniał cmentarz. Dworzec kolejowy wzniesiono w IV ćw. XIX w., w końcu XIX w. wybudowano plebanię. Historyczna zabudowa zagrodowa miejscowości pochodzi z II poł. XIX w. oraz pierwszych dziesięcioleci XX w. Wieś posiada układ nieregularnej wielodrożnicy.

Daniec. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1297 r. jako *Mokrodaniecz* w dokumencie wystawionym przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego została ona przyłączona do parafii w Raszowej. Pierwszym znanym właścicielem wsi był rycerz Albert Barch, któremu nadał ją książę Bolesław I. W 1401 r. po raz pierwszy wzmiankowano we wsi młyn wodny. Według urbarza z 1566 r. wieś *Mokrzydanecz* zamieszkiwało 23 mieszkańców, którzy trudnili się wypalaniem smoły oraz bartnictwem. W 1742 r. wzmiankowane są dwa młyny. W 1784 r. miejscowość zamieszkiwało 358 osób, wymienionych jest 25 kmieci i 13 zagrodników. We wsi działał młyn. W 1785 r. wybudowano szkołę w której uczyło się 124 dzieci. Przełom XVIII i XIX w. był okresem znacznego rozwoju Dańca. W 1830 r. było tu 70 domów, leśniczówka, szkoła katolicka oraz fabryka papieru. Wśród 548 mieszkańców działało 5 rzemieślników. W 1864 r. we wsi funkcjonowały dwa młyny, szkoła oraz królewska leśniczówka, było 78 domów w których zamieszkiwało 679 osób. Od ok. 1880 r. właścicielem młyna był Philipp Fesser, który wybudował nowy obiekt produkcyjno-mieszkalny, a także nieistniejący już tartak. Założenie funkcjonalno-przestrzenne zespołu młyńskiego przy Ozimskiej, przetrwało zasadniczo w niezmienionej formie do pocz. XX w. Obecnie młyn jest nieczynny, tartak uległ spaleni, a część zabudowań gospodarczych znajduje się w ruinie.

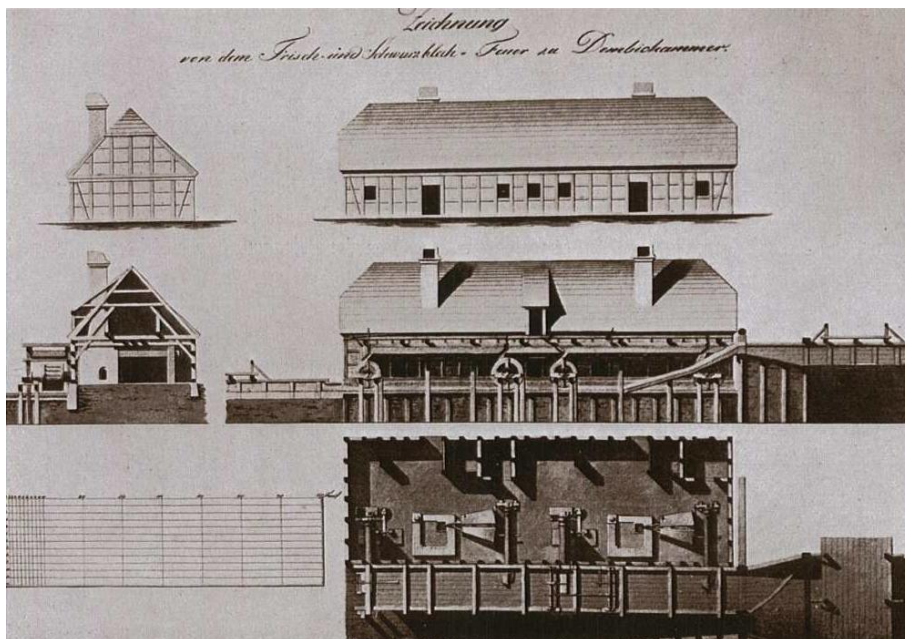
Dąbrowice. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1297 r. jako *Dambrowice* w dokumencie wystawionym przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego została ona przyłączona do parafii w Raszowej. W dokumentach z 1400 r. wymieniona jako *Dambrowa*, w 1532 r. jako *Dumbrowitze*. Była to niewielka osada, w 1618 r. należąca do książąt opolskich miejscowość zamieszkiwało 6 kmieci i 1 zagrodnik. Kolejny spis statystyczny z 1784 r. informuje, że wieś zamieszkiwało 85 osób, w tym 6 kmieci oraz 3 chałupników, znajdował się tu młyn. W 1816 r. po reformie administracyjnej Dąbrowice weszły w skład powiatu ziemskiego Opole. Osada nadal należała do niewielkich, w 1830 r. liczyła 19 domów, a zamieszkiwało ją 113 osób. Piętnaście lat później domów nadal było 19, liczba mieszkańców wzrosła do 127, we wsi działał kowal i piekarz. W 1864 r. we wsi było 5 kmieci, 5 chałupników z polem i 7 chałupników wygonowych, a także kowal oraz młyn amerykański. Miejscowość w tym czasie należała do parafii w Raszowej. Dąbrowice posiadają układ przestrzenny nieregularnej ulicówki.

Dębie. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1297 r. jako *Dobredambie* w dokumencie wystawionym przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego została ona przyłączona do parafii w Raszowej (spotkać można również informacje, że powstała ona już w 1070 r.). Pierwszymi znanymi właścicielami gruntów we wsi byli rycerze Adam de Thulecz i Gierko. Obaj występują w dokumentach wystawionych przez księcia Bolesława I w 1297 r. Od początku była związana z bartnictwem, a późniejszym czasie z hutnictwem (w XVI w. wzmiankowana jest kuźnia). W 1534 r. należąca do książąt opolskich wieś zamieszkiwało 8 osób, a w 1566 r. 11. Drewniany zapewne kościół, w 1618 r. zastąpiono murem. W 1784 r. miejscowość zamieszkiwało 249 osób, było wśród nich 10 kmieci, 7 zagrodników i 4 chałupników. Znajdowała się tu szkoła, młyn oraz kościół filialny parafii w Raszowej. W 1864 r. w Dębieniu działały dwa młyny, we wsi było 7 kmieci i 29 chałupników, wymieniony został 1 właściciel ziemski którym był królewski fiskus (Nadleśnictwo Dębie). Kościół spłonął w 1906 r., w jego

miejscu w latach 1909-1910 wzniesiono okazałą neobarokową świątynię. Dębnie to wieś o układzie przestrzennym ulicówki z niewielkim nawsiem.

Dębska Kuźnia. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1531 r. jako osada hutnicza położona nieopodal wsi Dębnie. Jej dzieje są słabo poznane, w XVI w. niejaki Martin Maretko posiadał tu młot i młyn. W 1784 r. znajdował się tu folwark z browarem i gorzelnią, 33 domy, a także młyn zakupiony przez Wyższy Urząd Górniczy i przebudowany na fryszernię, która była filią huty w Ozimku. Miejscowość zamieszkiwało wówczas 278 osób. W tym czasie nieco na płn. od wsi założona została kolonia Dębska Kuźnia. W 1845 r. w Dębskiej Kuźni było 47 domów i 423 mieszkańców, znajdował się tu folwark, szkoła katolicka, 2 huty należące do huty w Ozimku, młyn wodny, wiatrak, browar i gorzelnia. Kolonia liczyła 21 domów oraz 151 mieszkańców, w tym 7 rzemieślników. W spisie statystycznym z 1864 r. huty zostały jeszcze wymienione, jednak wkrótce z powodu nieopłacalności produkcji uległy one likwidacji. W tym czasie wieś należała do rodu Scholz. Zamieszkiwało ją 33 chałupników oraz 24 chałupników wygonowych, w kolonii z kolei 12 kolonistów wygonowych i 11 chałupników wygonowych. We wsi były nadto 2 młyny wodne, w kolonii wiatrak oraz dwie olejarnie. W l. 20. XX w. wieś, kolonię i majątek połączono. W końcu lat 30. w płd. części miejscowości wzniesiono kilka zagród dla mieszkańców z terenów tworzonego zbiornika w Turawie. Wieś posiada niejednorodny układ przestrzenny, w części płn. to ulicówka, w części płd. wielodrożnica.

Ilustracja nr 4 Plan kuźni i fryszerni z 1784 r. w Dębskiej Kuźni (źródło: Juros T., *Historia, zabytki i ślady hutnictwa w dolinie Małej Panwi, Ozimek/Spórok 2012*)

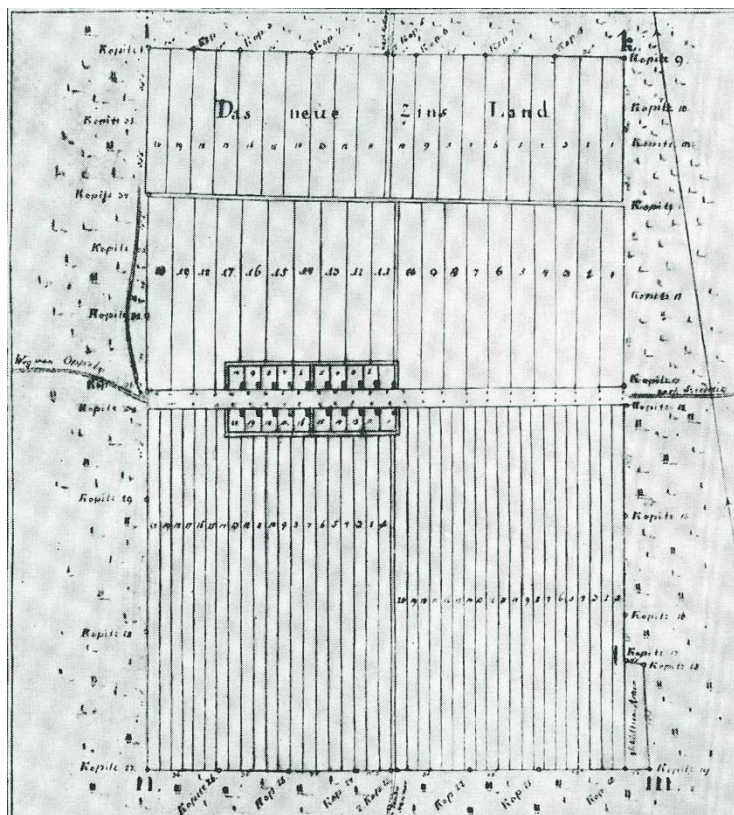
Famirowice. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1291 r. jako *Falmirow*, a następnie w 1297 r. w dokumencie wystawionym przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego została ona przyłączona do parafii w Raszowej. Była to niewielka osada w której w 1534 i w 1723 zamieszkiwało jedynie 6 osób trudniących się paleniem smoły oraz wydobywaniem i przetwarzaniem rudy darniowej. W 1784 r. nadal była to niewielka miejscowość, w której zamieszkiwało 6 kmieci, 3 zagrodników i chałupnik, a łączna liczba ludności wynosiła 97 osób. W 1830 r. w Falmirowicach było 25 budynków i 146 mieszkańców. W kolejnym spisie z 1845 r. domów we wsi było 26 a mieszkańców 193, w osadzie funkcjonowało 2 kowali oraz 2 tkaczy. W spisie statystycznym z 1864 r. figuruje 5

kmieci, 1 zagrodnik oraz 14 chałupników wygonowych. Wieś posiada układ przestrzenny nieregularnej ulicówki.

Lędziny. Wieś wzmiankowana po raz pierwszy w 1295 r. jako *Ledzynie*. Była to mała osada, położona w ostępach leśnych, należąca do książąt opolskich. W 1421 r. wzmiankowana jako *Lanka*, a w 1531 r. jako *Lediny*. Pierwotna wieś została zatopiona podczas zakładania stawu Kalicha. W latach 1800-1803 nieco na pld.-wsch. od stawu powstała kolonia Lędziny, którą zasiedliło 20 kolonistów. Wg statystyk z 1830 r. osadę zamieszkiwało 120 osób. W 1845 r. było tu 21 domów i 177 mieszkańców, kowal i stolarz. Niewielki kościół wzniesiono w miejscowości staraniem właściciela dóbr Zbicko Reymana w 1854 r. W 1864 r. w statystykach wymieniono 20 kolonistów wygonowych i dwóch chałupników wygonowych. Wieś założono w układzie przestrzennym ulicówki, który pomimo zmian nadal jest czytelny.

Niwki. Kolonię założono w 1770 r. w trakcie akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez Fryderyka Wielkiego. Organizację kolonii podległej krasiejowskiemu Urzędowi Leśnemu powierzono leśniczemu Templerowi, od nazwiska którego wzięła się niemiecka nazwa *Tempelhof*. W 1784 r. w 20 zagrodach zamieszkiwało 108 osób mówiących w języku polskim. Mieszkańcy trudnili się wyrębem lasu i wypalaniem węgla drzewnego. W 1830 r. kolonia liczyła już 34 domy i 195 mieszkańców, była tu również leśniczówka. W kolejnym zestawieniu statystycznym z 1845 r. wymieniono 22 domy oraz 190 mieszkańców, a także przynależną do nadleśnictwa w Dębku leśniczówkę. W 1864 r. Triest podaje, że kolonie zamieszkiwało 20 kolonistów oraz 2 chałupników. Pierwszą szkołę wybudowano we wsi 1925 r. Wieś została założona na surowym korzeniu jako typowa dla tego osadnictwa regularna ulicówka.

Ilustracja nr 5 Plan kolonii Niwki z 1770 r. (źródło: www.fotopolska.eu)

Suchy Bór. Kolonię założono w 1773 r. w trakcie akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez Fryderyka Wielkiego. Organizację kolonii powierzono mistrzowi Urzędu Leśnego Bolko Burichowi. Niemiecka

nazwa *Derschau*, została nadana osadzie na cześć ówczesnego ministra poczty. W 1784 r. w 20 zagrodach zamieszkiwało 99 osób. Mieszkańcy trudnili się wyrębem lasu i wypalaniem węgla drzewnego. W 1830 r. kolonia *Derschau (Suchibur)* liczyła 29 domów i 145 mieszkańców, była tu również szkoła ewangelicka powstała w 1774 r. W kolejnym zestawieniu statystycznym z 1845 r. wymieniono 30 domów oraz 173 mieszkańców, szkołę ewangelicką, 7 tkaczy lnu, 4 rzemieślników oraz gajowego. W latach 1857-1858 nieco na północ od kolonii poprowadzono linię kolejową z Opola do Tarnowskich Gór, w kolejnych latach wybudowano przystanek kolejowy. W 1864 r. Triest podaje, że w kolonii znajdowało się 20 zagród spośród których z 3 zachowały się w części, swoje usługi świadczył karczmarz i szewc, było 2 tkaczy i 2 handlarzy bydłem. W 1895 r. wybudowano nową szkołę, w 1901 r. tartak. Suchy Bór założony został jako wieś o układzie przestrzennym ulicówki, który pomimo znacznych przekształceń nadal jest czytelny w współczesnej tkance wsi.

Zbicko. Folwark w Zbicku założono w II poł. XVIII w. lub też w I ćw. XIX w., pomiędzy rokiem 1753 a 1827. W tym czasie powstał również dwór (rządówka?). Obiekt ten widnieje na mapie *Urmestischblatt 3143 z 1827 r.*, jako jedyny murowany budynek w zespole. W 1830 r. folwark należący do Królewskiej Domeny dzierżawił kupiec Scholz z Opola. W 1850 r. folwark przeszedł w ręce pruskiego rotmistrza Reymana, w którego rękach pozostawał do 1858 r. W 1901 r. w zabudowaniach utworzono Nadleśnictwo. Na początku lat 80. XX w. obiekt został adaptowany na potrzeby ośrodka „MONAR”.

5.2.3 Architektura sakralna

Z uwagi na uwarunkowania historyczne, o których mowa szerzej była w rozdziale 5.2.2 poświęconym historii obszaru objętego opracowaniem, a także ze względu na fakt, że Gmina Chrzastowice należy do niewielkich JST, w jej granicach znajdują się jedynie 3 kościoły wzniesione przed 1945 r. Najstarszym z nich jest niewielki kościół ufundowany w 1854 r. w Lędzinach przez właściciela dóbr Zbicko Reymana. Znacznie okazałsza jest świątynia w Chrzastowicach. Jest to obiekt wzniesiony w latach 1896-1897 w stylu neogotyckim. Równie okazała świątynia znajduje się w Dębciu. Obiekt ten wybudowano w latach 1909-1910 r. w stylu neobarokowym, w miejscu spalonego w 1906 r. kościoła datowanego na 1618 r.

Chrzastowice, kościół parafialny pw. św. Niepokalanego Poczęcia NMP. Zbudowany w latach 1896-1897 na potrzeby mieszkańców Chrzastowic, Lędzin i Suchego Boru. Od 1920 r. parafialny. Wybudowany na planie krzyża, oszkarpowany, z aneksami flankującymi trójbocznie zamknięte prezbiterium, wieżą na planie kwadratu od południa flankowaną od strony zachodniej jednokondygnacyjną przybudówką oraz dwukondygnacyjną przybudówką zamkniętą trójbocznie od wschodu, w niej klatka schodowa. Nawa nakryta dachem dwuspadowym, skrzydła transeptu dachami trójspadowymi, prezbiterium dachem dwuspadowym w zamknięciu odzwierciedlającym trójboczne zamknięcie prezbiterium, podobnie przybudówka wieży od strony wschodniej. Hełm wieży u podstawy czworoboczny, wyżej ośmioboczna iglica, nadto na przejściu w narożnikach cztery małe wieżyczki. Kościół murowany z cegły ceramicznej w wątku krzyżykowym na podmurówce kamiennej, pokrycie dachowe z dachówki ceramicznej karpiówki układanej podwójnie w koronkę w kolorze czarnym, wieża oraz przyległe do niej aneks i przybudówka łupkiem kamiennym układanym w karo. Otwory zamknięte łukiem odcinkowym lub ostrym, w elewacji południowej wieży ponad otworem wejściowym, a także w wschodniej i zachodniej ścianie transeptu, rozety w zamkniętych ostrołucznie blendach. Stolarka drzwiowa deskowa, opierzona deskami w jodełkę. Wyposażenie wnętrza pochodzi przeważanie z okresu budowy kościoła lub też jest nieco późniejsze. Uwagi wymaga stan zachowania elewacji, a także właściwe odprowadzenie wód opadowych od obiektu. Poza tym kościół w stanie dobrym.

Ilustracja nr 6 Kościół w Chrzastowicach, widok od północnego wschodu (fot. G. Naumowicz)

Dębie, kościół parafialny pw. Narodzenia NMP. Wzniesiony w latach 1909-1910 w miejscu wcześniejszego. Orientowany, dwunawowy, o planie nieregularnym i rozczłonkowanej bryle. Nawa główna na planie prostokąta, oszkarpowana, nakryta dachem dwuspadowym. Prezbiterium na planie kwadratu, zamknięte prosto, ze ściętymi narożnikami, nakryte dachem kopulastym zwieńczonym wieżyczką na sygnaturę. U zbiegu nawy głównej i prezbiterium od północy czterokondygnacyjna wieża, zwieńczona baniastym hełmem z latarnią. Od strony północnej do zachodniej części nawy przylega dwukondygnacyjny aneks stanowiący komunikację na chór, nakryty rodzajem dachu mansardowego. Pomiędzy aneksem a wieżą nawa boczna, nakryta dachem pulpitowym. Nadto do prezbiterium do strony południowej przylega zakrystia, a od strony północnej dwukondygnacyjny aneks. Kościół jest murowany, powyżej niskiego cokołu otynkowany, z pokryciem dachowym z dachówki ceramicznej karpiówki układanej w łuskę, a w przypadku hełmów i dachu aneksu blachą miedzianą na rąbek. Dekoracja architektoniczna bogata, typowa dla stylu w którym wzniesiono świątynię. W szczególności bogato zdobiona jest elewacja zachodnia, gdzie wyróżnia się wykonany z piaskowca portal podkreślający główne wejście, jak również wieża w ostatniej kondygnacji, której tarcze zegarowe z czterech stron. Otwory okienne o zróżnicowanych formach, drzwiowe zamknięte w większości łukiem pełnym. Stolarka drzwiowa i okienna oryginalne. Wyposażenie w większości pochodzące z czasu budowy obiektu, częściowo o proveniencji barokowej a nawet gotyckiej. W otoczeniu kościoła znajduje się cmentarz okolony murem z kapliczkami drogi krzyżowej. Wzdłuż muru, po jego wewnętrznej stronie szpaler drzew z ubytkami. Świątynia w stanie dobrym, tym niemniej uwagi wymaga stan zachowania tynków (lokalne ubytki i odparzenia), jak również stolarka drzwiowa i kamienny cokół.

Lędziny, kościół filialny pw. MB Wspomożenia Wiernych. Obiekt wybudowany w 1854 r. w centrum wsi. Prezbiterium zwrócone w kierunku południowo-wschodnim. Wzniesiony na planie prostokąta, z zamkniętym półkoliście prezbiterium, nakryty dachem dwuspadowym, ponad prezbiterium z kolei odzwierciedlającym jego kształt. Od północnego-zachodu wtopiona w korpus dwukondygnacyjna wieża nakryta dachem ostrosłupowym zwieńczonym kulą i krzyżem. U podstawy na planie kwadratu, w kondygnacji drugiej przechodząca w ośmiobok w formie latarni otwartej z czterech stron. Od strony północno-wschodniej wtórna przybudówka, nakryta dachem pulpitowym stanowiącym przełamane przedłużenie połaci dachu korpusu. Murowany, otynkowany, z pokryciem dachowym z dachówki

ceramicznej karpíówki w kolorze ceglonym układanej w łuskę, dach wieży pobity blachą miedzianą układaną na rąbek stojący. Elewacja frontowa tj. północno-zachodnia zdominowana przez masy wieży, w której zamknięte ostrołucznie wejście ujęte jest prostym portalem. Wieża flankowana przez dwie nisze zamknięte łukiem pełnym, w których figury. Narożniki ujęte pilastrami, które wraz z pilastrami akcentującymi na elewacji południowo-zachodniej przejście z nawy do prezbiterium, podtrzymują rozbudowany gzyms koronujący, który w elewacji północno-wschodniej tworzy niejako ich główce. Otwory okienne oraz drzwiowe zamknięte ostrołucznie, z wyjątkiem jednego z otworów do części rozbudowanej, który zamknięty jest prosto. Stolarka drzwiowa w konstrukcji płycinowo-ramowej, jedno- i dwuskrzydłowa, z nadświetlami. W otworach okiennych witraże, w części rozbudowanej poprzedzone ślusarką spełniającą rolę zabezpieczającą. Obiekt w stanie dobrym.

Kaplice i kapliczki. Charakterystycznym elementem krajobrazu kulturowego regionu są kaplice i kapliczki. Obiekty te wpisane są w sylwetę każdej wsi i stanowią dowód przywiązania mieszkańców do religii. Ze względu na podział formalny obiekty te dzielą się na kubaturowe, które zaliczamy do zabytków nieruchomych i niekubaturowe, które przynależą do katalogu zabytków ruchomych. Najstarszy obiekt spośród tych ujętych w GEZ pochodzi z połowy XVIII w. i zlokalizowany jest w miejscowości Dąbrowice. Najmłodsza w tym gronie kaplica z Suchego Boru została wybudowana w 1935 r. Dominującym rodzajem są kaplice dzwonnice. Są to obiekty założone na planie kwadratu lub zbliżonym do kwadratu, dwu- lub trójkondygnacyjne, nakryte z reguły dachami dwuspadowymi. Murowane, otynkowane lub też o ceglanych elewacjach, niekiedy na kamiennej podmurówce, z pokryciami ceramicznymi. Obiekty zróżnicowane są wielkością, a ich architektura utrzymana jest w duchu epoki w której powstawały, ewentualnie są to obiekty bezstylowe wskazujące na ludowy ich charakter. Część obiektów ma charakter wotywny, inne wzniesiono przez społeczności lokalne na potrzeby kultu, jako wota dziękczynne czy dla upamiętnienia istotnych wydarzeń. Kaplice dzwonnice – tak charakterystyczne dla opolskiej wsi - spełniały niezwykle istotną rolę w życiu wioski. Bicie dzwonu wzywało na modlitwę, ostrzegało przed zagrożeniem, informowało o ważnych wydarzeniach.

Tabela 4 Spis kaplic i kapliczek ujętych w GEZ Gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Lokalizacja	Datowanie
1	Daniec	Kaplica dzwonnica	ul. Dąbrowicka (pomiędzy budynkami 2A i 4)	koniec XIX w.
2	Dąbrowice	Kaplica dzwonnica	ul. Wiejska (pomiędzy budynkami nr 33 i 35)	połowa XVIII w.
3	Dębie	Kapliczka św. Jana Nepomucena	ul. Wiejska	XVIII/XIX w.
4	Dębska Kuźnia	Kapliczka dzwonnica	ul. Kolonia (przy budynku nr 16)	1928 r.
5		Kapliczka dzwonnica	ul. Krasickiego (przy budynku nr 1)	XVIII/XIX
6		Kapliczka	ul. Daniecka	połowa XIX w.
7	Falmirowice	Kaplica dzwonnica	ul. Wiejska (przy budynku nr 19)	ok. 1920 r.
8	Niwki	Kapliczka	na skrzyżowaniu ulic Wiejskiej i Turawskiej	ok. 1830 r.
9	Suchy Bór	Kaplica dzwonnica	ul. Pawlety	1935 r.

Stan zachowania kaplic jest zróżnicowany, tym niemniej większość to obiekty zaopiekowane. Stanowią one przedmiot troski zarówno społeczności lokalnej jak i samorządu. Niestety remonty nie zawsze realizowane są we właściwy sposób, niejednokrotnie z uszczerbkiem dla wartości zabytkowych poszczególnych obiektów. Do przykładów niewłaściwych z punktu widzenia konserwatorskiego działań

zaliczyć należy m.in. montaż okien PCV, wymianę stolarki drzwiowej na nową o współczesnych formach, uproszczenie detalu architektonicznego czy zastosowanie okładzin w partiach cokołowych.

Ilustracja nr 7 Kapliczka przy ul. Danielekiej w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz)

Cennymi elementami w krajobrazie kulturowym Chrzastowic i Dębna są budynki plebanijne. W obu przypadkach obiekty te, wraz z towarzyszącą im zabudową gospodarczą, zostały wzniesione w końcu XIX w. w pobliżu kościołów. Stan zachowania obiektów jest zróżnicowany. Obiekt w Dębnie został w ostatnich latach poddany pracom remontowym, w trakcie których m.in. wymieniono pokrycie dachowe i wykonano nową stolarkę okienną. Przeprowadzenia określonych prac remontowych wymaga z kolei plebania w Chrzastowicach, w szczególności dot. dachu oraz elewacji.

Plebania w Chrzastowicach to obiekt w układzie mieszanym szczytowo-kalenicowym względem ulicy. Założony na planie litery L, dwukondygnacyjny, z wysoką partią piwniczną, nakryty przenikającymi się dachami trójspadowymi. Główne wejście zlokalizowane w elewacji wsch. poprzedzone jest gankiem dostępnym schodami i zadaszonym trójspadowym dachem wspartym na drewnianych słupach. Murowany z cegły ceramicznej w wątku krzyżykowym, w partii piwnicznej otynkowany, podobnie jak strefa wejściowa w elewacji wsch. oraz płytciny stanowiące część wystroju architektonicznego elewacji. Pokrycie dachowe ceramiczne, wykonane z dachówki karpiówki układanej podwójnie w koronkę. Elewacja frontowa pięciosiowa z trójosiowym pseudoryzalitem zwieńczonym trójkątnym szczytem. Elewacje wsch. i zach. trójosiowe. Dekoracja architektoniczna elewacji wykonana głównie z cegły w postaci gzymsów dzielących kondygnacje horyzontalnie oraz pilastrów ujmujących narożniki i podkreślających pseudoryzalit wertykalnie. Otwory okienne i blendy w większości zamknięte łukiem odcinkowym, jedynie niewielkie otwory w szczycie pseudoryzalitu łukiem ostrym. W otworach okiennych współczesna stolarka okienna oraz pojedyncze okna PCV.

Plebania w Dębnie położona jest po płd. stronie drogi obiegającej nawsie. Zlokalizowana w układzie mieszanym szczytowo-kalenicowym względem ulicy. Założona na planie zbliżonym do prostokąta, z płytkami ryzalitami zarówno od strony płn. jak i płd., nakryta dachami naczółkowymi ustawionymi prostopadłe względem siebie. Murowana z czerwonej cegły w wątku krzyżykowym, z pokryciem dachowym z dachówki ceramicznej karpiówki układanej w łuskę. Elewacja płn. pięciosiowa, z cofniętym względem lica elewacji otworem drzwiowym w osi czwartej. W partii szczytowej ryzalitu

czteroosiowa, przy czym otwory w osiach środkowych w kompozycyjnej blendzie zamkniętej ostrołuczni. Elewacja zach. w przyziemiu dwuosiowa, partia szczytowa rozwiązana analogicznie jak w elewacji półn. Otwory okienne i drzwiowe w większości zamknięte łukiem odcinkowym, jedynie niewielkie otwory w partiach szczytowych łukiem ostrym. Stolarka okienna współczesna dwudzielna, dwuskrzydłowa, z podziałem dolnych skrzydeł szczeblinami na dwie kwatery. Okna PCV w niewielkich otworach zamkniętych łukiem ostrym, a także w wąskim otworze okiennym w elewacji zach. Stolarka drzwiowa w konstrukcji płycinowo-ramowej z nadświetlem.

Ilustracja nr 8 Plebania przy ul. Wiejskiej 6 w Dębciu (fot. G. Naumowicz)

5.2.4 Zabytki techniki

Charakterystyka obszarów położonych na północ i północny-wschód od Opolą na prawym brzegu Odry sprzyjała rozwijaniu się już od średniowiecza hutnictwa, młynarstwa oraz manufaktur przetwarzających drewno. Obecnie w krajobrazie kulturowym pozostałości po hutnictwie są dla niewprawnego obserwatora niemal niezauważalne, jednak po zapoznaniu się z historycznymi mapami Dębskiej Kuźni z łatwością można odnaleźć w terenie ślady infrastruktury, która niegdyś została stworzona na potrzeby tego zakładu. Po wschodniej stronie wsi zachowały się groble dawno nieistniejących stawów, jak również układ cieków wodnych zasilających niegdyś turbiny. Na miejscu fryszerii w późniejszym okresie założono tartak, który funkcjonuje do dziś. Drugi tartak znajdował się w zespole młyna w Dańcu, jednak uległ spaleniom pomiędzy 2008 a 2011 r., a jego pozostałości następnie rozebrano. Ważną rolę w krajobrazie nadal pełnią młyny wodne, które zachowały się w Dańcu, Dębciu i Dębskiej Kuźni. Dziś nie spełniają one już swojej pierwotnej roli. Obiekt w Dębskiej Kuźni, a w szczególności w Dębciu utrzymane są w dobrym stanie. Budynek produkcyjno-mieszkalny w Dańcu z kolei wymaga określonych prac. W stanie dobrym znajduje się również zabudowa towarzysząca młynom w Dębciu i Dębskiej Kuźni, tym niemniej prowadzone remonty i adaptacje z reguły zrealizowane zostały z uszczerbkiem dla wartości zabytkowych. W przypadku zespołu w Dańcu zabudowania gospodarcze znajdują się bądź to w stanie ruiny, bądź też w stanie złym.

Daniec. Młyn wodny po raz pierwszy wzmiankowany w 1401 r. Funkcjonowanie dwóch młynów potwierdzają informacje z 1742 r., jednego dane z 1784 r. W 1864 r. w Dańcu działały dwa młyny. Od ok. 1880 r. właścicielem zachowanego do dziś młyna był Philipp Fesser, który wybudował nowy obiekt

produkcyjno-mieszkalny, a także nieistniejący już tartak. Założenie funkcjonalno-przestrzenne zespołu młyńskiego przy Ozimskiej, przetrwało zasadniczo w niezmienionej formie do pocz. XX w. Obecnie młyn jest nieczynny, tartak uległ spaleni, a część zabudowań gospodarczych znajduje się w ruinie. Budynek produkcyjno-mieszkalny zlokalizowany jest po północno-zachodniej stronie dziedzińca zespołu młyńskiego, kalenicowo względem drogi. Założony na planie wydłużonego prostokąta (rozbudowany od północy), dwukondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Murowany, otynkowany tynkiem cementowo-wapiennym, z pokryciem dachowym wykonanym z dachówki ceramicznej karpówki układanej podwójnie w koronkę. Elewacja północno zachodnia sześciosiowa, z kolei południowo wschodnia w przyziemiu siedmioosiowa, wyżej ośmioosiowa. Elewacja południowo zachodnia w przyziemiu jednoosiowa, wyżej trójosiowa, w szczycie dwuosioowa. Elewacja północno wschodnia w parterze dwuosioowa, w oszalowanym szczycie jednoosiowa, dodatkowo pojedyncze otwory okienne i drzwiowe w ściętych narożnikach. W dawnej części produkcyjnej zachowała się historyczna stolarka okienna. Są to okna dwupoziomowe, dwudzielne, w podziale krzyżowym, ze skrzydłami dolnymi dzielonymi szczeblinami na dwie lub trzy kwatery. W pojedynczym przypadku stolarka dwudzielna z podziałem skrzydeł szczeblinami na trzy kwatery. Pozostała stolarka współczesna jednodzielna lub dwudzielna, jednopoziomowa. Stolarka drzwiowa płycinowo-ramowa, współczesna.

Dębie. Funkcjonowanie młyna potwierdzone jest co najmniej od 1784 r. W 1864 r. potwierdzone jest funkcjonowanie we wsi dwóch młynów. Zachowany młyn wraz częścią mieszkalną, a także z budynkiem inwentarskim zbudowany został w 1897 r. przez Franciszka Laksy, na miejscu wcześniejszego, który poświadczony jest w źródłach kartograficznych z roku 1827. Budynek młyna z 1897 r. rozbudowano i nadbudowano w 1912 r. staraniem syna Franciszka Laksy również Franciszka. Zagroda młyńska zlokalizowana jest w zachodniej części wsi. Budynek młyna w układzie szczytowym. Od strony północnej do młyna przylega część mieszkalna, od zachodu z kolei parterowy budynek turbiny nakryty ceramicznym dwuspadowym dachem. Obiekt na planie kwadratu, czterokondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym o małym kącie nachylenia. Murowany z kamienia i cegły, otynkowany, z pokryciem dachowym z blachy falistej. Elewacja południowa w przyziemiu jednoosiowa, w drugiej pozbawiona otworów, w trzeciej dwuosioowa, wyżej czteroosiowa. Elewacja północna przesłonięta częścią mieszkalną, wyżej ślepa. Elewacja wschodnia w parterze trójosiowa, wyżej dwuosioowa. Elewacja zachodnia w parterze przesłonięta dobudówką, wyżej dwuosioowa. Elewacje artykułowane horyzontalnie trzema gzymsami. Dwie górne kondygnacje z narożnikami zaakcentowanymi boniowaniem. Otwór drzwiowy zamknięty prosto, okienne łukiem odcinkowym a w kondygnacji czwartej elewacji południowa pełnym. Stolarka okienna współczesna dwudzielna, dwupoziomowa, z podziałem dolnych skrzydeł szczeblinami na dwie kwatery. Drzwiowa historyczna, dwuskrzydłowa, w konstrukcji płycinowo-ramowej.

Dębska Kuźnia. W XVI w. niejaki Martin Maretko posiadał we wsi młot i młyn. Młyn przed 1784 r. został zakupiony przez Wyższy Urząd Górniczy i przebudowany na fryszerię, która była filią huty w Ozimku. Zachowany młyn zaznaczony jest na mapie stolikowej z 1827 r., brak jest jednakże informacji kiedy zaczął funkcjonować. Statystyki z 1845 r. wymieniają jeden młyn oraz jeden wiatrak, W spisie 1864 r. wymieniono 2 młyny wodne, w kolonii z kolei wiatrak. Zespół młyna zlokalizowany jest na zachód od centrum wsi, przy rzece Chrzastawa. Obecny budynek młyna wzniesiony został w 1903 r. przez Tomasza Hurka, nadbudowany w latach 80 XX w. Usytuowany po zachodniej stronie dziedzińca zespołu młyńskiego, w układzie szczytowym względem rzeki i ulicy. Od północnego wschodu do młyna przylega część mieszkalna. Obiekt na planie zbliżonym do kwadratu, trójkondygnacyjny, nakryty dachem dwuspadowym. Murowany, otynkowany, kryty blachą falistą. Od południowego zachodu. do budynku przylega dobudówka turbinowni, od południowego zachodu

pomieszczenia dawnego tartaku. Elewacje z niesymetrycznie rozmieszczonymi otworami okiennymi i drzwiowymi. Otwory w większości zamknięte prosto, nieliczne łukiem odcinkowym. Stolarka okienna młyna w części historyczna dwudzielna, z podziałem skrzydeł szczeblinami na trzy lub cztery kwatery. Stolarka drzwiowa jednoskrzydłowa, wtórna.

Ilustracja nr 9 Młyn w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz)

Zasób zabytków techniki uzupełnia 5 mostów drogowych przerzuconych ponad rzekami, potokiem i rowem odwadniającym w granicach sołectw Chrzastowice i Daniec. Obiekty na rzekach Jemielnicy i Swornicy, w ciągu drogi powiatowej Chrzastowice-Suchy Bór, zostały wybudowane w 1911 r. Są to mosty jednoprzęsłowe, o konstrukcji monolitycznej, sklepionej. Paraboliczny łuk wsparty jest na masywnych przyczółkach. Betonowa konstrukcja mostów ukryta jest pod kamienną okładziną. Jezdnia z masy bitumicznej, chodniki wyłożone płytami betonowymi. Po obu stronach mostu, nad przyczółkami, wykonane z blozków kamiennych fragmenty balustrady, w postaci dwóch prostokątnych słupów z płycinami, pomiędzy którymi znajdują się trzy żelbetowe tralki, które połączone są kamiennymi przykrywkami. Pomiedzy tak skonstruowanymi balustradami rozpięte są ażurowe balustrady z prętów stalowych. Pozostałe trzy mosty zlokalizowane są w ciągu drogi powiatowej z Dańca do Ozimka. Są to niewielkie, wybudowane w połowie lat 20. XX w. mosty jednoprzęsłowe, w konstrukcji żelbetowej, z przęsłem o wykroju parabolicznym, wsparte na masywnych przyczółkach. Ściany czołowe pokryte tynkiem cementowym, łuk z kolei w postaci wykonanych w tynku kamiennych ciosów. Po obu stronach mostów nad przyczółkami wykonane z żelbetu balustrady, pomiędzy którymi rozpięte stalowe balustrady. Jezdnia wykonana z masy bitumicznej, analogicznie chodniki.

5.2.5 Układy ruralistyczne

Dębie. Wieś wzmiankowana była po raz pierwszy w 1297 r. jako *Dobredambie* w dokumencie wystawionym przez biskupa wrocławskiego Jana Romka, na mocy którego została ona przyłączona do parafii w Raszowej (spotkać można również informacje, że powstała ona już w 1070 r.). Pierwszymi znanymi właścicielami gruntów we wsi byli rycerze Adam de Thulecz i Gierko. Obaj występują w dokumentach wystawionych przez księcia Bolesława I w 1297 r. Od początku była związana z bartnictwem, a w późniejszym czasie z hutnictwem (w XVI w. wzmiankowana jest kuźnia). W 1534 r. należąca do książąt opolskich wieś zamieszkiwało 8 osób, a w 1566 r. 11. Drewniany zapewne kościół,

w 1618 r. zastąpiono murem. W 1784 r. miejscowość zamieszkiwało 249 osób, było wśród nich 10 kmieci, 7 zagrodników i 4 chałupników. Znajdowała się tu szkoła, młyn oraz kościół filialny parafii w Raszowej. W 1864 r. w Dębku działały dwa młyny, we wsi było 7 kmieci i 29 chałupników, wymieniony został 1 właściciel ziemski którym był królewski fiskus (Nadleśnictwo Dębko). Kościół spłonął w 1906 r., w jego miejscu w latach 1909-1910 wzniesiono okazałą neobarokową świątynię.

Ilustracja nr 10 Wieś Dębko na fragmentach map *Urmessstischblatt* nr 3143 z 1827 r. oraz *Messstischblatt* Nr 5374 *Kranst* z 1938 r.

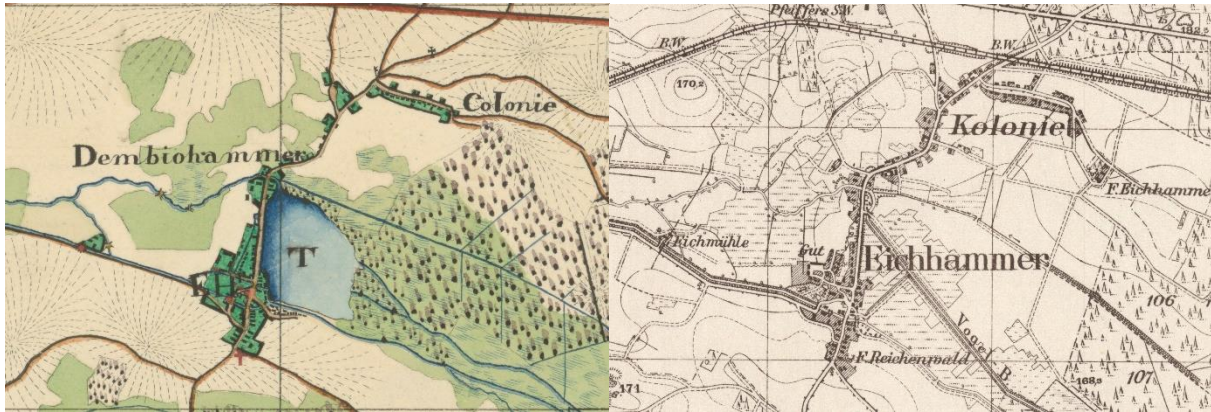

Dębko to wieś o układzie przestrzennym ulicówki z niewielkim nawsiem. Dominantę przestrzenną stanowi zlokalizowany w nawsiu w otoczeniu cmentarza oraz starodrzewu kościół, drugim wyróżniającym się elementem układu jest zagroda młyńska z czterokondygnacyjnym budynkiem młyna. Historyczna zabudowa zasadniczo pochodzi z końca XIX i I poł. XX w. Dominuje zabudowa zagrodowa, są to zazwyczaj średniej wielkości - rzadziej duże - zagrody, w obrębie których zabudowania rozlokowane są zasadniczo na planie podkowy lub prostokąta. Budynki zlokalizowane we froncie działek tworzą czytelną historyczną linię zabudowy. Charakterystyczne jest zlokalizowanie we froncie działki w układzie szczytowym lub kalenicowym budynków mieszkalnych, dalej w głębi parceli zabudowy inwentarskiej i gospodarczej. Całość zagrody zamykają usytuowane kalenicowo względem ulicy stodoły. Historyczna zabudowa to przede wszystkim budynki parterowe z symetrycznymi wysokimi ceramicznymi dachami dwuspadowymi o kącie nachylenia połaci powyżej 40°. Rzadziej spotykane są dachy naczółkowe, inne zaś formy dachów historycznych są spotykane jednostkowo. Wśród pokryć dachowych dominują dachówka karpiówka oraz zakładkowa w typie marsylki w odcieniach czerwieni i brązów. Budynki wznoszono głównie na planie prostokąta i wydłużonego prostokąta, z symetrycznymi tynkowanymi elewacjami z zazwyczaj skromnym detałem architektonicznym. W granicach wsi znajduje 19 obiektów ujętych jest w GEZ.

Dębska Kuźnia wzmiankowana jest po raz pierwszy w 1531 r. jako osada hutnicza położona nieopodal wsi Dębko. Jej dzieje są słabo poznane, w XVI w. niejaki Martin Maretko posiadał tu młot i młyn. W 1784 r. znajdował się tu folwark z browarem i gorzelnią, 33 domy, a także młyn zakupiony przez Wyższy Urząd Górniczy i przebudowany na fryszernię, która była filią huty w Ozimku. Miejscowość zamieszkiwało wówczas 278 osób. W tym czasie nieco na płn. od wsi założona została kolonia Dębska Kuźnia. W 1845 r. w Dębskiej Kuźni było 47 domów i 423 mieszkańców, znajdował się tu folwark, szkoła katolicka, 2 huty należące do huty w Ozimku, młyn wodny i wiatrak, browar i gorzelnia. Kolonia liczyła 21 domów oraz 151 mieszkańców, w tym 7 rzemieślników. W spisie statystycznym z 1864 r. huty zostały jeszcze wymienione, jednak wkrótce, z powodu nieopłacalności produkcji, uległy one likwidacji. W tym czasie wieś należała do rodu Scholz. Zamieszkiwało ją 33 chałupników oraz 24 chałupników wygonowych, w kolonii z kolei 12 kolonistów wygonowych i 11 chałupników

wygonowych. We wsi były nadto 2 młyny wodne, w kolonii wiatrak oraz dwie olejarnie. W l. 20. XX w. wieś, kolonię i majątek połączono. W końcu lat 30. w płd. części miejscowości wzniesiono kilka zagród dla mieszkańców z terenów tworzonego zbiornika w Turawie.

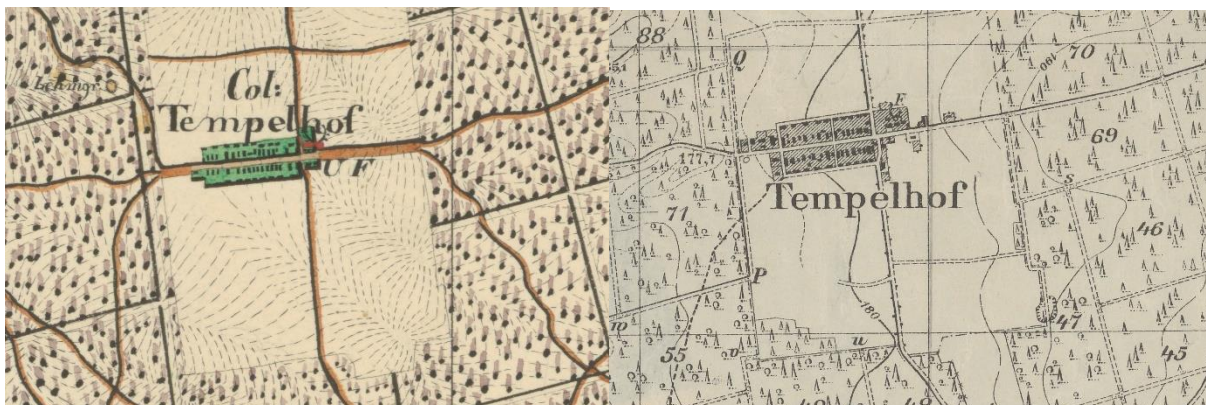
Ilustracja nr 11 Wieś Dębska Kuźnia na fragmentach map *Urmesstischblatt nr 3143 z 1827 r. oraz Messtischblatt Nr 5374 Kranst z 1938 r.*

Wieś posiada niejednorodny układ przestrzenny, w części półn. to ulicówka, w części płd. wielodrożnica. W sylwecie Dębskiej Kuźni brak jest wyraźnych dominant przestrzennych. We wsi nigdy nie było kościoła, a zespół dworsko-folwarczny już od lat 30. XX w. ulegał sukcesywnej dezintegracji. Wśród budynków historycznych wyróżniających się skalą można wymienić szkołę czy dawny zajazd Miketty. Historyczna zabudowa zasadniczo pochodzi z końca XIX i I poł. XX w., dominuje w niej zabudowa zagrodowa. Są to zazwyczaj średniej wielkości zagrody, w obrębie których zabudowania rozlokowane są zasadniczo na planie podkowy lub prostokąta. Wyjątek stanowią duże zagrody wzniesione pod koniec lat 30. XX w. głównie w płd. części wsi. Charakterystyczne jest zlokalizowanie we fronce działki w układzie szczytowym budynków mieszkalnych, dalej w głębi parceli zabudowy inwentarskiej i gospodarczej. Całość zagrody zamykają usytuowane kalenicowo względem ulicy stodoły. Historyczna zabudowa to przede wszystkim budynki parterowe z symetrycznymi wysokimi ceramicznymi dachami dwuspadowymi o kącie nachylenia połąci powyżej 40°. Rzadziej spotykane są dachy naczółkowe, inne zaś formy dachów historycznych są spotykane jednostkowo. Wśród pokryć dachowych dominują dachówka karpiówka oraz zakładkowa w typie marsylki w odcieniach czerwieni i brązów, zaś w budynkach z końca lat 30. XX. dachówka esówka. Budynki wznoszono głównie na planie prostokąta i wydłużonego prostokąta, jako murowane, z symetrycznymi tynkowanymi elewacjami z zazwyczaj skromnym detalem architektonicznym. Jedynie obiekty wzniesione w końcu lat 30. XX w. posiadają konstrukcję szkieletową lub mieszaną, w części murowaną, a w części szkieletową. Dębska Kuźnia jest miejscowością o największym nasyceniu zabytkami nieruchomymi na terenie gminy, w jej granicach znajduje 31 obiektów ujętych w GEZ.

Niwki. Kolonię założono w 1770 r. w trakcie akcji kolonizacyjnej prowadzonej przez Fryderyka Wielkiego. Organizację kolonii podległej krasiejowskiemu Urzędowi Leśnemu powierzono leśniczemu Templerowi, od nazwiska którego wzięła się niemiecka nazwa *Tempelhof*. W 1784 r. w 20 zagrodach zamieszkiwało 108 osób mówiących w języku polskim. Mieszkańcy trudnili się wyrębem lasu i wypalaniem węgla drzewnego. W 1830 r. kolonia liczyła już 34 domy i 195 mieszkańców, była tu również leśniczówka. W kolejnym zestawieniu statystycznym z 1845 r. wymieniono 22 domy oraz 190 mieszkańców, a także przynależną do nadleśnictwa w Dębju leśniczówkę. W 1864 r. Triest podaje, że kolonie zamieszkiwało 20 kolonistów oraz 2 chałupników. Pierwszą szkołę wybudowano we wsi 1925 r.

Ilustracja nr 12 Wieś Niwki na fragmentach map *Urmessstischblatt* nr 3143 z 1827 r. oraz *Messstischblatt* Nr 5374 Kranst z 1943 r.

Wieś została założona na surowym korzeniu w trakcie kolonizacji fryderycjańskiej, jako typowa dla tego osadnictwa regularna ulicówka. Jej charakter zachował się do dziś. Zabudowa zagrodowa rozlokowana jest po obu stronach ulicy Wiejskiej, na prostokątnych parcelach. Strefa zabudowy ograniczona jest od półn., płd. i zach. drogami zagumiennymi, dodatkowo w centrum wsi przebiegają dwie krótkie ulice na osi półn.-płd. dzieląc najstarszą część wsi na cztery równe części. Na półn. oraz płd. od dróg zagumiennych zachował się pierwotny układ pól. Po wsch. stronie wsi znajduje się droga wiodąca z Dębskiej Kuźni do Kotorza Wielkiego. Po wsch. stronie tej drogi zlokalizowana jest zabudowa leśnictwa, dawnej karczmy oraz współczesnej szkoły. Najwcześniej, bo już w XIX w., nastąpił rozwój wsi w kierunku zach., w wieku XX w. w kierunku wschodnim. Pierwotna drewniana zabudowa została wyparta przez budynki murowane (zachowała się jedna stodoła w konstrukcji zrębowej). Istniejąca historyczna zabudowa pochodzi z końca XIX i I poł. XX w. W większości wieś zabudowana jest zabudową zagrodową. W obrębie poszczególnych parcel, zabudowania rozlokowane są zasadniczo na planie podkowy. Budynki lokalizowane we fronce działek tworzą czytelną historyczną linię zabudowy. Charakterystyczne jest zlokalizowanie we fronce działki w układzie szczytowym budynków mieszkalnych, dalej w głębi parceli zabudowy inwentarskiej i gospodarczej. Całość zagrody zamykają usytuowane kalenicowo względem ulicy stodoły, wzdłuż elewacji których przebiegają drogi zagumienne. Historyczna zabudowa to przede wszystkim budynki parterowe z symetrycznymi wysokimi ceramicznymi dachami dwuspadowymi o kącie nachylenia połaci powyżej 40°. Inne formy dachów historycznych niemal nie występują. Wśród pokryć dachowych dominują dachówka karpiówka oraz zakładkowa w typie marsylki w odcieniach czerwieni i brązów. Budynki wznoszono głównie na planie prostokąta i wydłużonego prostokąta, z symetrycznymi tynkowanymi elewacjami o zazwyczaj skromnym detalem architektonicznym. W granicach wsi znajduje 17 obiektów ujętych jest w GEZ.

5.2.6 Zabudowania wiejskie

W XVIII w. dominującą dotychczas architekturę drewnianą zaczęły wypierać budynki murowane, trend ten przyspieszył w XIX stuleciu co spowodowało, że do czasów współczesnych w zasadzie nie przetrwały obiekty wznoszone z drewna. Wyjątek stanowią również zabudowania wiejskie datowane wcześniej niż na III ćw. XIX w. Jedynym obiektem o XVIII w. proveniencji, na który natrafiono podczas weryfikacji GEZ, jest nie objęta ochroną konserwatorską pochodząca najpewniej z czasu zakładania kolonii Niwki stodoła. Obiekt ten wzniesiony w konstrukcji zrębowej zachował się w miernym stanie, jednak z uwagi na swoje niezaprzeczalne wartości zabytkowe winien być w trybie pilnym objęty indywidualną ochroną konserwatorską. Najstarszymi obiektami figurującymi

w ewidencji są datowany na 1840 r. budynek mieszkalny w przy ulicy Chrzastowickiej 5 w Dębii oraz dom przy ulicy Pawlety 38 w Suchym Borze, który wzniesiony został w 1862 r.

Ilustracja nr 13 Stodoła w konstrukcji zrębowej z wsi Niwki. Najprawdopodobniej ostatni świadek pierwotnej zabudowy kolonii. Obiekt nie ujęty w GEZ (fot. G. Naumowicz)

Upowszechnieniu budynków murowanych sprzyjało pruskie ustawodawstwo, które ograniczyło możliwości wznoszenia nowych obiektów z drewna. Budownictwo murowane najpierw wyparło zabudowania w konstrukcji zrębowej, wpłynęło również na ograniczenie a następnie na zanik konstrukcji szkieletowych. Zagrody frankońskie cechowały się regularnym rozlokowaniem budynków wokół prostokątnych dziedzińców w podkowę lub rzadziej w układzie czworobocznym. Układ w podkowę charakteryzował się usytuowaniem we froncie zagrody, szczytowo względem drogi budynku mieszkalnego oraz tzw. wycug, które zazwyczaj połączone były murem, w którym znajdowały się bramy i furtki. Dalej za nimi wznosiły się zabudowania gospodarcze i inwentarskie, a całość domykała zlokalizowana kalenicowo względem drogi stodoła, poprzez którą wyjeżdżało się do ogrodów i sadów czy na pola uprawne. Wielkość zagrody zależała od wielkości arealu i związanej z tym zamożności właściciela, do największych należały zagrody kmieci czy półkmieci, nierzadko również zamożnych zagrodników. Ta druga grupa społeczna posiadała zazwyczaj znacznie mniejszy areal, niewielką zagrodę z dziedzińcem gospodarczym, nieraz także ogród i sad. Obiekty wolnostojące należały do rzadkości, raczej były one związane z funkcjami handlowymi lub społecznymi jak np. szkoły. W krajobrazie wsi występowały one jednak rzadko. Grupą społeczną posiadającą niewielkie chałupy, nie posiadającą ziemi, byli chałupnicy. W krajobrazie kulturowym Gminy Chrzastowice dominują niewielkie zagrody, co wynika przede wszystkim z faktu, że w ich obrębie kmiecie stanowili niewielki procent mieszkańców. Tym niemniej owe zagrody charakteryzują się podobnym sposobem rozmieszczenia zabudowy, która jest skromniejsza w skali i która ogranicza się zazwyczaj do budynku mieszkalnego i gospodarczego czy też mieszkalno-gospodarczego oraz stodoły.

Budynki mieszkalne wznoszono najczęściej na planach wydłużonego prostokąta jako parterowe, nakryte wysokimi dachami dwuspadowymi. Murowano je z cegły ceramicznej lub/i kamienia, na zaprawie wapiennej. Elewacje komponowano symetrycznie, tynkowano tynkami wapiennymi lub też wykonywano z cegły licowej. Pokrycie dachowe realizowano przeważnie z dachówki ceramicznej karpiołki układanej podwójnie w koronkę lub zakładkowej w typie marsylki w kolorze ceglastym lub

brązowym. Wpływy architektury tego regionu widoczne są również w postaci zastosowania konstrukcji szkieletowej. Stolarkę okienną wykonywano w konstrukcji krosnowej jako dwudzielną z podziałem skrzydeł szczeblinami, a w późniejszym okresie również skrzynkowej, najczęściej w podziale krzyżowym. Stolarkę drzwiową zazwyczaj w konstrukcji płycinowo-ramowej, nierzadko z nadświetlem. Budynki gospodarcze i inwentarskie posiadały zbliżoną formę, również były to obiekty zakładane na planie wydłużonego prostokąta, zazwyczaj w konstrukcja murowanej, rzadko w konstrukcji szkieletowej, tynkowane, nakryte wysokimi naczółkowymi lub dwuspadowymi dachami ceramicznymi. Zachowana zabudowa wiejska pochodzi głównie z końca XIX i I ćw. XX w. Są to głównie budynki mieszkalno-gospodarcze i domy, rzadziej budynki inwentarskie i stodoły.

Ilustracja nr 14 Dębie, ul. Wiejska 29. Jeden z najlepiej zachowanych budynków mieszkalno-gospodarczych na terenie gminy. Obiekt nie ujęty w GEZ (fot. G. Naumowicz)

Na tle zabudowy wiejskiej wyróżniają się zagrody w Dębskiej Kuźni wybudowane w końcu lat 30. XX w. na potrzeby przesiedlanych rodzin z obszaru przeznaczonego pod zbiornik zalewowy w Turawie. Są to duże zagrody założone na planie podkowy lub czworoboku. Budynki założone zostały na planach wydłużonego prostokąta, nakryte dachami dwuspadowymi. Budynki mieszkalno-gospodarcze w konstrukcji mieszanej, w parterze w większości lub w całości murowane, w partiach szczytowych a niekiedy również w części gospodarczej w konstrukcji szkieletowej. Stodoły w całości lub w większej części w konstrukcji szkieletowej. Oprócz zastosowania konstrukcji szkieletowej wyróżnikiem tych zagród są: pokrycie dachowe wykonane z dachówki esówki; okiennice; lauby; stolarka drzwiowa i bramy w konstrukcji deskowej opierane deskami w jodełkę; gołębniki.

Inaczej prezentowały się osiedla fryderycjańskie, których cechą charakterystyczną było lokalizowanie skromnej zabudowy na niewielkich parcelach w sposób powtarzalny, według z góry założonego planu. Domy położone były szczytowo względem ulicy we froncie działki. W jej głębi znajdowała się zabudowa gospodarcza, a całość domykały stodoły tworzące wzdłuż dróg zagumiennych charakterystyczną ich linię. Zabudowa pierwotnie drewniana, w XIX w. została zastąpiona nieco okazalszymi budynkami murowanymi. Dziś charakter pierwotnej zabudowy kolonii niemal niedostrzegalny jest w Suchym Borze, który jako wieś bliska miastu została znacznie rozbudowana. Zmiany o mniejszym zakresie, ale również wpływające na zatarcie pierwotnego układu ruralistycznego, zaszły w Lędzinach oraz północnej części Dębskiej Kuźni. Pod względem urbanistycznym najlepiej

zachowały się Niwki, choć również w historycznym obszarze tej wsi widoczne są procesy, których - o ile nie zostaną powstrzymane - odległym bardziej lub mniej efektem będzie zatarcie się pierwotnej parcelacji, podziału stref na zabudowane i niezabudowane oraz pierwotnego rozlokowania zabudowy na poszczególnych parcelach.

Ilustracja nr 15 Budynek mieszkalno-gospodarczy i stodoła w zagrodzie przy ul. Wiejskiej 5-5A w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz)

Stan zachowania zabudowań wiejskich ujętych w GEZ jest zróżnicowany, choć obiekty utrzymane w dobrej kondycji technicznej i o zachowanych w dużym stopniu wartościach zabytkowych stanowią mały procent zasobu. Są to przede wszystkim budynki mieszkalne, rzadziej budynki gospodarcze. Do wyjątku należą zabudowania zachowanej w całości zagrody przy ul. Wiejskiej 5 i 5A w Dębskiej Kuźni. Poza tym, że utrzymane zostały wszystkie obiekty, to znajdują się one stosunkowo dobrej kondycji, a przeprowadzane remonty czy modernizacje nie wpłynęły dotychczas negatywnie na wartości budynków (oprócz okien PCV). Na przeciwnym biegunie znajduje się dosyć liczna jak na niewielki zasób GEZ grupa obiektów nieużytkowanych lub też takich przy których brak jest prowadzenia wymaganych prac remontowych. Do grupy tej zaliczyć można m.in. budynki przy ulicy Dworcowej 15 w Chrzastowicach czy też przy ulicy Wiejskiej 39 w Falmirowicach. Stan zachowania tych zabytków bez podjęcia pilnych działań będzie sukcesywnie się pogarszał. Trzecią kategorią obiektów są budynki zachowane w dobrym stanie dzięki prowadzonym adaptacjom lub pracom remontowym, jednakże pozbawione w jakimś stopniu wartości zabytkowych, z uwagi na prowadzenie tychże adaptacji i remontów bez poszanowania materialnej substancji zabytków oraz przy wykorzystaniu ahistorycznych materiałów. Do tej grupy zaliczyć można choćby budynki przy ulicy Ozimskiej 32 w Lędzinach, Utrackiej 7 w Dańcu czy Wiejskiej 16 w Dębju.

5.2.7 Zabytki ruchome

Zasób obiektów ruchomych objętych ochroną konserwatorską stanowią wyłącznie zabytki sakralne, w zdecydowanej większości będące wyposażeniem świątyń. Do rejestru zabytków wpisanych jest 16 obiektów, wśród których przeważają zabytki barokowe oraz te o charakterze ludowym. Brak jest zabytków o proveniencji renesansowej czy klasycystycznych. Katalog obiektów wyszczególnionych w decyzjach o wpisie do rejestru zabytków oraz w załącznikach do decyzji obejmuje wąską grupę zabytków, wśród których znajduje się prospekt organowy, kapliczka, rzeźby pełnoplastyczne i lichtarze.

Poza obiektami wpisanymi do rejestru zabytków na terenie gminy występują zabytki i zespoły ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków. Zasób ten jest nieco szerszy i obejmuje 43 obiekty, z czego aż 31 stanowi wyposażenie kościoła parafialnego w Chrzastowicach. Kościół ten wzniesiono w latach 1896-1897 w stylu neogotyckim, w duchu tej epoki wykonano również wyposażenie. W zespole wyposażenia

świątyni znajdują się m.in. ołtarze główny i boczny, ambona, witraże, dekoracja malarska i rzeźby. Znacznie skromniejszy zespół ujęty w ewidencji znajduje się w kościele filialnym w Lędzinach. Składa się on zaledwie z 3 obiektów, w tym ołtarza bocznego pw. św. Józefa. Pozostałe zabytki ruchome stanowią rzeźby zlokalizowane w kapliczkach przydrożnych w Dańcu, Dębju, Dębskiej Kuźni i Lędzinach.

Pod względem lokalizacji zdecydowana większość zabytków ruchomych znajduje się we wnętrzach trzech kościołów. W zdecydowanej mniejszości znajdują się zabytki występujące w otwartej przestrzeni, gdzie stanowią typowy dla regionu elementy krajobrazu kulturowego. Zaliczyć możemy do nich pełnoplastyczne figury św. Jana Nepomucena umiejscowione w kaplicach w Dębju i Dębskiej Kuźni, rzeźbę „Niepokalane poczęcie” w kapliczce w Chrzastowicach, czy też eklektyczną kapliczkę zlokalizowaną nieopodal dawnego sanatorium w Suchym Borze.

5.2.8 Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Chrzastowice zlokalizowanych jest 58 stanowisk archeologicznych, spośród których 4 wpisane są do rejestru zabytków. Wśród typów stanowisk dominują zdecydowanie stanowiska płaskie. Są to przede wszystkim punkty osadnicze, których rozpoznano 34 oraz osady (w tym hutnicze i produkcyjne), których zidentyfikowano 21. Trzecią pod względem liczebności grupą znalezisk są ślady osadnictwa, których na obszarze gminy badacze odnaleźli 17. Do nielicznych typów stanowisk należą grodziska, cmentarzyska, cmentarzyska ciałopalne, a także znaleziska określane w kartach AZP jako skarb. Należy mieć na uwadze, że w obrębie jednego wielokulturowego stanowiska może być zidentyfikowany więcej niż jedna osada czy też punkt osadniczy. Spośród wszystkich stanowisk archeologicznych ujętych w ewidencji żadne nie posiada własnej formy terenowej. Grodzisko wczesnośredniowieczne w Lędzinach zlokalizowane jest w obrębie pola uprawnego. W terenie jest ono niedostrzegalne, zarys wału i fosy widoczny jest z kolei na ortofotomapach.

Znaleziska archeologiczne na terenie gminy Chrzastowice reprezentują niemal wszystkie epoki historyczne i prehistoryczne, z wyjątkiem okresów starszego i średniego epoki kamienia tj. paleolitu i mezolitu. Największą ilość odkryć stanowią te o chronologii średniowiecznej, których łącznie jest 30. W tej grupie dominują stanowiska późnośredniowieczne datowane na XIV-XV w. Drugą grupę stanowisk stanowią odkrycia z okresu wpływów rzymskich tj. jednego z młodszych okresów epoki żelaza. Stanowisk datowanych na okres od I w. n. e. do ok. 375 r. jest 17. W dalszej kolejności występują stanowiska pradziejowe (12), neolityczne (10), o nieokreślonej chronologii (9), z epoki brązu (3), z epoki kamienia (2), prahistoryczne (2) oraz z okresu wędrówek ludów (1).

Stanowiskiem archeologicznym należącym bez wątpienia do najciekawszych jest wspomniane już grodzisko w Lędzinach. W 1935 r. nieopodal Lędzin przy linii kolejowej Opole - Tarnowskie Góry G. Raschke znalazł na grodzisku zwanym Nagronie, trzy fragmenty naczyń z IX-X w. W tym samym roku inż. Chwała znalazł brzeg wczesnośredniowiecznego naczynia i bryłkę żużla. Badania sondażowe przeprowadzone przez J. Kaźmierczyka w 1958 r. przyniosły odnalezienie 61 fragmentów naczyń i przęślik. Podczas badań sondażowych w 1962 r. prowadzonych przez W. Wojciechowskiego natrafiono na pozostałości drewnianej palisady zniszczonej pożarem. Kolejne badania wykopaliskowe przeprowadził w 1968 r. J. Lodowski. W trakcie prowadzenia prac odkryto 4 obiekty, w tym jeden z paleniskiem z których pozyskano ponad 100 fragmentów naczyń, grudki polepy, bryłki żużla oraz kości zwierzęce.

5.2.9 Dziedzictwo niematerialne

Podstawę prawną działań ochronny dziedzictwa niematerialnego stanowi Konwencja UNESCO z 2003 r. w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Jest ona pierwszym międzynarodowym traktatem zapewniającym ramy prawne, administracyjne i finansowe dla ochrony dziedzictwa niematerialnego. Stanowi umowę zawieraną na mocy przepisów międzynarodowych

między poszczególnymi państwami, ustanawiającą prawa i obowiązki każdej ze stron. Polska ratyfikowała Konwencję UNESCO w 2011 r. Jest ona pierwszym i podstawowym dokumentem w zakresie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w kraju. Zgodnie z art. 2 ust. 3 Konwencji: „*Ochrona*” oznacza „*środki mające na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie, zabezpieczenie, promowanie, wzmocnianie i przekazywanie, w szczególności poprzez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa*”. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego na poziomie krajowym została zdefiniowana i uregulowana w art. 11-15 Konwencji. Określają one odpowiednio charakter i formę działań skupionych na inwentaryzacji, promocji, edukacji, a także roli wspólnot, grup i jednostek w rzeczonym procesie.

Definicję *niematerialnego dziedzictwa* daje nam Konwencja UNESCO z 2011 r. Zgodnie z treścią dokumentu „*Niematerialne dziedzictwo kulturowe oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności*”. Niematerialne dziedzictwo kulturowe w rozumieniu powyższego przejawia się m. in. w następujących dziedzinach:

- tradycje ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego,
- sztuki widowiskowe i tradycje muzyczne,
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne,
- wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata,
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Zasadnicze cele Konwencji realizowane są w oparciu o krajowe rejestry, czyli tzw. żywe inwentarze niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W 2013 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa przygotował procedurę formalną, w tym formularz wniosku, który stanowi podstawę wpisu na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Do końca lipca 2023 roku na listę wpisano 83 zjawiska, w tym 16 z województwa opolskiego.

W 2018 r. Narodowy Instytut Dziedzictwa uruchomił drugą listę, w postaci Krajowego rejestru dobrych praktyk na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Kluczowym zadaniem katalogu jest promocja projektów, które najlepiej odzwierciedlają cele i zasady Konwencji i mają na celu ochronę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, a także wspierają i wzmocniają działania podejmowane w tym zakresie na poziomie wspólnoty.

Zgodnie z konwencją UNESCO z 2003 roku na poziomie międzynarodowym prowadzone są ponadto trzy listy, a ich kluczowy cel to ochrona, promocja oraz popularyzacja wiedzy na temat bogactwa przejawów dziedzictwa niematerialnego. Stanowią je odpowiednio:

- lista dziedzictwa wymagającego ochrony,
- rejestr dobrych praktyk,
- lista reprezentatywna niematerialnego dziedzictwa kulturowego ludzkości.

Do końca 2022 roku na wniosek Państwa Polskiego na Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa kulturowego wpisano: szopkarstwo krakowskie (2018), kultura bartnicza (2019), sokolnictwo (2021), tradycję układania dywanów kwiatowych (2021) i flisactwo (2022).

Gmina Chrzastowice należy do grona gmin w których dziedzictwo niematerialne zostało rozpoznane w stopniu wysokim, jest ono dziedzictwem żywym, obecnym w życiu społeczności lokalnej i stale odtwarzanym. Odgrywa ono istotną rolę w budowaniu poczucia tożsamości wśród mieszkańców. Na Krajowej liście niematerialnego dziedzictwa kulturowego (dalej KLNDK) figuruje obecnie aż 7 przejawów dziedzictwa niematerialnego, które zidentyfikowane zostały na terenie gminy. Identyfikacja była możliwa w dużym stopniu dzięki ankietom wypełnionym na potrzeby niniejszego opracowania przez 17 mieszkańców gminy Chrzastowice. W 2019 r. na listę zostały wpisane: Kroszonkarstwo opolskie; Zwyczaj wodzenia niedźwiedzia na Śląsku Opolskim; Umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego. W kolejnych latach MKiDN na KLNDK wpisał: Babski comber na Śląsku Opolskim (2020); Krzyżyki z palmy wielkanocnej – zwyczaj z terenów Opolszczyzny (2022); Skubanie pierza na Śląsku Opolskim (2022); Wyplatanie koron żniwnych w Gogolinie (2023).

Kroszonkarstwo opolskie. Z przekazów ustnych oraz opracowań pisemnych wynika, że technika zdobienia jaj, polegająca na ryciu wzoru na powierzchni zafarbowanego jajka, na terenie Śląska Opolskiego pojawiła się w I poł. XIX w. Jajka zdobiono wyłącznie w okresie Wielkanocnym, a zwyczaj ten kultywowano w zaciszu domowym. Pewne zainteresowanie kroszonką obserwujemy w latach 20. XX w., kiedy to organizowano wystawy kroszonek. W 1958 r. w oparciu o badania opolskich muzealników, etnografów i badaczy kultury zorganizowany został pierwszy konkurs kroszonkarski. Wydarzenie to było przyczynkiem do upowszechniania się w kolejnych latach tego przejawu dziedzictwa niematerialnego, a kroszonki opolskie zaczęły być rozpoznawalnym symbolem Opolszczyzny. W 2019 r. Rada ds. dziedzictwa niematerialnego zaopiniowała pozytywnie wniosek depozytariuszy i Kroszonkarstwo opolskie zostało wpisane na KLNDK. Kroszonka to zabarwione jajo zdobione metodą rytowniczą (drapane) tradycyjnymi ornamentami roślinnymi charakterystycznym dla danego regionu (kwiaty, liście, palmy itd.). Wzory te nie są zarezerwowane wyłącznie dla kroszonek i spotyka się je na obrusach, serwetach, kapach czy jako elementy dekoracyjne strojów ludowych. Wzór nie jest odgórnie ustalony, a o jego indywidualnej formie decyduje twórca. Na terenie gminy Chrzastowice działa czynnie 7 kroszonkarek, w tym mistrzyni kroszonkarstwa p. Grażyna Fila z Dębna. Tradycję zdobienia jaj metodą rytowniczą zaszczepiają w młodym pokoleniu m.in. poprzez mający długą tradycję doroczny Gminny Konkurs Kroszonkarski.

Ilustracja nr 16 Informacja o Gminnym Konkursie Kroszonkarskim w prasie lokalnej z 2005 r. oraz fotografia kroszonkarki Grażyny Fili wraz z swoimi dziełami (źródło: www.dladziedzictwa.org, archiwum rodzinne G. Fili)

Zwyczaj wodzenia niedźwiedzia na Śląsku Opolskim. Na Górnym Śląsku zwyczaj wodzenia niedźwiedzia sięga co najmniej I poł. XIX w., jednak jego początków doszukuje się w XVI w. w zwyczaju chodzenia trup wędrownych komediantów z żywymi zwierzętami. Józef Lompa, którego zainteresowania dotyczyły również etnografii, w 1842 r. opisywał ten zwyczaj następująco „*W ostatki obwodzą na Górnym Śląsku mężczyznę owiniętego w grochowiny, który symbolizuje niedźwiedzia. Prowadzący trzyma go na powrozie i w ten sposób obaj, często w asyście grajków i na oczach mieszkańców, czynią obchód całej wsi*”. Współcześnie wodzenie niedźwiedzia (zwane również bery) kultywowane jest w trakcie karnawału w około 100 miejscowościach Opolszczyzny. Postaci niedźwiedzia towarzyszy korowód barwnych postaci – śmierci, księdza, policjanta, leśniczego, kominiarza, diabła, baby, zakonnicy itd. W każdej miejscowości wodzenie przebiega nieco inaczej, jednak do stałych elementów należy odwiedzanie przez korowód wszystkich domów, a na koniec wspólna zabawa połączona z symbolicznym zabiciem niedźwiedzia. Obecnie zwyczaj wodzenia niedźwiedzia jest zabawą integrującą mieszkańców. Po obchodzie całej miejscowości organizowane są zabawy z niedźwiedziem dla dzieci, a także zabawy dla dorosłych. Choć wśród 17 grup depozytariuszy z regionu, którzy uczestniczyli w opracowywaniu wniosku o wpisanie zwyczaju na KLNDK, nie było grupy z gminy Chrzastowice, to zwyczaj wodzenia niedźwiedzia jest tu kultywowany we wszystkich wsiach gminy.

Ilustracja nr 17 Wodzenie niedźwiedzia we wsi Dębie w 2022 (źródło: www.dladziedzictwa.org, fot. Grażyna Fila oraz plakat promujący wydarzenie w Dębskiej Kuźni (źródło: www.chrzastowice.pl)

Umiejętność ręcznego malowania wzoru opolskiego. Wspomniany już pierwszy opolski konkurs kroszonkarski zorganizowany w 1958 r. stał się przyczynkiem do utrwalenia wzoru nanoszonego na skorupki jajek na trwalszym materiale. Pomysł ten zrodził się w 1963 r. i wkrótce zaowocował przeniesieniem barwnych wzorów na porcelanę. W początkowym okresie wytwarzano wyłącznie naczynia dwubarwne, dekorowane prostymi motywami roślinnymi. Współcześnie wzór opolski zdobi nie tylko wyroby porcelanowe. Szczególne zasługi na polu promowania wzoru ma Oddział Opolski Stowarzyszenia Twórców Ludowych oraz Grupa Opolskie Dziouchy zrzeszająca opolskie twórczynie ludowe. Panie zrzeszone w obu organizacjach, nieraz będące członkiniami ich obu, przenoszą wzór opolski na produkty codziennego użytku oraz elementy dekoracyjne. Wzór opolski pojawił się już np. na zegarach, breloczkach, smyczach do kluczy, biżuterii z drewna, świecach adwentowych z litego drewna czy bombkach bożonarodzeniowych. Istotnym obszarem promowania wzoru opolskiego są projekty graficzne, które stanowią bazę do tworzenia kolorowanek dla dzieci, oficjalnych zaproszeń z elementami wzoru itp. Na terenie gminy Chrzastowice działają twórczynie wykorzystujące wzór opolski, a członkinią obu wymienionych powyżej organizacji jest wspomniana już p. Grażyna Fila.

Ilustracja nr 18 Kroszonka ozdobiona wzorem opolskim, na jednym z skwerów w Chrzastowicach. Prace zdobnicze realizowała w 2021 r. grupa twórczyń w składzie: Krystyna Bienias, Edyta Cichoń, Renata Cohaus, Grażyna Fila, Grażyna Joszko i Kornelia Piechota (fot. G. Naumowicz)

Babski comber na Śląsku Opolskim. Zwyczaj ten na Śląsku potwierdzony jest już w średniowieczu. Zazwyczaj odbywał się w tłusty czwartek, jednak znane są przypadki, że babski comber odbywał się w środę popielcową. Zamężne kobiety w tajemnicy przed mężczyznami umawiały się na zabawę w określonym miejscu i czasie, przebierając się cudacznie. Babski Comber na Śląsku Opolskim jest popularnym zwyczajem okresu końca karnawału. Do czasu II wojny światowej funkcjonował on jako obrzęd przejścia dla młodych mężatek inicjowany przez starsze zamężne gospodynie. Z czasem stał się zabawą dla wszystkich kobiet z danej miejscowości bez względu na stan cywilny. Wydarzenie to pomimo różnic występujących pomiędzy poszczególnymi combrami, posiada trzy cechy wspólne. Po pierwsze organizowane jest przez same kobiety. Po drugie, mimo tego, że combrzy nie są owiane już taką tajemniczością, to obowiązuje nadal zakaz udziału mężczyzn (z wyjątkiem muzykantów). Po trzecie, imprezy te są zazwyczaj kameralne, gromadzą bowiem zwykle na zabawie kilkadziesiąt kobiet. Kultuwanie tradycji combrów jest zawsze istotnym elementem poczucia wspólnoty i tworzenia więzi międzypokoleniowych. W celu ochrony tego przejawu dziedzictwa niematerialnego

Ilustracja nr 19 Babski comber 2013 w Suchym Borze (źródło: www.facebook.com, fot. Studio A4 Andrzej Nowak) oraz zaproszenie na babski comber w Dębskiej Kuźni (źródło: www.facebook.com).

depozytariuszki powołały do życia Towarzystwo Combrowe, do zadań którego należy m.in. jego zbadanie i stworzenie kompleksowego planu ochrony. Zwyczaj babskiego combra kultywowany jest również we wsiach gminy Chrzastowice, a ich organizacją zajmują się miejscowe stowarzyszenia.

Krzyżyki z palmy wielkanocnej – zwyczaj z terenów Opolszczyzny. Doniesienia prasy z lat 30. XX w. i przekazy ustne depozytariuszy wskazują na odległą, bardzo dawną genezę zwyczaju robienia krzyżyków z poświęconej w kościele palmy wielkanocnej. Krzyżyki wykonywano w Wielki Czwartek, a następnego dnia całymi rodzinami wychodziło się w pola i do ogrodów, gdzie je wbijano w ziemię prosząc Boga o błogosławieństwo i dobry urodzaj. Ceremonii wbijania krzyżyków towarzyszyły również ciche modlitwy za przodków, którzy wcześniej obrabiali pole. Krzyżyki umieszczano również w oknach domów. Ceremonia ten kultywowany jest powszechnie również dziś, pomimo różnic występujących w rodzinach depozytariuszy, charakterystyczna dla zwyczaju jest podniosłość i cel rytuału. W Wielkim Tygodniu również mieszkańcy gminy Chrzastowice wykonują krzyżyki i proszą Boga o urodzaj i błogosławieństwo. Zwyczaj ten kultywuje się m.in. w Dębciu i Dębskiej Kuźni.

Skubanie pierza na Śląsku Opolskim. Podobnie jak w przypadku zwyczaju wykonywania krzyżyków z palm wielkanocnych, również zwyczaj skubania pierza określany jest już w periodykach i prasie z okresu międzywojennego jako dawny, przekazywany z pokolenia na pokolenie. Dawniej było ono popularne. W długie jesienne i zimowe wieczory kobiety zbierały się, poświęcając się wspólnemu skubaniu (szkubaniu, darcium) gęsiego pierza. Wybierano dom w którym była panna na wydaniu, w której posagu winny się znajdować poduszki i pierzyny. Była to okazja do wspólnej pracy młodszych i starszych, okazja do rozmów, wspomniania, anegdot, snucia opowieść o strachach, duchach i utopkach, przekazywania młodzieży tradycji i wiedzy. Panny biorące udział w szkubaniu były wtajemniczone w zasady życia małżeńskiego. Darcie pierza było również okazją do tworzenia więzi międzypokoleniowych oraz odgrywało istotną rolę w budowaniu tożsamości. Na zakończenie skubania, które trwało najczęściej kilka dni, organizowano zakrapianą ucztę i zabawę, w których uczestniczyli również mężczyźni. Na terenie gminy Chrzastowice skubanie pierza, jak się tutaj mówi, kultywowane jest m.in. w Dębskiej Kuźni. Osobą mającą na tym polu szczególnie zasługi jest p. Maria Kwiecińska, inicjatorka kolejnych edycji skubania pierza w miejscowej szkole. Zaangażowanie p. Marii zostało docenione przez depozytariuszki zwyczaju skubania pierza na Śląsku Opolskim, które wybrały mieszkankę Dębskiej Kuźni jako swoją przedstawicielkę do złożenia podpisu pod wnioskiem do MKiDN o wpisanie zwyczaju na KLNDK. Ostatecznie skubanie pierza na Śląsku Opolskim trafiło na listę w 2022 r.

Wyplatanie koron żniwnych w Gogolinie jest ostatnim z wpisów z terenu Opolszczyzny na KLNDK. Wniosek depozytariuszek tego przejawu dziedzictwa niematerialnego został pozytywnie zaopiniowany przez Radę ds. dziedzictwa niematerialnego, a następnie w lipcu 2023 r. decyzją MKiDN wpisany na listę. Zwyczaj wyplatania koron żniwnych na Śląsku Opolskim nie został jeszcze rozpoznany. Zgodnie z przekazami ustnymi depozytariuszek z Gogolina zwyczaj wyplatania koron nazywanych żniwnymi lub dożynkowymi sięga ok. 150 lat. Korony, dawniej skromne a dziś posiadające znaczne rozmiary i skomplikowane wzory, symbolizują pracę żniwną, obfitość ziemi oraz zebrane plony. Składają się z mocnego wykonanego z prętów szkieletu, który przez okres ok. dwóch miesięcy jest przyozdabiany przez liczną grupę osób, zgodnie z przyjętym wcześniej harmonogramem. Co prawda wpis na KLNDK dotyczy wyplatania koron w Gogolinie, jednakże zwyczaj ten popularny na Śląsku Opolskim występuje również w gminie Chrzastowice. Mieszkanke Dębskiej Kuźni raz na 3-4 lata spotykają się na hali za remizą Ochotniczej Straży Pożarnej, gdzie przygotowane są stanowiska pracy oraz niezbędne do wykonania korony płody rolne. Korona żniwna prezentowana jest podczas corocznych dożynek,

stanowiących święto ludowe połączone z obrzędami dziękczynnymi za ukończenie żniw i prac polowych.

Ilustracja nr 20 Proces tworzenia korony żniwnej (źródło: www.radio.opole.pl) oraz prezentacja korony na dożynkach w Dębskiej Kuźni w 2019 r. (źródło: www.chrzastowice.pl).

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

W ustawodawstwie polskim formy ochrony zabytków zdefiniowane zostały w treści art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Należą do nich wpis do rejestru zabytków, wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego lub decyzji o warunkach zabudowy. Na obszarze gminy Chrzastowice nie występują zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa, a także na listę pomników historii, wołą Rady Gminy nie został utworzony również żaden park kulturowy. Dominującą formą ochrony zabytków są ustalenia w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Według stanu na lipiec 2023 r. w rejestrze zabytków nieruchomości prowadzonym przez opolskiego wojewódzkiego konserwatora zabytków znajdują się zaledwie 2 decyzje, w rejestrze zabytków ruchomych 6 decyzji, natomiast w rejestrze zabytków archeologicznych 4 decyzje. W przypadku zabytków ruchomych liczba decyzji nie jest jednoznaczna z ilością wpisanych do rejestru zabytków obiektów, gdyż na mocy 3 decyzji wpisane zostały do rejestru zespoły zabytkowego wyposażenia. W ewidencji zabytków nieruchomości, która zgodnie z treścią art. 22 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami prowadzona jest przez wójta, ujętych jest 112 zabytków nieruchomości oraz 58 zabytków archeologicznych. Brak jest danych nt. ilości ujętych w ewidencji zabytków ruchomych, której prowadzenie ustawodawca powierzył WKZ. Pokrycie terenu gminy miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wynosi 100% jej obszaru. Zaznaczyć należy jednak, że część planów powstała w pierwszej dekadzie XXI w. i z naturalnych powodów nie uwzględnia wszystkich obiektów czy obszarów ujętych w GEZ jak np. układu ruralistycznego Dębskiej Kuźni. W obowiązujących planach wsi Chrzastowice, Dębie oraz Niwki zostały utworzone strefy ochrony konserwatorskiej lub objęto ochroną w określonych na rysunkach planów układy ruralistyczne. W MPZP określone zostały zasady ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego, zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. W treści planów wskazano także obiekty i obszary podlegające ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów odrębnych.

Gmina Chrzastowice jest obszarem o umiarkowanym nasyceniu zabytkami. Na podstawie przeprowadzonych prac terenowych podczas weryfikacji GEZ i wynikającej z tego analizy zasobu można skonstatować, że w zasobie dziedzictwa materialnego gminy jest kilka obiektów posiadających

wartości historyczne, architektoniczne i artystyczne spełniające wymogi wpisu do rejestru zabytków. Nadto uzupełnienia wymaga zasób ewidencji zabytków architektury, bowiem w granicach gminy znajdują się obiekty posiadające wartości zabytkowe, które jak dotychczas umykały inwentaryzatorom.

5.3.1 Zabytki nieruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w art. 3 podaje definicję zabytku nieruchomego, którym jest nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość. Jeden z kolejnych artykułów wymienia katalog zabytków nieruchomych, które podlegają opiece i ochronie bez względu na stan zachowania. Zaliczają się do nich: krajobrazy kulturowe; układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane; dzieła architektury i budownictwa; dzieła budownictwa obronnego; obiekty techniki, a zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe; cmentarze; parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni; miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Na terenie gminy Chrzastowice zlokalizowane są zabytki z niektórych z wymienionych grup. Do zdecydowanie najliczniejszych należą dzieła architektury i budownictwa w postaci domów, budynków mieszkalno-gospodarczych czy stodół. W dalszej kolejności możemy wymienić zabytki techniki takie jak mosty i młyny, następnie kaplice, kościoły, cmentarze i układy ruralistyczne, budynki użyteczności publicznej, spichlerze, gospody, plebanie czy dwory.

Rejestr zabytków nieruchomych

Wpisu do rejestru zabytków dokonuje Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków w formie decyzji, po uprzednim przeprowadzeniu postępowania administracyjnego, które wszczynane jest na wniosek właściciela lub z urzędu. Po uprawomocnieniu się decyzji o wpisie do rejestru zabytków, dokonuje się wpisu do księgi rejestru zabytków nieruchomych, a obiekt staje się przedmiotem ochrony konserwatorskiej wynikającej z treści ustawy. Dla jego właściciela oznacza to nabycie określonych przepisami praw i obowiązków określonych przede wszystkim w uoosionz i rozporządzeniach do niej.

Aktualnie na mocy 2 decyzji o wpisie do rejestru zabytków z 1974 i 1994 r. tą formą ochrony objęty jest budynek dawnego nadleśnictwa w Zbicku wraz z otaczającą go zielenią tj. parkiem i aleją dojazdową. Jest to zatem niewielki ułamek zasobu dziedzictwa kulturowego gminy ujętego w ewidencji zabytków.

Tabela 5 Rejestr zabytków nieruchomych zlokalizowanych na terenie gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Numer i data wpisu
1	Zbicko	Budynek dawnego nadleśnictwa	ul. Leśna 2	2012/74 z 23.11.1974
2		Park dworski z aleją dojazdową		296/94 z 9.12.1994

Ewidencja zabytków nieruchomych

Ochrona zabytków znajdujących się na obszarze gminy należy do zadań samorządu lokalnego, które ustawodawca precyzuje w art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jednym z zadań spoczywających na gminie, w myśl art. 22 ust. 4 ww. ustawy, jest prowadzenie gminnej ewidencji zabytków nieruchomych w formie zbioru kart adresowych. Zgodnie z treścią tego przepisu ewidencja obejmuje zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z WKZ. Ewidencja zabytków jest zbiorem otwartym i powinna być cyklicznie weryfikowana. W toku weryfikacji w zbiorze powinny być ujmowane obiekty posiadające wartości

historyczne, naukowe i artystyczne, a także winny być z niego wykreślane obiekty nieistniejące lub takie które utraciły wartości z uwagi, na które zostały w ewidencji ujęte. W tym kontekście istotne jest, że dokonywane na bieżąco zmiany w GEZ nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz gminnego programu opieki nad zabytkami

Choć gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony konserwatorskiej wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, to odgrywa istotną rolę w systemie ochrony zabytków. Stanowi jeden z obligatoryjnych elementów, jakie organ samorządowy uwzględnia przy sporządzaniu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. Przepisy prawa zobowiązują gminę również do uzgadniania z organem ochrony zabytków decyzji o warunkach zabudowy, których przedmiotem jest obiekt ujęty w GEZ. Nadto zgodnie z art. 39 ust. 3 prawa budowlanego na staroście spoczywa obowiązek uzgodnienia z WKZ projektów budowlanych w postępowaniach o wydanie pozwolenia na budowę lub rozbiórkę.

Gminna ewidencja zabytków prowadzona przez wójta winna być tożsama z wojewódzką ewidencją zabytków prowadzoną przez WKZ. Zgodnie z przepisami prawa WKZ ujmując obiekt w wojewódzkiej ewidencji zabytków (dalej WEZ), informuje o tym właściciela i opracowuje kartę adresową zabytku, o fakcie ujęcia obiektu informuje także gminę. Ta z kolei jest zobowiązana do opracowania karty GEZ oraz powiadomienia właściciela zabytku o zamiarze włączenia obiektu do GEZ i ostatecznie o jego włączeniu. Zasady w tym zakresie szczegółowo określono w rozporządzeniu MKiDN z dnia 10 września 2019 r.

Wraz z wejściem w życie w 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w kolejnych nowelizacjach oraz w aktach wykonawczych zapisy dotyczące ewidencji zabytków ewoluowały. Ewidencja zabytków gminy Chrząstowice została utworzona w 2019 r. w formie zbioru kart adresowych wykonanych w 2018 r. Oparta została na poddanym w 2011 r. weryfikacji wykazie zabytków nieruchomości znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków przekazanym gminie przez WKZ o którym mowa w ustawie z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz zmianie niektórych innych ustaw założenie gminnych ewidencji zabytków (Dz.U. 2010, Nr 75 poz. 474). W wykazie figurowało 148 obiektów, na skutek przeprowadzonej przez gminę weryfikacji w ewidencji ujętych zostało ostatecznie 112. Identyczna ilość obiektów figuruje w WEZ, która została wprowadzona na obszarze województwa opolskiego na podstawie zarządzenia nr 2/2019 Opolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 10 października 2019 r. Porównanie GEZ z wykazem obiektów ujętych w WEZ, który jest opublikowany na stronach WKZ wykazał niewielkie różnice w obu zbiorach, które są przedmiotem aktualnie prowadzonych uzgodnień związanych z przeprowadzoną przez gminę w 2023 r. weryfikacją i waloryzacją zasobu.

Wspomniana weryfikacja terenowa GEZ została przeprowadzona w pierwszym półroczu 2023 r. Dokonano oceny stanu zachowania i przeanalizowano współczesną funkcję każdego z obiektów, wykonano aktualną dokumentację fotograficzną, a także przeprowadzono kwerendę w podstawowej literaturze przedmiotu w celu weryfikacji i ewentualnie pogłębienia wiedzy o poszczególnych obiektach. Efektem przeprowadzonych prac było sporządzenie kart zabytków nieruchomości wg obowiązującego obecnie wzorca dla wszystkich obiektów ujętych w GEZ, również dla tych postulowanych do wyłączenia z ewidencji zabytków. Aktualnie wniosek o zaopiniowanie nowych kart GEZ i wyłączenie z ewidencji 12 wskazanych obiektów procedowany jest w urzędzie konserwatorskim (stan na 31.07.2023).

Z uwagi na dynamiczne zmiany jakie zachodzą w zasobie istotnym jest, aby GEZ był poddawany okresowej weryfikacji, która powinna być przeprowadzana cyklicznie raz na 4 lata (w ostatnim roku trwania niniejszego i kolejnych GPOnZ).

Tabela 6 Ewidencja zabytków nieruchomych ujętych w GEZ gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Adres
1	Chrzastowice	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	
2		Plebania	ul. Szkolna 3
3		Kaplica cmentarna	ul. Ozimska
4		Dom	ul. Dworcowa 13
5		Dom	ul. Dworcowa 15
6		Dom	ul. Dworcowa 22
7		Dom	ul. Dworcowa 23
8		Dom	ul. Dworcowa 32
9		Dom	ul. Ozimska 13
10		Dom	ul. Szkolna 4
11		Most drogowy na rzece Swornica w ciągu drogi powiatowej Chrzastowice – Suchy Bór	ul. Ozimska
12		Most drogowy na rzece Jemielnica w ciągu drogi powiatowej Chrzastowice – Suchy Bór	ul. Ozimska
13		Most drogowy na rowie melioracyjnym w ciągu drogi powiatowej Ozimek - Daniec	
14		Most drogowy na potoku Cienka w ciągu drogi powiatowej Ozimek - Daniec	
15		Most drogowy na rzece Chrzastawa w ciągu drogi powiatowej Ozimek - Daniec	
16	Daniec	Młyn i tartak wodny	ul. Ozimska 74
17		Kaplica dzwonnica	ul. Dąbrowicka 2A i 4
18		Dom - świetlica	ul. Ozimska 5
19		Dom	ul. Utracka 7
20	Dąbrowice	Szkoła	ul. Utracka 8
21		Kaplica - dzwonnica	ul. Wiejska 33 - 35
22		Dom	ul. Wiejska 16
23		Dom	ul. Wiejska 20
24		Dom	ul. Wiejska 30
25		Dom	ul. Wiejska 35
26	Dębnie	Szkoła	ul. Wiejska 49
27		Układ ruralistyczny	
28		Kościół parafialny pw. Narodzenia NMP	
29		Plebania	ul. Wiejska 6
30		Kapliczka św. Jana Nepomucena	ul. Wiejska
31		Dworek	ul. Chrzastowicka 5
32		Park podworski	ul. Parkowa
33		Aleja parkowa	ul. Parkowa
34		Dom	ul. Parkowa 1
35		Stodoła	ul. Parkowa 1
36		Obora	ul. Parkowa 1
37		Chlew	ul. Parkowa 1
38		Dom	ul. Wiejska 13
39		Dom	ul. Wiejska 16
40		Dom	ul. Wiejska 21
41		Młyn	ul. Wiejska 25
42		Spichlerz	ul. Wiejska 25
43	Dom	ul. Wiejska 50A	

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrząstowice

44		Przepust drogowy nad rowem odwadniającym w ciągu ul. Wiejskiej	
45	Dębska Kuźnia	Układ ruralistyczny	
46		Kapliczka - dzwonnica	ul. Kolonia 16-18
47		Kapliczka - dzwonnica	ul. Krasickiego 1
48		Szkoła, ob. przedszkole	ul. Krasickiego 5
49		Budynek gospodarczy przy przedszkolu	ul. Krasickiego 5
50		Kapliczka	ul. Daniecka
51		Remiza strażacka	ul. Wolności
52		Stodoła	ul. Daniecka 1
53		Dom	ul. Daniecka 2
54		Dom	ul. Daniecka 2A
55		Dom	ul. Kolonia 8
56		Dom	ul. Wiejska 2
57		Stodoła	ul. Wiejska 2
58		Dom	ul. Wiejska 3
59		Stodoła	ul. Wiejska 3
60		Dom	ul. Wiejska 3A
61		Stodoła	ul. Wiejska 3A
62		Dom	ul. Wiejska 4
63		Stodoła	ul. Wiejska 4
64		Dom	ul. Wiejska 5A
65		Stodoła	ul. Wiejska 5A
66		Dom	ul. Wiejska 14
67		Dom	ul. Wiejska 16
68		Dom	ul. Wiejska 19
69		Dom	ul. Wiejska 28
70		Dom	ul. Wiejska 71
71		Dom	ul. Wiejska 72
72		Młyn wodny z częścią mieszkalną	ul. Krasickiego 6
73		Budynek gospodarczy w zespole młyna	ul. Krasickiego 6
74		Dom w zespole młyna	ul. Krasickiego 6
75	Falmirowice	Dom	ul. Wiejska 12
76		Dom	ul. Wiejska 30
77		Dom	ul. Wiejska 39
78	Lędziny	Kościół filialny pw. MB Wspomożenia Wiernych	
79		Dom – szkoła	ul. Szkolna 2
80		Dom	ul. Ozimska 18
81		Zabudowania gospodarcze	ul. Ozimska 18
82	Niwki	Układ ruralistyczny	
83		Remiza strażacka	ul. Wiejska
84		Kapliczka	ul. Wiejska
85		Krzyż przydrożny	ul. Wiejska
86		Leśniczówka	ul. Wiejska 22
87		Dom	ul. Wiejska 26
88		Dawna karczma	ul. Wiejska 27
89		Dom	ul. Wiejska 28
90		Zabudowania gospodarcze	ul. Wiejska 28
91		Dom	ul. Wiejska 35
92		Dom	ul. Wiejska 38
93		Zabudowania gospodarcze	ul. Wiejska 38
94		Dom	ul. Wiejska 42
95		Zabudowania gospodarcze	ul. Wiejska 42
96		Zabudowania gospodarcze	ul. Wiejska 45
97		Dom	ul. Wiejska 47
98		Suchy Bór	Kaplica dzwonnica

99		Szkoła z częścią mieszkalną	ul. Szkolna 2
100		Dom	ul. Grudzicka 1
101		Budynek dworca kolejowego	ul. Pawlety 1
102		Leśniczówka	ul. Pawlety 2
103		Gospoda	ul. Pawlety 15
104		Dom	ul. Pawlety 38
105		Szkoła	ul. Pawlety 53
106		Remiza strażacka	ul. Pawlety 66a
107	Zbicko	Budynek dawnego nadleśnictwa – obecnie ośrodek MONAR	ul. Leśna 2
108		Park z aleją dojazdową	ul. Leśna 2
109	Chrzastowice	Cmentarz	
110	Dębie	Cmentarz	
111	Lędziny	Cmentarz	
112	Suchy Bór	Cmentarz	

5.3.2 Zabytki ruchome

Zgodnie z ustawową definicją zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych będących dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość. Do katalogu zabytków ruchomych zaliczają się: dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki ożywionej; kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje; numizmaty oraz pamiątki historyczne, a zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery; wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu oraz maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego; materiały biblioteczne; instrumenty muzyczne; wytwory sztuki ludowej i rękodzieła oraz inne obiekty etnograficzne; przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości i instytucji. Zabytki ruchome objęte ochroną konserwatorską znajdujące się w granicach gminy to wyposażenia obiektów sakralnych oraz wolnostojące w terenie rzeźby i kapliczka.

W księdze rejestru znajduje się co prawda wyłącznie 6 decyzji o wpisie do rejestru zabytków, tym niemniej na ich mocy objętych ochroną konserwatorską jest 16 obiektów. Wszystkie zabytki zaliczają się do zabytków sztuki sakralnej, a większość z nich znajduje się we wnętrzach kościołów w Dębciu i Chrzastowicach oraz kaplicy w Lędzinach. Są to przede wszystkim rzeźby, ale także lichtarze, krucyfiksy, obrazy, ołtarze oraz organy. W tym niewielkim zbiorze znajdujemy zabytki o proveniencji gotyckiej czy rokokowej, dominują jednakże obiekty powstałe w okresie baroku. Do najstarszych należą rzeźby Madonny z Dzieckiem i Chrystusa Frasobliwego z Dębia. Z kolei obiektem o niespełna stuletniej historii jest betonowa kapliczka przy sanatorium w Suchym Borze.

Tabela 7 Rejestr zabytków ruchomych gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru oraz data wpisu
1	Chrzastowice	Prospekt organowy wraz z instrumentem z kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	ks.B.t.IV-301/14 z 31.07.2014 r.
2	Dębie	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Narodzenia NMP	Ks.B.t.V-716/1-7/79 z 14.02.1979 r.
3		Rzeźba – św. Jana Nepomucena, w kapliczce	Ks.B.t.V-821/90 Z 10.05.1990 r.
4	Dębska Kuźnia	Rzeźba – św. Jana Nepomucena, w kapliczce	Ks.B.t.V-820/90 z 7.05.1990 r.

5	Lędziny	Wyposażenie kaplicy	ks.B.t.V-730/1-5/82 z 30.08.1982 r.
6	Suchy Bór	Kapliczka przy sanatorium (dz. nr 243/24 a.m.3)	Ks.B.t.III-211/10 z 29.12.2010 r.

Zgodnie z obowiązującym prawodawstwem gminy nie mają obowiązku prowadzenia ewidencji zabytków ruchomych. Ewidencję taką prowadzi WKZ.

5.3.3 Zabytki archeologiczne

Do lat 80. XX w. wiedza nt. znalezisk archeologicznych na terenie gminy Chrzastowice była ograniczona, opierała się głównie na danych archiwalnych sprzed 1945 r. oraz na nielicznych badaniach prowadzonych po zakończeniu II wojny światowej. Do lat 80. w rejestrze zabytków znajdowały się jedynie dwa stanowiska zlokalizowane w Lędzinach (grodzisko) oraz Dębii (cmentarzysko; osada). Dopiero podjęcie w 1978 r. prowadzonego na terenie całego kraju przedsięwzięcia mającego na celu poszukiwanie, rejestrowanie i nanoszenie na mapy stanowisk archeologicznych, znanego powszechnie pod nazwą archeologiczne zdjęcie polski (AZP), wpłynęło na znaczne poszerzenie wiedzy. W efekcie prac zrealizowanych w 1985 i 1998 r. zostało zarejestrowanych i zweryfikowanych 58 stanowisk, dla których sporządzone zostały karty ewidencyjne stanowisk archeologicznych. Sporządzone w ramach przedsięwzięcia AZP karty ewidencyjne dla stanowisk zlokalizowanych na obszarze gminy stanowią podstawową dokumentację konserwatorską, która przechowywana jest w archiwum WUOZ w Opolu. Wśród zewidencjonowanych typów stanowisk przeważają osady, punkty osadnicze oraz ślady osadnictwa, w mniejszości są cmentarzyska, osady produkcyjne, grodziska i cmentarzyska.

Zabytkiem archeologicznym w myśl ustawy jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź śladów, albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Do zabytków archeologicznych możemy zaliczyć w szczególności obiekty będące pozostałościami terenowymi pradziejowej i historycznej osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami oraz reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Rejestr zabytków archeologicznych

Zabytki archeologiczne wpisane do rejestru zabytków stanowią niespełna 7% spośród wszystkich stanowisk ujętych w ewidencji. Najstarszym stanowiskiem wpisanym do rejestru, jest znane z okresu przedwojennego grodzisko położone na północ od wsi Lędziny. Rozpoznane w 1935 r. stanowisko badał J. Kaźmierczyk w 1958 r., do rejestru zostało ono wpisane w 1966 r. Kolejnym stanowiskiem wpisanym do rejestru jest cmentarzysko i osada z okresu wpływów rzymskich. Nastąpiło to w 1970 r. W 1986 r. WKZ zdecydował o wpisaniu wielokulturowego stanowiska w Dańcu. W efekcie zakończenia w 1998 r. badań w ramach AZP, katalog obiektów wpisanych do rejestru uległ rozszerzeniu o stanowisko zlokalizowane na gruntach wsi Dąbrowice.

Tabela 8 Rejestr zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Stanowisko	Chronologia	Nr stanowiska w miejscowości (na obszarze)	Obszar AZP	Nr rejestru
1	Daniec	osada	okres wpływów rzymskich	35 (50)	90-39	Ks. A-682/86 z 7.04.1986 r.
		punkt osadniczy	późne średniowiecze			
		osada	pradzieje			

2	Dąbrowice	punkt osadniczy produkcyjny	okres wpływów rzymskich (faza C)	1 (1)	90-38	Ks. A-1111/99 z 2.08.1999 r.
		punkt osadniczy	XIV-XV w. i pradziej			
3	Dębie	cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	3 (9)	90-38	Ks. A-275/70 z 2.04.1970 r.
		osada	okres wpływów rzymskich			
4	Lędziny	grodzisko	VIII-X w.	1 (1)	89-38	Ks. A-49/66 z 7.02.1966 r.

Ewidencja zabytków archeologicznych

Analogicznie jak w przypadku ewidencji zabytków nieruchomych architektury, wójt, w myśl art. 22 ust. 4 ww. ustawy, jest zobowiązany do prowadzenia w formie zbioru kart adresowych gminnej ewidencji zabytków nieruchomych archeologii. Odpowiednio wojewódzką ewidencję zabytków archeologicznych prowadzi wojewódzki konserwator zabytków, a zbiory te winny być zbieżne. Ewidencja zabytków archeologicznych winna obejmować zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z WKZ.

Ewidencja zabytków archeologicznych gminy Chrzastowice została utworzona na mocy zarządzenia Nr 73.2019 z dnia 16 maja 2019 r. Wójta Gminy Chrzastowice w 2019 r. w formie zbioru kart adresowych, które zostały wykonane w 2018 r. Oparta została na ewidencji zabytków archeologicznych znajdujących się w archiwum WKZ.

Tabela 9 Ewidencja zabytków archeologicznych ujętych w GEZ gminy Chrzastowice

Lp.	Miejscowość	Stanowisko	Chronologia	Nr stanowiska w miejscowości (na obszarze)	Obszar AZP
1	Chrzastowice	śląd osadnictwa	?	2 (2)	89-38
2	Daniec	punkt osadniczy	neolit	1 (1)	90-39
		punkt osadniczy	epoka brązu		
		cmentarzysko ciałopalne	okres wpływów rzymskich		
		osada	późne średniowiecze		
		grób	?		
3	Daniec	osada	epoka brązu	2 (2)	90-39
		punkt osadniczy	średniowiecze		
4	Daniec	punkt osadniczy	okres wpływów rzymskich	3 (3)	90-39
		osada	wczesne średniowiecze		
		osada	późne średniowiecze		
5	Daniec	osada	okres wpływów rzymskich?	4 (4)	90-39
6	Daniec	osada	XII w.	5 (5)	90-39
7	Daniec	osada	późny okres wpływów rzymskich	6 (1)	91-39
8	Daniec	osada hutnicza	wczesny okres wpływów rzymskich	7 (2)	91-39
9	Daniec	osada	wczesne średniowiecze	8 (6)	90-39
10	Daniec	osada	okres wpływów rzymskich	9 (7)	90-39
11	Daniec	punkt osadniczy	?	10 (8)	90-39
12	Daniec	punkt osadniczy	pradziej	11 (59)	91-39
		punkt osadniczy	średniowiecze		
13	Daniec	osada	okres wpływów rzymskich	12 (9)	90-39
		osada	X-XI w.		
		osada	średniowiecze		
14	Daniec	śląd osadnictwa	epoka kamienia	13 (10)	90-39
15	Daniec	śląd osadnictwa	średniowiecze	14 (11)	90-39
16	Daniec	śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	15 (12)	90-39
17	Daniec	skarb	okres wpływów rzymskich	16 (13)	90-39
18	Daniec	skarb	XIX w.	17 (14)	90-39
19	Daniec	śląd osadnictwa	neolit	18 (15)	90-39

20		śląd osadnictwa	neolit	19 (16)	90-39
21		śląd osadnictwa	neolit	20 (17)	90-39
22		śląd osadnictwa	neolit	21 (18)	90-39
23		cmentarzysko	?	22 (19)	90-39
24		śląd osadnictwa	?	23 (20)	90-39
25		osada	późne średniowiecze	24 (21)	90-39
26		osada	późne średniowiecze	25 (22)	90-39
27		punkt osadniczy	średniowiecze	26 (23)	90-39
28		osada produkcyjna	pradzieje	27 (24)	90-39
29		punkt osadniczy	pradzieje	28 (25)	90-39
		punkt osadniczy	późne średniowiecze		
30		punkt osadniczy	późne średniowiecze	29 (26)	90-39
31		osada	późne średniowiecze	30 (27)	90-39
32		osada	późne średniowiecze	31 (28)	90-39
33		punkt osadniczy	pradzieje	32 (47)	90-39
		punkt osadniczy	późne średniowiecze		
34		punkt osadniczy	XV w.	33 (48)	90-39
35		punkt osadniczy	pradzieje	34 (49)	90-39
		punkt osadniczy	późne średniowiecze		
36		osada	okres wpływów rzymskich	35 (50)	90-39
		punkt osadniczy	późne średniowiecze		
		osada	pradzieje		
37		grodzisko	?	36 (30)	90-39
38	Dąbrowice	punkt osadn. produkcyjny	okres wpływów rzymskich faza C	1 (1)	90-38
		punkt osadniczy	XIV-XV w.		
			pradzieje		
39		punkt osadniczy	pradzieje	2 (2)	90-38
		śląd osadnictwa	XIV-XV w.		
40	Dębice	punkt osadniczy	?	1 (8)	90-38
41		punkt osadniczy	pradzieje	2 (29)	90-39
		osada produkcyjna	późne średniowiecze		
42		cmentarzysko	okres wpływów rzymskich	3 (9)	90-38
		osada	okres wpływów rzymskich		
43		punkt osadn. produkcyjny	pradzieje	4 (10)	90-38
		punkt osadniczy	XIV-XV w.		
44	Dębska Kuźnia	punkt osadniczy	prahistoria	3 (31)	90-39
45		punkt osadniczy	wczesne średniowiecze	4 (32)	90-39
		punkt osadniczy	średniowiecze		
46		punkt osadniczy	neolit	5 (33)	90-39
		osada	okres wpływów rzymskich		
47		śląd osadnictwa	okres wpływów rzymskich	6 (34)	90-39
48		śląd osadnictwa	?	7 (39)	90-39
49		punkt osadniczy	neolit	8 (36)	90-39
		punkt osadniczy	prahistoria		
		punkt osadniczy	średniowiecze		
50		śląd osadnictwa	epoka kamienia	9 (37)	90-39
		śląd osadnictwa	?		
51		osada	epoka brązu	10 (38)	90-39
52		śląd osadnictwa	neolit	11 (35)	90-39
53	Falimirowice	punkt osadniczy	późny okres wpływów rzymskich	1 (3)	90-38
54		punkt osadniczy	IV-V w n. e.	2 (4)	90-38
55		osada produkcyjna	okres wpływów rzymskich faza C	3 (5)	90-38
			pradzieje		
56		śląd osadnictwa	neolit	4 (6)	90-38
		punkt osadn. produkcyjny	okres wędrówek ludów (faza D kultury przeworskiej)		
			pradzieje		
57		śląd osadnictwa	neolit	5 (7)	90-38
58	Lędziny	grodzisko	wczesne średniowiecze VIII-X w.	1 (1)	89-38

6. Działalność gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego

Rada Gminy Chrzastowice na wniosek Wójta Gminy Chrzastowice podjęła uchwałę nr XVII.124.2020 Rady Gminy Chrzastowice z 11 maja 2020 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie gminy Chrzastowice. Uchwała określa zasady udzielania dotacji z budżetu gminy, tryb ich rozliczania oraz zasady kontroli prawidłowości jej wykorzystania. Dotacje udzielane są na podstawie pisemnego wniosku o udzielenie dotacji, który po wpłynięciu do gminy opiniowany jest przez właściwą komisję Rady Gminy. Wnioski o udzielenie dotacji rozpatrywane są na bieżąco i realizowane po zabezpieczeniu środków w budżecie gminy.

Według danych zawartych w przygotowanym przez wójta sprawozdaniu z realizacji GPOnZ na lata 2019-2022 z dnia 8.05.2023 r. samorząd, od czasu podjęcia uchwały, udzielił jednej dotacji w wysokości 15 tys. zł. Środki te zostały spożytkowane na prace konserwatorskie figury św. Franciszka z Asyżu, stanowiącej element wyposażenia kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Chrzastowicach.

Działalność gminy w obszarze dziedzictwa kulturowego nie ograniczają się jedynie do udzielania dotacji. Samorząd wspiera ochronę i promocję zarówno materialnego jak i niematerialnego dziedzictwa również w innych formach. W latach 2021-2022 realizowana była inwestycja polegająca na przebudowie wraz ze zmianą użytkowania budynku zlokalizowanego przy ul. Ozimskiej 3 w Chrzastowicach. Całkowity koszt inwestycji wyniósł 970 tys. zł, przy czym wkład własny gminy wyniósł 120 tys. zł. W 2021 r. gmina przeznaczyła 3,3 tys. zł na remont innego obiektu ujętego w GEZ. Za tą sumę zrealizowano remont dawnej remizy strażackiej w Niwkach, który został przeprowadzony przy zaangażowaniu społeczności lokalnej. Dbalność o dziedzictwo niematerialne oraz historię lokalną przejawia się m.in. w sukcesywnym remoncie budynku klubu wiejskiego w Dańcu, w którym zlokalizowana jest Regionalna Izba Śląska im. Konrada Mientusa. W ostatnich latach na działania te przeznaczono blisko 263 tys. zł pozyskanych ze środków unijnych. Izba udostępniania jest turystom i mieszkańcom na życzenie przez jej opiekuna. Na polu dziedzictwa niematerialnego, którego niektóre przejawy jak np. kroszonkarstwo czy skubanie pierza wpisane są na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, odnotować należy prowadzenie akcji popularyzatorskich czy konkursów organizowanych przez Gminną Bibliotekę Publiczną w Chrzastowicach.

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Stan zachowania dziedzictwa materialnego zlokalizowanego w granicach gminy jest zróżnicowany. Szczególną opieką otoczone są zabytki sakralne, co prawda zarówno w przypadku kościołów jak i kapliczek, w bliższej lub dalszej perspektywie konieczne będzie przeprowadzenie określonych prac, tym niemniej stan zachowania tego dziedzictwa należy ocenić jako dobry. Odnosi się to również do zabytków ruchomych, z wyłączeniem niektórych obiektów usytuowanych poza wnętrzami świątyń. W przypadku zabudowy zagrodowej sytuacja jest o wiele bardziej skomplikowana. Użytkowane budynki mieszkalne są przeważnie w dobrym stanie, tym niemniej prowadzone remonty i adaptacje z reguły wpływają negatywnie na wartości zabytkowe budynku. Owe prace są często prowadzone z wykorzystaniem współczesnych materiałów i technologii, niejednokrotnie bez poszanowania np. pierwotnej artykulacji elewacji czy też kształtu dachu. Stosunkowo liczne obiekty są niezamieszkałe, a ich stan zachowania jest co najwyżej dostateczny. Pomimo utraty pierwotnego przeznaczenia w dostatecznym stanie zachowania znajduje się zabudowa gospodarcza, reprezentowana głównie przez stodoły położone w zabudowie zagrodowej Dębskiej Kuźni. W ich przypadku problemem są również niewłaściwie prowadzone remonty jak np. wymiany pokrycia dachowego czy tynkowanie ścian o konstrukcji szkieletowej.

Wszelstronna analiza zasobu i stanu zachowania dziedzictwa kulturowego gminy Chrzastowice, a także zaznajomienie się z działalnością samorządu na polu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, dało podstawy do sporządzenia diagnozy w formie analizy SWOT. Analiza SWOT jest powszechnie stosowanym i efektywnym narzędziem programowania rozwoju lokalnego, ma na celu określenie i ocenę materialnych i niematerialnych czynników sprzyjających lub utrudniających obecnie i w przyszłości rozwój i funkcjonowanie gminy. Polega ona na identyfikacji i podzieleniu zebranych informacji na cztery kategorie czynników istotnych dla tworzenia planów strategicznych samorządu, poprzez wskazanie silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń.

Tabela 10 Analiza SWOT

Analiza SWOT	
Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none">– bogaty zasób elementów dziedzictwa niematerialnego,– zaangażowanie społeczności lokalnej w podtrzymywaniu tradycji lokalnych,– działalność twórców ludowych,– zachowany w wysokim stopniu układ ruralistyczny Niwek,– stosunkowo wysoki potencjał turystyki rowerowej oraz kajakowej,– gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,– całkowite pokrycie obszaru gminy MPZP,– uchwała w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i GEZ,– Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Chrzastowice– aktualna gminna ewidencja zabytków,– korzystne położenie w sąsiedztwie Opola,– dobre skomunikowanie zewnętrzne,– działalność LGD „Kraina dinozaurów”,	<ul style="list-style-type: none">– część z MPZP została sporządzona nawet kilkanaście lat temu, nie uwzględnia zasad zrównoważonego rozwoju,– utrata pierwotnego przeznaczenia oraz zły stan zachowania budynków gospodarczych i inwentarskich,– brak zagospodarowania części obiektów zabytkowych,– prowadzenie remontów budynków mieszkalnych, ale także gospodarczych bez poszanowania wartości zabytkowych (nie respektowanie zapisów MPZP),– niekorzystne prawo podatkowe, skutkujące dążeniem mieszkańców do rozbiórki zabudowań wiejskich,– sukcesywny zanik tradycyjnej zabudowy zagrodowej,– realizacja w granicach układów ruralistycznych zabudowy dysharmonizującej pod względem lokalizacji i architektury,– brak studiów historyczno-urbanistycznych dla układów ruralistycznych ujętych w GEZ,– słaba baza turystyczna, agroturystyczna i gastronomiczna,– brak strategii rozwoju turystyki,– niska świadomość społeczna w zakresie ochrony dziedzictwa materialnego,– postrzeganie ochrony konserwatorskiej jako problemu,

<ul style="list-style-type: none">- brak działalności uciążliwego przemysłu i związany z tym dobry stan środowiska naturalnego.	<ul style="list-style-type: none">- niepełne rozpoznanie zasobu zabytkowego oraz znikoma ilość wpisów do rejestru zabytków, na przestrzeni ostatnich 30 lat,- niska ilość działań promocyjnych czy edukacyjnych w zakresie ochrony dziedzictwa materialnego- brak oznakowania zabytków.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none">- wprowadzenie elementów dot. ochrony dziedzictwa kulturowego do edukacji szkolnej,- wspieranie i rozwój inicjatyw lokalnych oraz organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,- popularyzowanie i nagradzanie dobrych wzorców związanych z remontami i zagospodarowaniem zabytków,- zafunkcjonowanie w świadomości samorządu i mieszkańców także dziedzictwa materialnego jako szansy na rozwój turystyczny i gospodarczy gminy,- możliwość pozyskiwania funduszy zewnętrznych na prace remontowe i konserwatorskie,- pozyskanie przez gminę kompetencji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego finansowania,- promocja produktów regionalnych i wsparcie dla ich wytwórców,- uczestnictwo w kursach i szkoleniach NID z zakresu zarządzania dziedzictwem,- organizacja szkoleń i kursów (z udziałem przedstawicieli WKZ, inżynierów, specjalistów od pozyskiwania funduszy) dla właścicieli obiektów zabytkowych,- wzrost świadomości mieszkańców nt. konieczności realizowania prac w obiektach i na obszarach zabytkowych zgodnie z określonymi kanonami,- egzekwowanie zapisów MPZP,- tworzenie z partnerami działającymi w LGD wspólnych produktów turystycznych.	<ul style="list-style-type: none">- sukcesywna utrata wartości zabytkowych obiektów architektury i układów ruralistycznych,- dążenie do poprawy termoizolacyjności budynków bez uwzględnienia wymogów konserwatorskich,- wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych,- niewłaściwe użytkowanie i remontowanie obiektów zabytkowych,- samowolne działania przy zabytkach,- brak specjalistów i wykwalifikowanych robotników pozwalających realizować prace przy zabytkach na właściwym poziomie.- presja inwestycyjna i związane z tym rozlewanie się zabudowy poza historyczne siedliska (zacieranie się historycznych układów ruralistycznych),- niedostateczna kontrola organów ochrony zabytków oraz nadzoru budowlanego nad obiektami podlegającymi ochronie,- niespójność i niska jakość prawodawstwa regulującego kwestie związane z ochroną zabytków,- rozbieżności pomiędzy ustawą o ochronie zabytków i opieką nad zabytkami, a przepisami prawa budowlanego oraz ustawy o ochronie środowiska.

8. Założenia programowe

Zgodnie z treścią art. 87 ust. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, gminny program opieki nad zabytkami ma w szczególności na celu:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2024-2027 dla Gminy Chrzastowice spełnia wymogi formalne wynikające z treści cytowanego powyżej art. 87. Jest to dokument strategiczny, który służy ochronie dziedzictwa kulturowego regionu oraz jego wykorzystaniu w różnych dziedzinach życia społecznego. W oparciu o analizę SWOT zostały zdefiniowane dwa priorytety, do realizacji których wyznaczono kierunki działań, które gmina Chrzastowice winna zrealizować w 4 letnim okresie obowiązywania GPOnZ. Samorząd lokalny jako podmiot odpowiada za ochronę dziedzictwa kulturowego i naturalnego, kreuje politykę przestrzenną i wyznacza kierunki rozwoju gminy, wreszcie może i powinien być łącznikiem pomiędzy właścicielem zabytku, a urzędami i instytucjami działającymi w obszarze ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Zadaniem samorządu jest zatem przejęcie roli inicjującej i stymulującej opiekę nad dziedzictwem kulturowym gminy, w pierwszej kolejności zauważenie jej potencjału, a w dalszej jego wykorzystaniu wspólnie z mieszkańcami, na rzecz rozwoju lokalnego. Niezbędnym elementem dla realizacji priorytetów założonych w GPOnZ jest zaangażowanie i zmiana świadomości społeczności lokalnej, spośród której szczególnie ważne jest uczestnictwo w nim i zrozumienie szans oraz zagrożeń przez właścicieli obiektów zabytkowych. Od tego zależy czy obiekty będą utrzymywane w dobrym stanie zachowania, czy będą prowadzone remonty i czy będą one realizowane z poszanowaniem dla substancji zabytku i przy uwzględnieniu wymogów konserwatorskich. W końcu od tego zależy czy wspólna przestrzeń w której mieszkańcy funkcjonują na co dzień, będzie przestrzenią w której harmonijnie łączą się ze sobą elementy przekazane nam przez przeszłe pokolenia, z tymi które my dodajemy.

W oparciu o analizę SWOT zostały zdefiniowane dwa priorytety, do realizacji których wyznaczono kierunki działań wraz z przypisanymi do nich zadaniami. Celem Gminy Chrzastowice winno być dążenie do pełnego i jak najefektywniejszego zrealizowania przyjętych priorytetów i kierunków działań.

Priorytet nr I Zasoby dziedzictwa kulturowego - dokumentowanie, ochrona i poprawa stanu

Priorytet nr II Wzmacnianie lokalnej tożsamości i marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego

Tabela 11 Priorytet I Zasoby dziedzictwa kulturowego - dokumentowanie, ochrona i poprawa stanu

Kierunki działań	Zadania
Zachowanie zabytków poprzez zapewnienie optymalnych warunków prawnych i organizacyjnych	Przyjęcie w formie zarządzenia przez Wójta Gminy Chrząstowice aktualizacji GEZ.
	Przyjęcie przez Radę Gminy Chrząstowice w formie uchwały GPOnZ, realizacja jego założeń i monitoring.
	Aktualizacja planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego.
	Ścisła współpraca z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
	Inicjowanie wpisów do rejestru zabytków: –kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Chrząstowicach, –kościół parafialny pw. Narodzenia NMP w Dębciu –stodoła zrębowa w miejscowości Niwki
	Ujęcie w GEZ: – Suchy Bór, Pawlety 5 - budynek mieszkalny – Suchy Bór, Pawlety 2 – budynek gospodarczy – Dębie, ogrodzenie kościoła z kaplicami – Dębie, Wiejska 29 – budynek mieszkalno-gospodarczy – Dębska Kuźnia, Krasieńskiego 6 – spichlerz i wozownia, ob. garaże i magazyn – Dębska Kuźnia, zagroda nr 5-5a – Dębska Kuźnia, Krasieńskiego 4 – dawna karczma Miketty – Niwki, stodoła zrębowa
	Przeprowadzenie waloryzacji zasobu dziedzictwa kulturowego nie ujętego w GEZ oraz wprowadzenie zmian z niej wynikających do zarządzenia Wójta w sprawie utworzenia GEZ
	Okresowa, realizowana co dwa lata weryfikacja stanu zachowania obiektów ujętych w GEZ wraz z realizacją wniosków z niej płynących.
	Weryfikacja i aktualizacja zapisów dot. ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w MPZP (dot. to głównie planów sporządzonych przed 2010 r.).
	Przekazywanie aktualnych danych nt. GEZ i jego aktualizacji do starostwa.
Zastopowanie procesów destrukcji zabytków i realizacja zadań mających na celu poprawę ich stanu zachowania	Egzekwowanie zapisów aktów prawa miejscowego, a także korzystanie z uprawnień wynikających z art. 108 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, poprzez zgłaszanie organom ścigania stwierdzonych faktów uszkodzenia lub zniszczenia zabytku.
	Udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Sukcesywne zwiększanie nakładów przeznaczanych na dotacje.
	Zdobycie przez gminę (delegowanego pracownika/ów) kompetencji w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego finansowania, poprzez szkolenia, kursy, studia podyplomowe (np. z zakresu zabytkoznawstwa na UMK w Toruniu) itd.
	Wspieranie rozwoju rzemieślników z zawodów niezbędnych do prawidłowego prowadzenia prac konserwatorskich i robót budowlanych w zabytkach (murarzy, cieśli, kowali, dekarzy, stolarzy, szklarzy, tynkarzy, sztukatorów itd.). Promocja tych zawodów, zainteresowanie nimi młodzieży i osób przebranżawiających się.

	Prowadzenie prac remontowych i konserwatorskich przy zabytkach będących własnością lub współwłasnością gminy, ich adaptacja i modernizacja, z zachowaniem wysokich standardów, jako dobra praktyka.
Ochrona układów ruralistycznych	Realizacja zapisów MPZP dot. zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz stosowanie się do postulatów zawartych w kartach GEZ opracowanych dla układów ruralistycznych.
	Sukcesywne opracowywanie studiów ochrony wartości kulturowych układów ruralistycznych (dla jednej wsi rocznie), jako dokumentów podstawowych do właściwego kreowania polityki przestrzennej.
	Inicjowanie działań i realizacja projektów wspierających zachowanie czy odtworzenie tradycyjnej roślinności ogródków przydomowych i sadów, a także tradycyjnej formy ogrodzeń.
	Ochrona panoram wsi posiadających wartości zabytkowe poprzez wprowadzenie w dokumentach planistycznych stref ekspozycji wolnych od zabudowy.

Tabela 12 *Priorytet II Budowanie lokalnej tożsamości oraz wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwo kulturowe*

Kierunki działań	Zadania
Szeroki dostęp do wiedzy o dziedzictwie kulturowym i jego znaczeniu w rozwoju lokalnym	Organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa we współpracy z OT NID w Opolu, właścicielami obiektów zabytkowych oraz osobami, stowarzyszeniami i instytucjami związanymi z dziedzictwem kulturowym.
	Wdrożenie w szkołach podległych gminie w ramach zajęć z regionalistyki i tematyki związanej z ochroną zabytków i dziedzictwem kulturowym. Organizowanie konkursów pod patronatem Wójta, a także wycieczek i gier terenowych.
	Organizacja cyklicznych (we wsiach) spotkań z przedstawicielami WKZ, NID, specjalistami w zakresie pozyskiwania funduszy oraz inżynierami budownictwa z doświadczeniem w pracy z zabytkowymi budynkami. Ich celem byłoby przede wszystkim nakreślenie, czym jest remont konserwatorski obiektu zabytkowego (m.in termomodernizacja), przy użyciu jakich materiałów i technologii winien być prowadzony oraz gdzie można uzyskać wsparcie na jego realizację.
	Opracowanie poradnika, który byłby drugim po spotkaniach elementem edukującym i wspomagającym właścicieli obiektów zabytkowych, dostępnego w formie tradycyjnej oraz elektronicznej.
	Organizacja konkursu architektonicznego na projekt domu i zagrody o cechach architektury regionalnej oraz opracowanie katalogu projektów w formie dostępnej bezpłatnie tradycyjnej i elektronicznej broszury (we współpracy z gminami ościennymi). Projekty takie w założeniu powinny być dostępne dla mieszkańców, na zasadach podobnych jak obecnie dostępne są projekty domów typowych.
	Prowadzenie wśród mieszkańców akcji informacyjnej (prasa, media społecznościowe, ulotki, broszury itd.) uświadamiającej, czym jest dziedzictwo kulturowe, jakie są szanse dla rozwoju lokalnej społeczności i regionu związane z jego zachowaniem w dobrej kondycji.

	Uzupełnianie księgozbioru biblioteki publicznej o pozycje popularne związane z historią i zabytkami gminy, powiatu i województwa.
Promocja i wzmacnianie marki regionu	Wspieranie inicjatyw związanych z rozwojem usług turystycznych w obiektach zabytkowych i w powiązaniu z nimi. Organizowanie i współfinansowanie, oddolnych inicjatyw (spotkań, konkursów, warsztatów, festynów itd.) których przedmiotem są historia, tożsamość regionalna i dziedzictwo kulturowe. Propagowanie i wsparcie dla działalności agroturystycznej oraz turystycznej, łącznie z promocją dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy. Współpracy międzygminna w ramach LGD w celu poszerzenia oferty turystycznej, która uwzględniałaby zasoby dziedzictwa kulturowego gminy. Rozbudowanie na stronach internetowych gminy zakładek poświęconych dziedzictwu materialnemu, zamieszczanie na nich aktualności dot. np. zmian prawodawstwa, ogłaszanie konkursów na pozyskanie środków na prace przy zabytkach itp.
Dziedzictwo niematerialne	Upowszechnianie lokalnego dziedzictwa, zarówno poprzez projekty kulturalne jak i współpracę z mediami oraz z wykorzystaniem tzw. mediów społecznościowych. Wspieranie lokalnych ośrodków kultury, stowarzyszeń, w tym samych depozytariuszy, w działaniach na rzecz ochrony niematerialnego dziedzictwa kultury, oraz podtrzymania przekazu międzypokoleniowego. Przede wszystkim promowanie wśród twórców i depozytariuszy konkursów ogłaszanych przez MKiDN takich jak „Mistrz Tradycji” (na zasadzie programów stypendialnego). Utworzenie na stronie internetowej gminy zakładki poświęconej dziedzictwu niematerialnemu.

9. Zasady oceny gminnego programu opieki nad zabytkami

Realizacja założeń programowych, opisanych w rozdziale 8 GPOnZ, winna być prowadzona przy pomocy następujących instrumentów:

instrumenty prawne – wynikające z przepisów ustawowych, m.in.: uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, powołanie parku kulturowego, wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością gminy, działania na rzecz ustanawiania na terenie gminy społecznych opiekunów zabytków, wykonywanie decyzji administracyjnych, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków, itp.;

instrumenty finansowe – finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje na remonty obiektów wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością gminy, dla właścicieli i posiadaczy zabytków wpisanych indywidualnie do rejestru zabytków;

instrumenty koordynacji - realizacja projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w gminnej strategii i innych dokumentach, współpraca w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z innymi jednostkami samorządowymi w tym z powiatem i samorządem województwa, uczelnią w Nysie, organizacjami wyznaniowymi oraz bezpośrednio z właścicielami zabytków;

instrumenty społeczne m.in. system konsultacji i dyskusji publicznych, działania edukacyjne, promocyjne, współpraca z organizacjami społecznymi i pozarządowymi, systemy szkoleń dla właścicieli obiektów zabytkowych, działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami);

instrumenty kontrolne – aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w skali gminy.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w rozdziale 7 określa zasady, które są wyznacznikiem sposobu finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami w Polsce. Mając na względzie treść jednego z pierwszych przepisów ustawy tj. art. 5, zgodnie z którym opieka nad zabytkami spoczywa na ich właścicielach lub posiadaczach, przepisy rozdziału 7 nakładają obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Wsparciem dla właścicieli obiektów zabytkowych, zarówno tych wpisanych do rejestru zabytków jak również tych ujętych w GEZ, są środki pochodzące z funduszy europejskich oraz środki publiczne pozostające do dyspozycji JST (gmina, powiat, urząd marszałkowski), WKZ oraz MKiDN. Dotacje są zazwyczaj udzielane w oparciu o uregulowania wewnętrzne, w ramach ogłaszanych zazwyczaj cyklicznie naborów.

Zakres działań i prac, które podlegają dofinansowaniu z budżetów MKiDN i WKZ wymieniony został w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Zgodnie z jej treścią dotacja może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Zazwyczaj dotacje są udzielane w wysokości do 50% nakładów koniecznych na realizację planowanych działań. W wyjątkowych przypadkach wysokość dotacji może zostać zwiększona do

100% koniecznych nakładów, jednakże, aby takie dofinansowanie otrzymać musi być spełniony jeden z trzech warunków:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- zabytek wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Możliwa jest również refundacja, nakładów koniecznych na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, które zostały przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia przez wnioskodawcę wniosku o udzielenie dotacji.

W sytuacji uprzywilejowanej są dysponenci i właściciele obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, którzy o dotację mogą ubiegać się we wszystkich z wymienionych poniżej miejsc. Właściciele obiektów ujętych w GEZ.

Gmina Chrzastowice. Rada Gminy Chrzastowice udziela dotacji na zasadach określonych w uchwale nr XVII.124.2020 Rady Gminy Chrzastowice z 11 maja 2020 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowej na sfinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków położonych na terenie gminy Chrzastowice. Dotacje udzielane są na podstawie pisemnego wniosku o udzielenie dotacji, który po wpłynięciu do gminy opiniowany jest przez właściwą komisję Rady Gminy. Wnioski o udzielenie dotacji rozpatrywane są na bieżąco i realizowane po zabezpieczeniu środków w budżecie gminy.

Powiat Opolski. Dotacji udziela Zarząd Powiatu na zasadach określonych w uchwale nr XXX/220/21 Rady Powiatu Opolskiego z dnia 29 kwietnia 2021 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji celowej z budżetu Powiatu Opolskiego na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków z terenu Powiatu Opolskiego (Dz. Urz. Woj. Opolskiego z dnia 5 maja 2021 r. poz. 1239). Ogłoszenie o naborze wniosków Zarząd Powiatu Opolskiego podaje do publicznej wiadomości na stronie internetowej Starostwa Powiatowego w Opolu, biuletynie informacji publicznej oraz na tablicy ogłoszeń Starostwa

Adres strony internetowej: www.powiatopolski.pl, www.bip.powiatopolski.pl

Urząd Marszałkowski. Dotacji udziela Zarząd Województwa na zasadach określonych w uchwale Nr XXXII/345/2009 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 26 maja 2009 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnych ewidencjach zabytków, znajdujących się na obszarze województwa opolskiego (Dz. Urz. Woj. Opolskiego Nr 44, poz. 768 z późn. zm.). Wnioski należy składać w terminie wyznaczonym przez Zarząd Województwa Opolskiego w ramach corocznie ogłaszanego konkursu. Zazwyczaj jest to pierwszy kwartał.

Adres strony internetowej: www.opolskie.pl

Opolski Wojewódzki Konserwator Zabytków udziela dotacji w oparciu o przepisy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz rozporządzenie wykonawcze. Wnioski o udzielenie dotacji celowej składane są corocznie w terminie do 30 listopada roku poprzedzającego udzielenie dotacji. W wyjątkowych przypadkach jest również możliwość złożenia wniosku do WKZ o przyznanie dotacji celowej poza wyznaczonymi terminami naboru. Dotyczy to sytuacji, gdy prace przy zabytku

wpisanym do rejestru zabytków są wymagane ze względu na uszkodzenie tego zabytku w następstwie: pożaru, wybuchu, wstrząsu sejsmicznego, silnego wiatru, intensywnych opadów atmosferycznych, osuwiska ziemi, powodzi, katastrofy budowlanej lub innego nagłego zdarzenia o podobnym przebiegu, które wystąpiło w okresie 6 miesięcy przed dniem złożenia wniosku. Na stronach urzędu znajduje się pełna informacja dotycząca udzielania i rozliczania dotacji celowej, jak również wzór wniosku o udzielenie dotacji.

Adres strony internetowej: www.wuozopole.pl

Minister Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu. Jednym z najważniejszych źródeł finansowania opieki nad zabytkami są środki pochodzące z budżetu państwa, którymi dysponuje MKDNIŚ. Wśród licznych programów operacyjnych szczególnie dedykowane w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są:

Programy z zakresu dziedzictwa kulturowego:

- wspieranie działań muzealnych
- wspieranie archiwów, bibliotek i muzeów poza krajem,
- groby i cmentarze wojenne w kraju
- kultura ludowa i tradycyjna,
- ochrona zabytków,
- ochrona zabytków archeologicznych,
- ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- miejsca pamięci narodowej za granicą,
- badanie polskich strat wojennych,
- miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju.

Strategicznym celem programu „Ochrona zabytków” jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowanego poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W ramach programu wnioski składane są w dwóch naborach do 31 października i do 31 marca. Wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania lub przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Program „Promesa dla Kultury”. Strategicznym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków europejskich.

Ponadto MKiDN udziela dotacji w programach „Kultura dostępna”, „Edukacja Kulturalna” czy „Kultura cyfrowa” w ramach których można pozyskać środki na zadania związane z promocją, edukacją i upowszechnianiem dziedzictwa kulturalnego. Na stronie internetowej MKiDN znajdują się wszelkie informacje dot. poszczególnych programów, regulaminy, wytyczne i wzory wniosków.

Adres strony internetowej: www.mkidn.gov.pl

Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji. W ramach programu „Razem bezpieczniej” udzielane są dofinansowania z zadań z zakresu poprawy bezpieczeństwa i zabezpieczenia obiektów zabytkowych. Z programu mogą korzystać JST, organizacje pozarządowe, kościoły i związki

wyznaniowe. Ponadto MSWiA jest dysponentem „Funduszu kościelnego”, który przeznaczony jest m.in. na remonty i konserwację zabytkowych obiektów sakralnych. Należy jednak mieć na uwadze, że środki te skierowane są wyłącznie na podstawowe prace zabezpieczające sam obiekt (remonty dachów, elewacji, wykonanie izolacje, remonty instalacji itp.). Z programu mogą korzystać wyłącznie osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych, działających na podstawie ustaw o stosunku Państwa do kościołów oraz związków wyznaniowych.

Adres strony internetowej: www.mswia.gov.pl

Narodowy Instytut Dziedzictwa. W ramach programu „Wspólnie dla dziedzictwa” organizacje pozarządowe mogą pozyskać dofinansowanie dla zadań z zakresu identyfikacji, dokumentacji i szerokiego rozpowszechniania dziedzictwa kulturowego. W 2023 r. środki można było pozyskać następujące zadania:

- prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu,
- działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości,
- działania zmierzające do zachowania i wzmacniania tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości,
- działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania z jego wartości,
- działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Adres strony internetowej: www.nid.pl

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. NFOŚiGW jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej tworzą system funduszy ekologicznych, w ramach których realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplej.

Adresy stron internetowych: www.nfosigw.gov.pl, www.wfosigw.pl

Fundusze europejskie.

Europejski Fundusz Rolny Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dofinansowania na remont obiektów zabytkowych można pozyskać w ramach „Programu Odnowy Wsi”, a także w ramach wdrażanych przez Lokalne Grupy Działania Lokalnych Strategii Rozwoju (dla Gminy Chrzastowice jest to Lokalna Grupa Działania „Kraina Dinozaurów”).

Adresy stron internetowych: www.opolskie.pl, www.krainadinozaurow.pl

Fundusze Europejskie. W dniu 19 czerwca 2023 r. Zarząd Województwa Opolskiego przyjął uchwałę nr 9835/2023 dokument pn. Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Opolskiego 2021-2027. Bieżące informacje nt. możliwości finansowania z funduszy europejskich projektów z zakresu dziedzictwa kulturowego dostępne są w Głównym Punkcie Informacyjnym Funduszy Europejskich przy ul. L. Powolnego 8 w Opolu, a także na stronach internetowych.

Adresy stron internetowych: www.rpo.opolskie.pl, www.funduszeuropejskie.gov.pl

11. Wykaz wykorzystanych źródeł

Publikacje, artykuły:

1. Chrzanowski T., Kornecki M., Katalog Zabytków Sztuki W Polsce, T. VII, Z. 11, Miasto Opole i powiat opolski, Woj. Opolskie, Warszawa 1968
2. Gminny Program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny, Kurier Konserwatorski Nr 3, 2009 r.
3. Idzikowski F., Dzieje miasta do 1863 roku, Opole 2002
4. Idzikowski F., Geschichte der Stadt Oppeln, Oppeln 1863
5. Juros T., Historia, zabytki i ślady hutnictwa w dolinie Małej Panwi, Ozimek/Spórok 2012
6. Knie J.G., Alphabethisch-Statistisch-Topographische Uebersicht aller Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der Königl. Preuß. Provinz Schlesien, Breslau 1845
7. Opole. Dzieje i tradycja, pod red. Linek B., Tarka K., Zajączkowska U., Opole 2011
8. Powiat opolski. Szkice monograficzne, pod red. Madeja J., Opole 1969
9. Triest F. Topographisches Handbuch von Obeschlesien. Zweite Hälfte, Breslau 1865
10. Zimmermann F.A., Beyträge zur beschreibung von Schlesien, Brieg 1783

Kartografia

1. Preußische Urmesstischblätter, Staatsbibliothek zu Berlin, Kart. N 729 –Blatt 3043 von 1827
2. Messtischblatt Nr 5374 Kranst z 1938 r. (www.igrek.amzp.pl)

Strony internetowe:

1. www.krainadinozaurow.pl
2. www.mkidn.gov.pl
3. www.nid.pl
4. www.dladziedzictwa.org
5. www.palaceslaska.pl
6. www.krainadinozaurow.pl
7. www.wouzopole.pl
8. www.chrzastowice.geoportal-krajowy.pl
9. www.sdmp.eu

Strategie, plany, programy, ustawy:

1. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju „Polska 2030”. Trzecia fala nowoczesności
2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
4. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030
5. Lokalny Program Rewitalizacji dla Gminy Chrzastowice
6. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2022
7. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa opolskiego (uchwała Nr VI/54/2019 Sejmiku Województwa Opolskiego z dnia 24 kwietnia 2019 r. w sprawie uchwalenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego)
8. Program Ochrony Środowiska dla Gminy Chrzastowice na lata 2021-2024 z perspektywą do roku 2028
9. Program Opieki nad Zabytkami Województwa Opolskiego na lata 2020-2023
10. Program regionalny pn. Fundusze Europejskie dla Opolskiego na lata 2021-2027
11. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego
12. Raport o stanie gminy Chrzastowice za rok 2022
13. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030) i Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030
14. Strategia Rozwoju Aglomeracji Opolskiej do roku 2030

15. Strategia Rozwoju Gminy Chrzastowice na lata 2014-2024
16. Strategia Rozwoju Województwa Opolskiego. Opolskie 2030
17. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Chrzastowice
18. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z rozporządzeniami wykonawczymi

Spis ilustracji

Ilustracja nr 1 Polityka opieki i ochrony nad zasobami dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej (źródło: Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Opolskiego, Tom 1 Polityka przestrzenna, str. 101)	21
Ilustracja nr 2 Gmina Chrzastowice na tle województwa opolskiego (źródło: www.opole.stat.gov.pl)	37
Ilustracja nr 3 Zdjęcie lotnicze grodziska w Lędzinach (źródło: www.mapy.opolskie.pl).....	39
Ilustracja nr 4 Plan kuźni i fryszerii z 1784 r. w Dębskiej Kuźni (źródło: Juros T., Historia, zabytki i ślady hutnictwa w dolinie Małej Panwi, Ozimek/Spórok 2012).....	43
Ilustracja nr 5 Plan kolonii Niwki z 1770 r. (źródło: www.fotopolska.eu).....	44
Ilustracja nr 6 Kościół w Chrzastowicach, widok od północnego wschodu (fot. G. Naumowicz).....	46
Ilustracja nr 7 Kapliczka przy ul. Danieckiej w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz).....	48
Ilustracja nr 8 Plebania przy ul. Wiejskiej 6 w Dębju (fot. G. Naumowicz)	49
Ilustracja nr 9 Młyn w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz).....	51
Ilustracja nr 10 Wieś Dębie na fragmentach map Urmesstischblatt nr 3143 z 1827 r. oraz Messtischblatt Nr 5374 Kranst z 1938 r.	52
Ilustracja nr 11 Wieś Dębska Kuźnia na fragmentach map Urmesstischblatt nr 3143 z 1827 r. oraz Messtischblatt Nr 5374 Kranst z 1938 r.	53
Ilustracja nr 12 Wieś Niwki na fragmentach map Urmesstischblatt nr 3143 z 1827 r. oraz Messtischblatt Nr 5374 Kranst z 1943 r.	54
Ilustracja nr 13 Stodoła w konstrukcji zrębowej z wsi Niwki. Najprawdopodobniej ostatni świadek pierwotnej zabudowy kolonii. Obiekt nie ujęty w GEZ (fot. G. Naumowicz).....	55
Ilustracja nr 14 Dębie, ul. Wiejska 29. Jeden z najlepiej zachowanych budynków mieszkalno-gospodarczych na terenie gminy. Obiekt nie ujęty w GEZ (fot. G. Naumowicz).....	56
Ilustracja nr 15 Budynek mieszkalno-gospodarczy i stodoła w zagrodzie przy ul. Wiejskiej 5-5A w Dębskiej Kuźni (fot. G. Naumowicz).....	57
Ilustracja nr 16 Informacja o Gminnym Konkursie Kroszonkarskim z prasy lokalnej z 2005 r. oraz fotografia kroszonkarki Grażyna Fili wraz z swoimi dziełami (źródło: www.dladziedzictwa.org , archiwum rodzinne G. Fili)	60
Ilustracja nr 17 Wodzenie niedźwiedzia we wsi Dębie w 2022 (źródło: www.dladziedzictwa.org , fot. Grażyna Fila oraz plakat promujący wydarzenie w Dębskiej Kuźni (źródło: www.chrzastowice.pl) ..	61
Ilustracja nr 18 Kroszonka ozdobiona wzorem opolskim, na jednym z skwerów w Chrzastowicach. Prace zdobnicze realizowała w 2021 r. grupa twórczyń w składzie: Krystyna Bienias, Edyta Cichoń, Renata Cohaus, Grażyna Fila, Grażyna Joszko i Kornelia Piechota (fot. G. Naumowicz).....	62
Ilustracja nr 19 Babski comber 2013 w Suchym Borze (źródło: www.facebook.com , fot. Studio A4 Andrzej Nowak) oraz zaproszenie na babski comber w Dębskiej Kuźni (źródło: www.facebook.com).	62
Ilustracja nr 20 Proces tworzenia korony żniwnej (źródło: www.radio.opole.pl) oraz prezentacja korony na dożynkach w Dębskiej Kuźni w 2019 r. (źródło: www.chrzastowice.pl).	64

Spis tabel

Tabela 1	Cele szczegółowe i kierunki działania wyzwania strategicznego Dziedzictwo i Kultura	26
Tabela 2	Wizja procesu zmian struktury przestrzennej w zakresie Ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu.....	28
Tabela 3	Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	30
Tabela 4	Spis kaplic i kapliczek ujętych w GEZ Gminy Chrzastowice	47
Tabela 5	Rejestr zabytków nieruchomych zlokalizowanych na terenie gminy Chrzastowice	65
Tabela 6	Ewidencja zabytków nieruchomych ujętych w GEZ gminy Chrzastowice	67
Tabela 7	Rejestr zabytków ruchomych gminy Chrzastowice.....	69
Tabela 8	Rejestr zabytków archeologicznych zlokalizowanych na terenie gminy Chrzastowice.....	70
Tabela 9	Ewidencja zabytków archeologicznych ujętych w GEZ gminy Chrzastowice	71
Tabela 10	Analiza SWOT	74
Tabela 11	Priorytet I Zasoby dziedzictwa kulturowego - dokumentowanie, ochrona i poprawa stanu	77
Tabela 12	Priorytet II Budowanie lokalnej tożsamości oraz wzmacnianie marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowe	78